

Caspar Paludan-Müller.

AF

ELLEN JØRGENSEN.

DETTE Arbejde var oprindeligt planlagt som en historio-grafisk Studie i Fortsættelse af Afhandlingen om Hans Gram, men da jeg for at faa Svar paa Spørgsmaalene om Caspar Paludan-Müllers Forudsætninger og hans Værkers Genesis søgte til Breve og Optegnelser fra hans Haand, ændredes og udvidedes Planen under Indtryk af Stoffets Rigdom. Ikke udelukkende Paludan-Müllers historiske Arbejde, men Manden selv, hans Virken paa forskellige Omraader, hans Meninger om Tidens Fænomener blev Æmnet, og i Stedet for en kort Redegørelse med skarpe Linier er kommet en Livsskildring, hvori Paludan-Müller selv i stort Maal fører Ordet.

I

Caspar Paludan-Müller blev født 25. Januar 1805 som fjerde Barn, næstældste Søn af Sognepræst til Kerteminde og Drigstrup Jens Paludan-Müller og Marie Benedicte Rosenstand-Goiske. Hans Barndom faldt i Krigens Tid og til de tidligste Oplevelser, der prægede sig fast i Erindringen, hørte Spaniolerne. Et Par spanske Officerer, som var indkvarterede i Præstegaarden, gjorde sig gode Venner med Børnene. Siden kom Franskmændene. I det hele var der Liv og Røre i den lille fynske Stad i disse Aar, idet Kerteminde tjente som Overfartssted og var Tilhold for Kanonbaade og Ka-

pere. Pastor Paludan-Müller ejede en Gaard, der laa ude ved Stranden, hvor Drengene tilbragte Fritiden og iagttog Kapernes Færd, naar de stak i Søen, og naar de lagde ind med deres Priser og fyldte Byen med Larm og Tummel. Senere da Krigen var forbi, fortsatte Drengene i Leg paa Land og Sø; Caspar Paludan-Müller lærte at bruge en Aare saa godt som nogen Fiskerdreng, at entre til Tops i den gamle Brig ved Stranden, at bjerge sig i Drengelivets mangehaande Æventyr.

Disse Aar stod altid for ham i friske, stærke Farver. Ind over det lyse Billede faldt dog en Skygge, den smertelige Erindring om Moderens Sygdom. Som en af de ældre af Flokken var han gammel nok til at huske den Tid, da hun havde været overordentlig meget for sine Børn. Hun skal have været en ejendommelig Begavelse, et rigt Gemyt, men i sine sidste Leveaar var hun legemlig nedbrudt og hærget af Tungsind. Da Pastor Paludan-Müller i 1819 udnævntes til Stiftsprovst i Odense, og Familien brød op, maatte hun lades tilbage i Kerteminde, hvor hun døde 1820 kun 45 Aar gammel. Det synes som Sønnen i sin dybeste Grund har haft ikke lidt af hendes Natur¹.

Indtil 1819 havde Caspar Paludan-Müller mest nydt Undervisning i Hjemmet; nu kom han ind i Odense Cathedralskole, hvorfra han dimitteredes i 1822. De følgende 7 Aar var han i København, hvor han næsten hele Tiden boede i Etatsraad Troels Kongslews Hus. Kongslew, en stille Embedsmand af den gamle Skole, var gift med sin Kusine Nikoline Müller, Stiftsprovst Paludan-Müllers Søster, der holdt Haanden over Familiens unge i København og gerne samlede dem i sit Hjem. Alt det gode, en fast Slægts-

¹ Autobiografisk Fragment fra Halvfjerdserne (Ny kgl. S. 2790 4to). — Vita i Forhandlinger ved Københavns Universitets Fest 6. Juli 1840 i Anledning af Kong Christian VIII og Dronning Caroline Amalies Salving og Kroning. — »Aandelig Arv«, et Stykke af Caspar Paludan-Müller fra 1877, indledet af Goethes Xenion »Vom Vater hab' ich die Statur«. Trykt: H. Martensen-Larsen: Den virkelige Fr. Paludan-Müller (1924) 77 — Fr. Lange: Frederik Paludan-Müller (1899) 18.

tradition giver, fik de her, en aandelig Arv, der sparede dem for at samle deres Eje sammen paa mange Veje, gav dem Ro i Væxten og Sikkerhed i Holdning. Maaske fik de dog altfor tidligt en Tilbøjelighed til at blive inden for Murene. Det synes ikke som Caspar Paludan-Müller har færdedes meget blandt jævnaldrende Studiefæller; Juristen Carl Liebenberg nævner han som sin eneste Ven¹, og han var for saa vidt knyttet til Familien, som hans Søster Sophie Liebenberg var forlovet med Caspar Paludan-Müllers ældre Broder Carl. Faderen var og blev den, der stod ham nærmest, og især efter at Carl Paludan-Müller var død i København i 1825, sluttede Fader og Søn sig tæt sammen. Der vexledes stadigt Breve mellem dem. Caspar Paludan-Müllers Breve er tilintetgjorte, men Faderens genspejler, hvad Sønnen har skrevet, og gør det muligt i nogen Maade at følge hans Udvikling. I et Brev af 23. September 1823 hedder det²:

»Det er mig saa inderlig kiert, at Du er glad ved den videnskabelige Bane, hvorpaa Du er sat. Jo skønnere det Lys er, hvori Du skuer Din Bestemmelse, og jo høiere Din Forestilling er om Dine Forpligtelser, jo fastere er mit Haab om en ærefuld og lykkelig Fremtid for Dig. Om Din Anskuelse af Philosophiens Væsen og Værd ville vi nærmere tale, naar Du besøger os efter Din Examen. Da jeg tiltroer Dig et særdeles godt Naturanlæg til de philosophiske Videnskaber, er dette en vægtig Grund til mit Ønske, at Du vil vælge Theologien til Embeds-Studium. Du kommer derved i ligesaa nær Berørelse med Philosophie som med Philologie og Historie. Overalt er der vel neppe nogen, der har en mere udstrakt videnskabelig Mark end Theologen. Det Bekjendte: Homo sum, nihil humani a me alienum puto, hører ham og hans Kald desuden særdeles til«.

Mod Slutningen af samme Brev skriver Provst Paludan-Müller:

»Naar Du kommer her, vil jeg stræbe at bevise Dig, at det er endnu meget for tidlig for Dig at læse Goethes Skrifter. Han er den modne Manddoms Digter, og jeg paastaaer bestemt: han kan

¹ C. P.-M. til Henriette Rosenstand-Goiske 12. Aug. 1829.

² Jens Paludan-Müllers Breve i Ny kgl. Saml. 2954 4to.

ikke forstaaes eller vurderes efter sit eiendommelige Værd af Ungdommen. Schiller derimod og Herder skulde Du læse, og glemme Goethe til Du havde fyldt i det mindste 35 Aar. Disse 3 Stierner — alle af første Rang — udgjøre den poetiske Himmels skønneste og meest glimrende Constellation. Hver af dem funkler med et særegent Lys, og det Goethiske er bestemt ligesaa skadeligt for Ynglingens Øine, som det er velgiørende og frydeligt for Mandens. Herders Grund-Character er Digtergenie. Læs hans Historiens Philosophie eller hans Geist der Hebräischen Poesie, — og en heel nye Verden af Ideer vil aabne sig for Dig og strømme ind paa Din Siel¹.

Faderen fornøjer sig over Sønnens mange Spørgsmaal, der vil kræve hele Afhandlinger til Svar; han beder ham blive ved med at meddele sine Tanker — ogsaa fordi han vil vinde Klarhed ved at give dem fast Form fremfor naar de som en Flok vilde Fugle snart samles, snart spredes. Altid er han rede med gode Raad og Tilskyndelser:

»Naar Du har faaet Din Attestats, ønskede jeg, Du maatte faae Tid og Lyst til at gjøre Dig bekiendt med den Kantiske Philosophie. Om Du end ikke bliver en af Kants Tilhængere, er jeg dog gandske vis paa, at Du ved Hielp af hans Studium vil faae en solid Metaphysik og Kraft til at bygge Dig selv et theologisk og moralsk System, der baade vil tilfredsstille Dit Hoved og Hierte. — I Henseende til Dit theologiske Studium ogsaa et Raad: lad det indtil videre mere være Dit Øiemed at indsamle et stort Forraad af Kundskaber, end at afgjøre, hvem af de Stridende der egentlig har Ret. Religion og Theologie ere to Forskiellige. Der hersker alligevel i vore Dage en mærkelig Giæring saavel i Folkets religiøse Synspunkter, som i Theologernes lærde Meninger. Du vil i Dogme- og Kirkehistorien lære at kiende endnu flere og besynderlige Forskielligheder, og af den erfare, at vore Dages theologiske Stridspunkter kun ere nye Variationer paa gamle Themaer. Jeg raader Dig, saavidt muligt at studere Dig ind i de forskiellige Anskuelsesmaader og Systemer især i de to Hovedformer, Rationalismen og Supernaturalismen, og at gjøre Dig Umage for at sætte Dig paa Enhvers Standpunkt, og fra denne af at udfinde alt, hvad der lader sig sige til Bestyrkelse for Systemets Sandhed. Du vil derved vinde — historisk: en grundig og ud-

¹ Caspar Paludan-Müller blev tidligere eller senere en ivrig Læser af Goethe; Citater falder ham ofte i Tanker.

bredt Kundskab om de forskellige Meninger, som have hersket og endnu herske om Menneskets vigtigste Anliggende, — philosophisk: Smidighed i Din Forstand til at sætte sig ind i Andres Tankegang, og begribe Systemer, — moralsk: Billighed og Tolerance mod Anderledetænkende, — theologisk: Fasthed i Dit eget System, der ikke saa let rokkes, jo modnere Overveielser, hvorefter det blev valgt, har været. Ved at studere Meningerne, især Fortidens, historisk og grundigt, vil Du see, at Nutiden og Du selv næsten intet kan tænke, sige eller opbygge til System, uden at det samme jo allerede af Andre for længe siden ogsaa har været tænkt, sagt og opbygget. Du har udmærket Hoved for Historien, — Du er nu kommet ind i Meningernes umaalelige Rige; ogsaa dette Rige har sin Historie, og det en høist interessant¹.

Provst Paludan-Müllers Breve er dog kun en Genspejling. Hellere end Faderens Raad og Meninger vilde vi have den Unges Spørgsmaal, hans brændende Erkendelsestrang, Lykke og Mismod. Han, som i Manddomsaarene og i sin Alderdom altid var den prøvende og higende, er ikke gaaet jævnt og stille gennem Ungdomsaarene. Selv har han ganske sjældent og kort omtalt Studentertiden. At han har været Mynsters Tilhører i de Aar, han var i København, og har følt sig i Gæld til ham, fremgaar af hans harmfulde Protest i 1854 i Anledning af Kierkegaards Angreb: »At kalde det en Ulykke at være opdragen ved Mynsters Prædiken, det er at slaae alle dem i Ansigtet, der vide det med dem selv, at har et Christendomsfrø skudt Spirer i deres Hjerter, da var det under Paavirkning af denne Prædiken. Blues Mynsters Fjende ikke ved uden al Motivering at kalde hans Prædiken en falsk Vexel — et Hykleri altsaa, saa skal det Vidnesbyrd staae lige imod, at den var et sandt, et vækkende, et frugtbart Ord, et Ord i rette Tid, fordi det just kom paa den rette Tid, da der skulde tales ogsaa saaledes i danske Kirker². Professor H. N. Clausen og C. E. Scharling nævner han i et autobiografisk Udkast som dem, der har været hans theologiske Lærere; begge tilskyndede til

¹ Brev af 8. Juni 1824.

² Berlingske Tidende 1854 n. 304.

selvstændigt Studium, Clausen ved Gennemgang af de skriftlige Udarbejdelser, Scharling ved sin Manuduction, der ikke var Overhøring, men tog Form af Samtale: »Derfor blev jeg i mine Anskuelser ikke afhængig af nogen af dem; de vakte altfor stærkt min medfødte Hang til Kritik, saa jeg ligesaa lidt kunde give mig dem som nogen anden Lærer i Vold«¹. Men betaget har han været af Glæde ved at studere. Siden hen da Livets mange Fordringer laa kuende over ham, og Mulighedernes Rige var begrænset, tænkte han tilbage paa Ungdomsaarene, da man har Tid og Kræfter til Raadighed og drikker af Kundskabens Kilder i fulde Drag.

I 1827 tog Caspar Paludan-Müller theologisk Attestats, men blev endnu et Par Aar i København. Han gav Informationer som i Studenterdagene, søgte Pastorseminariet og holdt sin første Prædiken samtidig med at han spejdede efter en Adjunctpost. Fremfor alt brugte han Tiden til Studier. Historien, der tidligt havde fængslet ham, drog ham paany, og han fordybede sig i græske Kildeskrifter². En Udlandsrejse, som paa dette Tidspunkt vilde have været ham til Gavn, var ikke at tænke paa; han maatte savne den rigere Udvikling, som ny og større Forhold giver.

I 1829 opnaede han Adjunctembede ved Odense Cathedralskole og kunde nu hjemføre sin Brud Henriette Rosenstand-Goiske, Datter af Konferensraad Johan Philip Kneyl Rosenstand-Goiske. Han havde taget sin Hustru inden for Slægtens Kreds, ligesom Broderen Frits senere gjorde. Henriette Rosenstand-Goiske er omgivet af en Skare af Slægtninge, som ofte er tegnet af dem, der skildrede Frederik Paludan-Müllers Levned. Hun er Gæst hos Tante Borch i Pavillonen ved Sorø Sø, og Caspar Paludan-Müller vandrer fra København derud for at besøge hende og hjem igen; hun læser Robertsons Historie sammen med Charite og omfattes med moderlig Ømhed af den temperamentfulde

¹ Ny kgl. S. 2790 4to.

² Jens P.-M. til Caspar P.-M. 12. Nov. 1828.

Henriette Friederichsen, der sender hende kærlige Ord efter Brylluppet, at de skal være en første Hilsen i hendes nye Hjem.

Ansættelsen i Odense betød for Paludan-Müller nyt Samliv med Faderen. Den kraftige Udvexling af Meninger, der var deres Livs Lyst, kunde foregaa mundtlig, og Sønnen var nu mere moden til at tage Kampen op. Han kunde tilmed række en hjælpende Haand, naar Faderen følte sig træt og bekymret. Men allerede i 1830 blev Stiftsprovst Paludan-Müller Biskop i Aarhus, og Breve maatte paany byde Erstatning for Samvær; de er opfyldt af filosofisk Diskussion, Drøftelse af Sønnens første Afhandlinger; de viser, at Faderen har givet ham Raad, sat ham Maal og paavirket hans Opfattelse af hvad historisk Arbejde skal være.

Caspar Paludan-Müller tog fat med glødende Iver baade paa Virksomheden i Skolen og paa Studierne hjemme, men i 1830 og 1831 blev han angreben af en langvarig Nervesygdom, der nødvendiggjorde et Ophold ved Badet Driburg i Westphalen. Da Sygdommen var hævet, fulgte en Periode med intensivt Arbejde. Allerede i 1831 offentliggjordes et lille Skrift: »Om Sct. Hans Kloster i Odense« i Skoleprogrammet, der viser, at Paludan-Müller voxede ganske jævnt op i den gamle historiske Skoles Tradition; Afhandlingen har samme Karakter som de Stykker, der i sin Tid fremkom i Danske Magazin. For en stor Del hviler den paa Optegnelser, som Vedel Simonsen havde gjort i 1811, da Klosterarkivet endnu var i Behold¹. Paludan-Müller havde nemlig snart efter at han var kommet til Odense knyttet Forbindelse med Vedel Simonsen paa Elvedgaard, en Forbindelse, der ikke blev uden Betydning for ham. Trods de smaa Rivninger, der kunde finde Sted mellem den sære gamle

¹ Fortalen til Afhandlingen. — Caspar Paludan-Müllers Brev til Vedel Simonsen 24. Sept. 1831. Jeg skylder Stiftsdame Frk. Anna Wedel-Heinen Tak for Tilladelse til at benytte Paludan-Müllers Breve til Vedel Simonsen, der er deponerede i Landsarkivet i Odense. Der er 55 Breve fra Aarene 1830—1852. Landsarkivar Wad havde gjort mig opmærksom paa dem.

Herre og den ærekære unge Mand, trods Forskel i Tanke-sæt og Arbejdsmaade brast Baandet ikke. Gennem en Række Aar gik der jævnlig Brev og Bud imellem dem. I Elvedgaards Historie taler Vedel Simonsen om Videnskabsmændenes Slægt som en udødelig Æt, — den ene Generation rækker den anden Haand. Man maa sande hans Ord, naar man tænker paa hans Forhold til den unge Caspar Paludan-Müller. Det var vel ham, som ret gjorde det klart for Paludan-Müller, hvor meget Materiale der gentes i Hamsforternes og Bircherodernes By og i de fynske Arkiver, og drog ham ind i den lokalhistoriske Forskning, der i hans Øjne var den egentlige folkelige Historie, den Grundvold, hvorpaa Landets Historie maatte bygges op. Arkivforhold er idelig paa Tale mellem dem, og begge sætter Energi ind paa Dokumenters Opsporing, Registrering, Udgivelse og Udnyttelse. Paludan-Müller gik den gamle Historiker til Haande i den Periode, da han samlede ind til Elvedgaards og Odense Bys Historie etc., og Vedel Simonsen gav af sin Rigdom af Materiale. Dengang Paludan-Müller i 1839 fattede Planen om et fynsk Diplomatarium, var han paa Elvedgaard for at faa kyndig Bistand. Vedel Simonsen kom ganske vist ikke til at medvirke ved »Aktstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid«, men da Foretagendet syntes at standse med andet Bind, tilbød han at bære Omkostningerne ved et tredje Bind, et Tilbud, som Paludan-Müller dog ikke kunde tage imod, da han ikke paa det Tidspunkt vilde binde sig til et Arbejde af den Natur¹.

En anden, mere jævnaldrende Arbejdsfælle havde Paludan-Müller i Chr. Kalkar, der i 1827 var bleven Adjunct i Odense. Stiftsprovsten havde under sine Disputer med ham fundet, at han var »en Ultra«, men Kalkars intensive Væsen har vist virket æggende paa Caspar Paludan-Müller. I Slutningen af Tyverne og gennem Trediverne er det næsten som de to har paataget sig at fylde Cathedralskolens

¹ Caspar Paludan-Müller til Hustruen 19. Maj 1839. (Ny kgl. S. 2952 4°). — Caspar Paludan-Müller til Vedel Simonsen 22. Dec. 1845.

Programmer; Aar efter Aar fremkommer Afhandlinger fra deres Haand i de smaa Hefter. Paludan-Müllers Afhandling fra 1831: »Om Sct. Hans Kloster i Odense« er allerede nævnt. I 1832 kom hans næste Arbejde: »Om Harald Blaatands Lovgivning. En hermeneutisk Undersøgelse«. Han slaar ned paa et Stridens Æmne — det corrumperede Sted II 28 i Adam af Bremens Kirkehistorie, som Kofoed-Ancher, Suhm, Rasmus Nyerup og P. E. Müller har tolket hver paa sin Vis — han anfører de Meninger, som er gjort gældende, fører Modbeviser frem og giver til sidst, hvad der kan støtte den Mening, han selv vil hævde. I Undersøgelsens Energi mærker man Løvens Klo. De, der kender Paludan-Müllers Afhandlinger fra den Tid, da han stod paa sin Højde, vil skønne, hvor meget af hans Forskerejendommelighed allerede er til Stede her i dette Ungdomsforsøg.

Cathedralskolens Program for 1836 bragte paany et Arbejde fra hans Haand, der tilmed kom i udvidet Skikkelse næste Aar. Det bærer Titlen: »Jens Andersen Beldenak, Biskop i Fyen. En Levnetsbeskrivelse« og er en velunderbygget Monografi som Olivarius' lille Bog »De vita et scriptis Pauli Eliæ Carmelitæ« eller P. E. Müllers Skrifter om Anders Sunesøn og Lage Urne, men skreven paa Dansk og med bevidst Stræben mod at berette klart og fyldigt om den gamle fynske Biskop. »At Skriftet hedder en Levnetsbeskrivelse, ikke samlede Efterretninger maa ikke oversees«, skriver han i Fortalen til 2den Udgave. Han har bragt nyt Materiale frem blandt andet fra Geheimearkivet og det store kongelige Bibliotek (Reimar Kocks Manuskript) og øver Kritik af Kilderne. Allerede nu er han opmærksom paa den skibyske Krønikes ejendommelige Karakter, idet han bemærker, at Dommen over Jens Andersen Beldenak i den sidste Del af Værket, der er skreven efter 1525, lyder ganske anderledes end i den første.

Naar Paludan-Müller hævdede, at han vilde give en Levnetsbeskrivelse, ikke »samlede Efterretninger«, var der en Brod i hans Ord, og paa lignende Vis i de indledende

Linjer til Anmeldelsen af P. W. Beckers Disputats i Maa-
nedsskrift for Litteratur XV (1836), hvor han klager over,
at Nordens Oldtid granskes tidlig og silde, mens Universal-
historien forsømmes. Han vilde mere end de stavnsbundne
Forskere, der ikke kunde rive sig løs fra de gamle Æmner.
At han kom fra det theologiske Studium har ikke været
uden Betydning; Kirkehistorien havde lært ham at se vidt
ud. Saa forsøgte han da at gaa ny Veje, stærkt tilskyndet
af Faderen, der samstemte med ham i hans Kritik af den
hjemlige historiske Forsknings ensidige Tendenser. I 1832
studerer han Bartholomæusnatten og Catharina af Medicis
Historie¹, lidt senere fængslede Italien ham og holdt ham
fangen ned gennem Aarene. Det var i Historien Brydnings-
tiderne og de udprægede Personligheder, der tiltrak ham,
i Litteraturen var det Dantes Højhed og Alvor. Ogsaa Ita-
liens Kunst, som han aldrig lærte at kende uden gennem
Bøger og Reproduktioner, satte hans Fantasi i Bevægelse og
kaldte hans Spørgsmaal frem. Dante gav ham ny Forstaa-
else af Middelalderen og levede længe i hans Tanker, men
det blev ikke Dante, men Machiavelli, der blev Genstand
for hans ihærdige aarelange Studier².

I 1833 nævnes Machiavelli første Gang i Corresponden-
cen mellem Fader og Søn. Caspar Paludan-Müller har ud-
arbejdet en Oversættelse af »Il principe« og sender Faderen
den til Gennemsyn, men faar det Svar, at Skriftet som Hel-

¹ Jens Paludan-Müller til Caspar P.-M. 16. Nov. 1832.

² »Ligesom Dante har spredet Lys for Dig over Middelalderen, saa har han hos mig bestyrket den Mening, at Ingen bliver ret en stor Dig-
ter, førend han er kommet til en Grundanskuelse af Livet og Livets
Betydning, der som en Grundaccord klinger igiennem alle hans Digt-
ninger«. Brev fra Jens Paludan-Müller til Caspar P.-M. citeret i Fr.
Lange: Frederik Paludan-Müller 71. Brevet er forsvundet ligesom flere
andre Breve, der har været benyttede til Fr. Langes Bog eller til det
Udvalg af Biskop Jens Paludan-Müllers efterladte Papirer, som Sønnerne
udgav i 1868. — Paludan-Müller holdt et Foredrag om Divina Commedia
i det litterære Selskab i Juni 1844. (Ny kgl. S. 2790 4to). Der er Dante-
Citater i Dagbogen fra Fyrrerne (Ny kgl. S. 1690 fol. 1).

hed næppe kan fastholde Læserne, hvorimod en Fremstilling af Machiavellis Tidsalder med Uddrag af »Il principe« vil være et lønnende Arbejde¹. Det varede dog længe, inden han fik Tag i Opgaven. Han hører til dem, der kæmper med deres Æmne og trods al Kvide ikke slipper det.

Af Striden med Machiavelli fremgik to Arbejder, en biografisk Skitse, som slæber sig ret tungt af Sted², og den karakterfulde Afhandling: «Undersøgelse om Machiavelli som Skribent især med Hensyn til Bogen om Fyrsten«, der udkom i 1839³. Undersøgelsen indledes med en Vandring gennem »Meningerens umaalelige Rige«, et Overblik over de Anskuelser, der til de forskellige Tider har hersket med Hensyn til Machiavelli og hans Bog. Der er her en ny Forstaaelse af alle Dømmes Relativitet og mere Perspektiv end almindeligt var i danske historiske Arbejder paa den Tid. Men den bedste Part er Hovedstykket, der gælder Machiavelli selv. Paludan-Müller har staaet over for et historisk Fænomen, der maa forklares, der ikke lader ham Ro. Florentineren har ægget ham: »Disse skarpe Lineamenter, disse haarde og mørke Miner

¹ Jens P.-M. til Caspar P.-M. 16. Juli, 20. Sept. og 19. Nov. 1833.

² Trykt i Molbechs Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst IV 485.

³ »Et Forsøg i den højere historiske Kritik« er Bogens Undertitel. I de propaedeutiske Forelæsninger i 1876 (Ny kgl. S. 2470 4to) skelner Paludan-Müller mellem den almindelige historiske Kritik og den højere Kritik. »For den almindelige historiske Kritik kan der gives bestemte Regler, der sikke om ikke imod alle, saa dog imod de værste Vildfarelser, — thi en fuldstændig Sikkerhed naaer selvfølgelig Ingen. Men der er en Kritik, som ikke lader sig indordne under skarpt betegnede Regler, og som dog undertiden kan være netop det Afgjørende: den højere historiske Kritik. Derved forstaaer man Anvendelsen af en Divinationsgave, som seer og paapeger det Rette, uden at der kan føres noget tvingende Bevis for dets Rigtigtighed. Den højere Kritik staaer altsaa paa en Maade over alle Regler; den har vel for saa vidt noget tilfælles med Gjetning, at Overbevisningen om Divinationens Rigtighed fremkommer ved at det gjættede Ord oiensynligt og uimodsigeligt løser Gaaden, idet alle dennes Vink og Allegorier forene sig deri som det fælles Samlingspunkt«.

paatrænge sig strax og støde let den flygtige Tilskuer fra sig; men lader man sig ikke skræmme og seer nærmere til, opdager man et Erfaringens Præg, Træk af Tider og Begivenheder, der levende opfordre til at undersøge hvad det er for en Skole, der har paatrykt dette markerede Aasyn sit Stempel«. Han søger mod Machiavellis centrale Interesse og Lidenskab og peger paa hans gammelromerske Idealer, hans Harme over Italiens Fornedrelse, hans Attraa at redde Fædrelandet for enhver Pris. »Il principe« er en Tilskyndelse, kastet paa Papiret under en bestemt Situation, men Skriftet har fast Forbindelse med Machiavellis andre Arbejder og er at tolke ud fra dem, — og Machiavelli selv maa ikke blot betragtes i Kredsen af sine Samtidige, men ses i Sammenhæng med Fortiden. »Il principe«'s Forfatter er voxet op paa romersk Grund; hans Tankesæt, hans hele Person har Præg fra Oldtiden.

Paludan-Müllers Redegørelse er vel ikke upaavirket af de Synspunkter, der havde været fremme i Machiavelli-Discussionen paa det sidste¹, men har dog fuld Selvstændighed og er bygget op med Energi og Consequens. Det er en strengt objectiv Fremstilling. Ligesom Ranke² vil Paludan-Müller i bevidst Modsætning til Forgængerne stille alt paa historisk Fod, forstaa, ikke fælde Dom, ikke gribe fat i de Problemer, fulde af Tragik, rækkende til alle Tider, der gemmes i Machiavellis Bog.

Analysen af »Il principe« var ved sin Metode noget absolut nyt blandt de hjemlige litterærhistoriske Arbejder i Trediveerne, men ingen havde synderlig Interesse for den, og ingen tog Lære deraf. Heller ikke i Udlandet, hvor Sproget var til Hinder, vandt Paludan-Müllers Skrift den Plads i Machiavelli-Litteraturen, som det kunde fortjene. Hverken R. v. Mohl eller Villari nævner det i deres ræsonnerende Oversigter³.

¹ Herder, Fichte, Macaulay.

² Ranke: Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber (1824).

³ Pasquale Villari: Niccolò Machiavelli e i suoi tempi (1881 og 1895). — R. v. Mohl: Die Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften III (1858) 542.

»Cola di Rienzo« fra 1838 havde ikke bedre Skæbne. I 1841 udgav F. Papencordt en Bog om samme Æmne, men Paludan-Müllers Bog er ham ganske ukendt, og det samme gælder Burdach, der er den, som i vore Dage er mest fortrolig med Cola di Rienzos Historie¹. Paludan-Müller havde ikke kunnet gøre Studier i Italien som Papencordt, kunde ikke drage nyt Stof frem, men maatte arbejde i Odense og der møjsommeligt sanke den meget spredte trykte Litteratur sammen og kritisk bearbejde den. Trods disse Vilkaar sætter han sit Maal højt. Ikke blot ved Æmnevalg, men ved Fremstilling vil han prøve nye Veje. »En historisk Skildring« er den Undertitel, han giver sin Bog, som ogsaa har Bud til dem, der staar udenfor de lærdes snævre Kreds. Der hersker i »Cola di Rienzo« samme rolige Objectivitet som i Machiavelli-Bogen. Forfatteren gør sig ikke gældende, men lader Begivenhederne udvikle sig og Personerne tale for sig selv. Det er Rankes og de fortællende Skolers Holdning overfor Æmnet, bevidst og ubevidst Reaktion mod Oplysningstidens Lyst til at lede Læseren paa rette Vej². Paludan-Müller vilde nu forsøge at rejse en Discussion om de Problemer, som han og Faderen saa ofte havde drøftet³, og han sendte sin Bog til Molbech, idet han ytrede Ønske om en Anmeldelse; den kunde maaske give Anledning til Drøftelse af Spørgsmaalet om, hvad Historieskrivning egentlig er⁴. Men intet kom ud deraf. Molbech anmeldte Paludan-Müllers Skrifter med Æmner

¹ F. Papencordt: Cola di Rienzo und seine Zeit. (Hamburg og Gotha 1841). — K. Burdach: Vom Mittelalter zur Reformation II. Briefwechsel des Cola di Rienzo. (Berlin 1912).

² Brev til Høyen 13. Juli 1838: Paludan-Müller haaber, at Høyen ikke vil kunne miskende »en redelig Stræben efter at give et sandt og rent Billede af Genstanden ublandet med mine egne Domme og Bemærkninger«.

³ »Cola di Rienzo« er tilegnet Biskop Jens Paludan-Müller. Brevet til Sønnen af 8. Juli 1838, hvori han takker for Bogen, giver Exempel paa de Ting, der var paa Tale mellem dem.

⁴ Brev til Molbech 13. Juli 1838.

fra italiensk Historie i Historisk Tidsskrift I (1840) med Anerkendelse af, hvad det betyder for dansk Historiografi, at Forskerne søger ud til nye Marker, men Recensionen er, bortset fra nogle Bemærkninger om Paludan-Müllers Stil, ganske refererende og uden Vurdering af Metoden i Machiavelli-Undersøgelsen. En Debat om det historiske Studiums Maal og Midler rejser Molbech ikke i denne meget ordrige, men ikke meget sigende Anmeldelse. Paludan-Müller havde forgæves kastet sin Handske.

Han havde paa dette Tidspunkt den unge energiske Mands Trang til at gøre sig gældende. Tilmed var han født Polemiker og opfostret i Discussion. Nu var Ordskiftet i den snævre Kreds ham ikke nok, han længtes efter en større Valplads. Saavel Piecen fra 1839: »Er Oprettelsen af et Hædersminde for Niels Ebbesen tilraadelig?« som den store Recension fra 1840 af P. A. Munchs Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug er baaret af denne Kamplyst.

Der havde rejst sig en Bevægelse for at opstille et Mindesmærke for Niels Ebbesen i Randers, men Betænkeligheder fra anden Side kom til Orde. Paa Opfordring skrev Professor Velschow da i Dansk Folkeblad et Par Artikler for at klare Sagen og gøre Rede for, hvad man efter Kilderne ved om Niels Ebbesens Daad, og kom til det Resultat, at det var en ridderlig og patriotisk Bedrift. Imod Velschow optraadte Paludan-Müller med sit lille Skrift, hvori han gør en anden Vurdering af Kilderne gældende: Lybske Krønike vil han ikke skyde saa ganske til Side som Velschow gør, Folkevisen tør han kun betragte som poetisk Overlevering; Kilderne giver efter hans Mening ingen sikker Viden om Enkeltheder med Hensyn til Drabet paa Grev Gert, endsige om Niels Ebbesens Motiv; men »ingen Handling, end ikke den, at befrie sit Fædreland fra en fremmed Voldshersker, tør af det Offentlige erklæres for moralsk god og priisværdig, førend Bevæggrund, Midler og Udførelse have staaet Prøve for Moralens og Ærens Domstol«. Hertil kommer saa Hensynet til Holstenerne, hvem et Æreminde for Grev Gerts

Drabsmand nødvendigvis maa opirre. Det er uklogt for den Sags Skyld at øge Spliden i Monarkiet.

En Artikel i Fyens Stifts Avis 7. Juni 1839 har skarpere Form. Den giver Svar til Overlærer F. C. Olsen, Redaktøren af Dansk Folkeblad, der havde skrevet, at det er Folkets Kærlighed og Beundring, Følelser, der har forplantet sig fra Slægt til Slægt, ikke Blade i gamle Bøger, der gør en Mand til Nationalhelt. Paludan-Müller giver ironisk sin Tilslutning: »Folket bør ene lade sig lede af den Tradition, der nu i mange Aar har levet iblandt det; thi det er ikke Bevæggrundene til en Mands Handlinger, ikke Maaden, hvorpaa han har udført dem, ikke Krønikens Beretninger om dem, der fornemmelig skulle begrunde hans Ret til at æres af Efterslægten som en national Helt. Det er Folkets Mening, selv om det Lys, hvori den stiller Begivenhederne, ikke kan udholde en rolig Kritik, der skal have Ret til at give dette hæderfulde Navn«. Han fører ogsaa her det politiske Moment frem. For Holstenernes Skyld vil han fraaade Planen. Det er betænkeligt at opirre dem. »Dobbelt betænkeligt er det, fordi denne Plan vil virke skadeligt paa en Sag, der er af langt større Vigtighed for dansk Nationalitet, nemlig Striden om Sprogforholdene i Slesvig. Det danske Folk maa ønske sit Sprog i dette danske Land reddet fra den Undergang, hvormed Holstens og Tydskhedens overveiende Indflydelse truer det«.

Recensionen af P. A. Munchs Bog er et Genmæle mod den ny norske historiske Skoles bitre Domme. Længe havde de danske Historikere siddet tavse; nu kom Svaret fra Molbech og fra Paludan-Müller med Ro og Værdighed¹. Paludan-Müller fremhæver hvad der er vundet. Mange Partier af Norges Historie, der før laa i Skygge, er draget frem for Dagens Lys; mange Domme over Begivenheder og Forhold, der forhen var ensidigt danskprægede, er nu æn-

¹ Johannes Steenstrup: *Historieskrivning i Danmark i det 19. Aarhundrede* (1889) 178. — *Historisk Tidsskrift I* (1840) 488. — F. C. Petersens *Tidsskrift for Litteratur og Kritik III* (1840) 173, 259.

drede. »Men vist er det ogsaa, at skal Sandheden vinde ved denne selvstændige norske Dom, maae Nordmændene aflægge den Lidenskabelighed imod Danmark, hvorom saa mange, og det netop af deres grundigste historiske Arbejder i senere Aar bære Vidnesbyrd, og som ogsaa vanzirer Hr. Munchs Bog¹. Recensionen er skreven med ikke ringe Myndighed; saavel de store Linier som Detailkritiken vidner om Paludan-Müllers Indsigt. For faa Aar tilbage havde han i et Brev til Velschow udtalt, at han havde langt bedre Kundskaber i den almindelige Historie end i Danmarks-historien²; siden da maa han have arbejdet med stor Energi paa dette Omraade. Og Arbejdet blev fortsat. Ud af Recensionen af Munchs Bog voxer Disputatsen.

Jævnside med disse intensive Studier gik filosofisk Læsning. Indsnævring var ikke Tidens Skrøbelighed, og Paludan-Müller'ne var en Slægt med vidt spændende humanistiske Interesser. Platon og Schleiermacher, Hegel og atter Hegel studeres og drøftes i Correspondencen med Faderen, der begynder at blive bange for, at Filosofien skal tage Magten fra Historien. Det var for Caspar Paludan-Müller ikke et Tankespil, men blev i hvert Fald en Overgang en alvorlig Kamp for ærlig Erkendelse. I Februar 1834 skriver Biskop Jens Paludan-Müller³:

»Nu kan jeg i dette Øieblik ikke finde det Brev fra Dig, af hvilket jeg i denne stille Aftentime ønsker at besvare Din Slutnings-Yttring, som jeg ikke før har kunnet sige Dig mine Tanker om, fordi den var af den Beskaffenhed at den ikke med et Par Linier kunde afgjøres formedelst sin grændseløse Vigtighed. Men kan jeg end ikke finde Brevet, erindrer jeg dog saare vel, at Din Yttring gik ud paa, at Du vaklede mellem den pantheistiske og den religiøse Anskuelse, og at denne Vaklen var Dig piinlig. Det forekom Dig, at Lütken havde Ret, da han sagde, at enhver speculativ Philosophie nødvendig maatte være pantheistisk. Kort, Du stod paa Grændsen mellem Spinozismen og Christendommen og kunde

¹ F. C. Petersens Tidsskrift for Litteratur og Kritik III (1840) 281.

² Brev af 21. Maj 1836.

³ Udvalg af Biskop Jens Paludan-Müllers Papirer (1868) 252.

ikke blive enig med Dig selv om, hvor Sandheden, den evige, fandtes; thi kun denne ønskede Du«.

Politik kommer ogsaa paa Tale i Brevene. Biskop Paludan-Müller, der havde nogen Forbindelse med A. S. Ørsted og beundrede ham, ærgrer sig over »Liunge, David og Konserter for den viderlige impertinente Tone, hvori de tale om offentlige Anliggender«; han kan ikke forstaa, at Videnskabsmænd gaar ud af deres stille Stuer for at være Folkets Ledere paa den politiske Vej; Algreen-Ussing er ham en lille O'Connell. Overhovedet volder de turbulente Tider megen Bekymring; men det glæder ham, at Sønnen deler hans politiske Anskuelse, det glæder ham dobbelt, fordi han antager, at det er Historien, der har bragt ham til disse Meninger. Om Historien eller Natur eller Tradition mest har bidraget til at gøre Caspar Paludan-Müller konservativ skal være usagt, men den Modsigelsens Aand, der var i ham, rørte sig stærkt. I 1837 følte han Fristelse til at skrive mod Algreen-Ussing; Artiklen mod Overlærer F. C. Olsen i *Fyens Stifts Avis* i Juni 1839 har en polemisk Klang, der ikke er til at tage fejl af: om Vinteren kæmpede han med sig selv, om han skulde kaste sig ind i Striden, men hans Hustru raadede ham fra det. Han trængte da den brændende politiske Interesse tilbage for at samle sig om en Afhandling, han vilde indsende til Universitetet som Doctordisputats¹. For at arbejde paa den laa han i den første Halvdel af 1840 i København. Han kom med den Beslutning at tie stille med sine politiske Meninger, men bruge Øjne og Øren. Beslutningen blev næppe holdt, hvad Tavsheden angaar; der kunde udvikle sig varme Disputer i Familiens Kreds, og Paludan-Müller kunde slaa haardt løs paa »Fædrelandet«. Men tillige gjorde han Iagttagelser rundt omkring og dannede sig en Anskuelse af Situationen. Han var kommen til København lige i Dagene før Kong Frederik VI blev baaren

¹ Jens Paludan-Müllers Breve af 6. Jan. og 24. Marts 1835, 24. Febr. 1837, 16. Febr. 1838. Caspar P.-M. til Hustruen 19. Juni 1840.

til Graven, og hans Ophold faldt sammen med de første urolige Maaneder af Christian VIII's Regeringstid. I Breve til Hustruen fortæller han om, hvad han ser og hører. Ofte ligger Provinsboens Vrangvillie mod Hovedstaden bag hans Beretning. — Han maatte imidlertid koncentrere sig om sin Afhandling, men det var ham svært at leve et anspændt, ensomt Studieliv og undvære Kone og Børn. Arbejdet vilde ikke gaa fra Haanden; det varede længe, inden han blev Herre over Stoffet. Endelig i Begyndelsen af Maj var Afhandlingen færdig og blev indleveret til Facultetet, men Paludan-Müller var ikke tilfreds: »Jeg kan nu engang ikke slide fra Morgen til Aften uden at sløves«, skriver han til sin Hustru 8. Maj, »og Du veed selv, at det, der beskjæftiger mig, ofte skrider hurtigst frem under en udvortes Ørkesløshed. Men denne Gang kunde jeg nu ikke tage Tingen som sædvanligt. Derfor er den heller ikke bleven ret moden i mig, hvilket jeg beklager saa meget mere, som Æmnet virkelig er udsprunget af en indre Interesse hos mig«. Han længes bort fra Byen: »Det er denne Tid, der altid griber mig med en besynderlig Uro, naar Livet vælder ud af Millioner Porer og trænger sig med Magt frem allevegne. Gud være lovet, at jeg nu har Lov til at nyde lidt af det, og ikke pligtskyldigst skal fortære ni Pund Archiv- og Bibliotheksstøv hver Dag. Jeg er usigelig kjed af halvraadne Diplomer og indskrumpne Kalveskindsbøger«. Altsom Tiden gik, og Afgørelsen fra Facultetet lod vente paa sig, blev han mere og mere forsagt. Tanken om den mundtlige Handling, der efter gammel Skik skulde foregaa paa Latin, pinte ham. I Spænding og Angst skrev han hjem: »Altsaa — Meningen er den: Du faaer mig ikke at see uden som Doctor; men naar det bliver, er det mig umuligt at sige. Desuden, om nu Dissertationen bliver antagen, saa kommer den mundtlige Disputats, og hvorledes det skal gaae, det veed jeg i Sandhed ikke. Kun det veed jeg, at gaaer det mig galt der, paadrager jeg mig en offentlig fortjent Beskjæmmelse — saa seer Du mig ikke mere. I Danmark vil jeg ikke leve, naar

jeg ikke kunde bære Hovedet frit og i den Kreds, mit Liv og mine Studier nu engang have ført mig ind i. Det gjelder nu virkelig en Krisis, der hvis jeg ikke gaaer den ordentligt igjennem, vil stemple mig til en Vindbeutel; og det er jeg ikke, vil ikke leve blandt Mennesker, der vilde ansee sig beføiede til at holde mig for det. Der er vel saa nok andre Egne af Verden, hvor en ny Bane kunde begyndes¹.

Sorte Tanker kunde til Tider tage Magten fra Paludan-Müller; Uro, Bitterhed, Harme steg og steg; han kunde i Breve, alt mens han skrev, hidse sig op eller under en Discussion tale sig hed og maatte gøre Afbigt siden. Saaledes ogsaa denne Gang. Men Frygten var stadig over ham. Mange Aar efter tænkte han paa de Dage og skrev i sin Optegnelsesbog: »Dengang jeg skulde gaae op for at forsvare min Doctordisputats paa Latin, følte jeg stor Frygt. Jeg har aldrig været stærk i de gamle Sprog, og dengang havde jeg i 14 Aar ikke talt Latin. Det gjaldt for mig om at erhverve det her i Landet anerkjendte Lærdomsmærke. Hvor alvorligt jeg end havde forberedt mig, frygtede jeg for en offentlig Prostitution; jeg frygtede for at kastes tilbage fra den videnskabelige Bane, der var bleven mig kjær, — for at see min Fremtid afskaaren. Da bad jeg om Kraft, men jeg sporede ingen Ro i Sindet. Saa tænkte jeg paa Frelserens Angst og Nød, og bad atter; men endnu kom det himmelske Budskab ikke. Men efter den tredie Bøn følte jeg en ubeskrivelig Ro og Tillid: derfor, alene derfor, gik Alt vel, Gud være lovet². Disputatsen 17. Juni forløb meget hæderfuldt; Éngelstoft og Velschow opponerede ex officio, Schiern var Respondens.

Det Arbejde, der havde voldt Paludan-Müller saa megen Pine, var den kendte Afhandling: *Observationes criticæ de foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto*. Valget af dette Æmne har ingen Sammenhæng med Skandinavismen; ad Studievej er han kom-

¹ Brev af 21. Maj 1840.

² Ny kgl. S. 1690 fol. I 172.

met til det. Arbejdet med P. A. Munchs Bog havde ført ham til Brevet af 20. Juli 1397, der havde kaldt hans Tvivl og Spørgsmaal frem. Allerede i Recensionen i Tidsskrift for Litteratur og Kritik taler han om »den saakaldte Unionsakt« og lover paa andet Sted at sige sin Mening om Unionens Natur og Beskaffenhed, og Løftet indfries i Dissertationen, hvor han opstiller den Thesis, at Brevet af 20. Juli 1397 ikke er en virkelig Unionsakt, men kun et Vidnesbyrd om, hvad der blev vedtaget i Calmar vedrørende Forbindelsen mellem de tre Riger; thi Brevet er et ganske formløst Papirbrev med Fejl og Rettelser og med mangelfuld Besegling, der ydermere selv peger hen paa de lovgyl-dige Breve paa Pergament, som skal gives, to af hvert Rige og besegles af Kongen og Dronningen og Rigets Myndig-heder. Disse Pergamentbreve er aldrig blevet udstedt, og Grunden er, efter Paludan-Müllers Gisning, at de Vilkaar for Unionen, der blev aftalt i Calmar, ikke tilfredsstillede Dronning Margrethe¹. — Ved denne skarpsindige, fastbyggede Afhandling vandt Paludan-Müller sit Forskernavn.

II

Efter Disputatsen vendte Paludan-Müller hjem til Odense og fortsatte sit Skoleliv og Studieliv. Den dobbelte Virksomhed kunde volde Conflicter, som en tung og lidenskabelig Natur ikke gik let igennem. Skønt Paludan-Müller var en energisk Lærer og en Tid tog megen Del i Skolens Administration, skønt han byggede sin Undervisning op paa bred Grundvold og havde tænkt selvstændigt over Maal

¹ *Observationes criticæ* 52: Fortasse autem rectius statuendum, pacta conventa reginæ non ita ex animo fuisse, ut multum de tabulis ratis et firmis conficiendis curaret. — *Ibid.* 101: Quænam res impediverit, quo minus Margareta opus susceptum perficeret, me nescire fateor; si vero con-jicere liceret, reginam pacta Calmaricæ conventa non omnia probasse crederem.

og Midler, som ses af hvad han skrev i Cathedralsskolens Program i 1841¹, var Forskeren i ham stærkere end Skolemanden, og han følte sig bunden paa Haand og Fod. Bitterhed vældede op. »Vidste De«, — det er Molbech, han skriver til² — »hvad det vil sige, i tretten Aar at gaae den samme daglige Vei til den samme Skole, dagligt tygge den samme Viisdom eller Daarskab for Skoledrenge, dagligt kæmpe med Sløvhed og Barnagtighed, ugentlig læse sine 29 Timer paa Skolen med et Appendix af skriftlige Arbejder og privat Underviisning, — havde De prøvet, hvor blytung Vægten af et saadant dagligt Liv hænger sig ved Aanden og holder den ved Jorden, vilde De begribe, at af en Adjunct er Intet at vente for Videnskab; — De vilde forstaae, hvorledes min Ungdoms Drømme om store Bedrifter i Clios Tjeneste den ene efter den anden flyve med Vildgjæssene«.

Han havde i tidligere Aar haft nogle Drømme om en Universitetsvirksomhed, og Faderen havde nærret dem³, men der var ingen Plads for ham. Engelstoft og Werlauff havde siddet en Menneskealder i deres Embeder, i 1833 blev Velschow Professor Rostgardianus, 1847 udnævntes Schiern til Lektor. Der var saa den Gerning, hans Studium ved Universitetet havde beredt ham til, — Præstegerningen. I en Præstegaard kunde man leve et Studieliv, og Tanken om at træde i Kirkens Tjeneste var i en Aarrække ikke fremmed for Paludan-Müller. I 1832 havde han prædiket for Dimis⁴, og forskellige Kald havde været paa Tale, men noget reelt var ikke kommet ud deraf. Endnu saa sent som i 1847 tænkte han paa at søge Embede og henvendte sig til en Godsejer, der havde Kaldsret, men fik Nej, og Kong

¹ Nogle Ord om den historiske Undervisning i de lærde Skoler. Jfr. en lille Anmeldelse af Mørk-Hansens Lærebog i Verdenshistorien for Børn af alle Stænder (1848) i Berlingske Tidende 22. Dec. 1848.

² Brev af 30. April 1842.

³ Jens P.-M. til Caspar P.-M. 2. Okt., 16. Nov. 1832, 16. Juli 1833, 22. Okt. 1836.

⁴ Jens P.-M. til Caspar P.-M. 31. Aug. 1832.

Christian VIII sagde ham kort og godt, at han skulde blive ved sit historiske Arbejde¹. Han havde ogsaa prøvet at komme frem ad anden Vej, eftersom hans Kaar med en voxende Børneflokk ikke var meget gode. I 1837 havde han søgt Lektorposten i Sorø efter Estrup, men Wegener fik den; og skønt han i 1843 var bleven beskikket til Overlærer ved Cathedralskolen, prøvede han dog at komme bort fra Odense, idet han i 1844 søgte Stillingen som Direktør for Københavns Skolevæsen. D. G. Monrad stod her som hans Medansøger, men ingen af de to fik Posten. Paa ny blev han skuffet².

Ved den Tid skrev han til Molbech, der havde bedt om et Bidrag til Historisk Tidsskrift. I Brevet lyder en bitter Klage over de trange Forhold tillige med en Kritik over Tidsskriftet, hvis Fremkomst han havde hilst med Glæde. Brevet er i mange Maader karakteristisk for Paludan-Müller:

»De beklager Dem over, at jeg slet Intet har leveret til Tidsskriftet, og jeg kan jo ikke negte, at jeg ikke har opfyldt de Forventninger, jeg meget vel begriber De nærede om mig. Men jeg vil ganske uforbeholdent sige Grunden til min Adfærd, at De i det Mindste ikke skal tilskrive den Ligegyldighed og Upaalidelighed. Jeg havde ventet, at den historiske Forening vilde have gjort det til sit Hovedformaal, at modarbejde den eensidige Skandinavisme, den eensidige Hængen i Oldtiden, der karakteriserer vor Historiographi, eller, da vi jo fast ikke kunne tale om en egentlig Historieskrivning, — der har slugt vore Historieforskeres bedste Kræfter. Universalhistorien er paafaldende tilsidesat her i Landet, og dette straffer sig i selve Behandlingen af den nordiske Oldtid, som dog aldrig kan forstaaes i sit egentlige Væsen, naar den ikke opfattes som et Led i den historiske Totalitet. Universalhistorien og den historiske Kunst ventede jeg vilde finde fortrinlig Understøttelse og Opmuntring hos den historiske Forening, og jeg var aldeles beredvillig til at forene mine ringe Kræfter med deres, der agtede at kæmpe for en Sag jeg aldeles maatte billige. Men Foreningen satte sig et andet Maal; den tilveiebragte især Oplysninger om vor Middelalder, Oplysninger, hvis store Verd Ingen

¹ Caspar P.-M. til Vedel Simonsen 15. Marts 1848.

² Jens P.-M. til Caspar P.-M. 3. Febr. 1837, 22. Juni 1844.

kan paaskiønne mere levende end jeg, men som dog ikke havde trængt til et eget Samfund for at kunne komme frem. Jeg lægger ikke Skjul paa, at den Retning Foreningen saaledes kom ind paa, gjorde mig mismodig og betog mig Lysten til at arbeide i dens Tjeneste. Dette var i de første Aar; senere er jeg imod Villie og Hensigt geraadet ind i saa mange Entrepriser, at al min meget knap tilmaalte Fritid sluges af dem. De slesvigske Anliggender, det fynske Tidsskrift, de fynske Aktstykker, det fynske litterære Selskabs Sager, en Deel hist og her adspredte Afhandlinger har gjort mig, der efter min Natur kun ret kan bruge en samlet Tid og kun udføre Et ad Gangen, det umuligt at tage fat paa et større Arbeide. Tro ikke, at jeg selv billiger dette, eller er tilfreds dermed; tvertimod, jeg har mere end een Gang tænkt at sprænge alle de hindrende Baand for engang igien at nedsænke mig i Nydelsen af en uforstyrret Hengivelse i eet Værk, men her i Byen, paa min nuværende Post, frygter jeg, at det Aar for Aar, midt i en stedse voxende Familie, som kræver stedse mere af min Tid og Kraft, vil blive mig vanskeligere. Og jeg føler det, jeg kunde udrette Noget, vare blot ikke Forholdene mig saa meget imod¹.

Ogsaa i Breve til Kalkar og til Provst Rohmann fra 1843 og 1844 kommer Mismod til Orde, naar han mindes de Skuffelser han har lidt, og tænker paa alle Dage at skulle lyde andres Bud, allermest, naar Driften til at forske og skabe rører sig mægtigt i ham.

Paludan-Müller nævner i Brevet til Molbech det fynske Tidsskrift, de fynske Aktstykker, det fynske litterære Selskab. Han havde efter Studierne i Italiens Historie opgivet de verdenshistoriske Æmner og tog paany Arbejdet op, som det laa for hans Dør, i Hovedsagen et Arbejde, der havde Udgangspunkt i de fynske Biblioteker og Arkiver og fik Hjemsted i Fyens Stifts litterære Selskab.

Det litterære Selskab havde i en Aarrække været en lille videnskabelig Arne². Det havde støttet Udgivelsen og Udbredelsen af Grundtvigs Oversættelse af Saxo og Snorre og senere Heises Oversættelse af Platons Dialoger; det havde udgivet Kalkars »Stemmer fra den danske Kirkes Reforma-

¹ Brev af 19. Maj 1844.

² C. T. Engelstoft: Udsigt over Fyens Stifts litteraire Selskabs Virksomhed. Samlinger til Fyens Historie og Topografi III 243.

tionstid« og hjulpet Paludan-Müller, da han publicerede »Cola di Rienzo« og »Machiavelli«, ligesom Selskabets Præsides Prins Christian Frederik i sin Tid havde tilskyndet til den lille Afhandling om Kong Knud den helliges Relikvier og havde skaffet Akter fra Geheimearkivet til »Jens Andersen Beldenak«¹.

En ganske særlig Interesse havde det litterære Selskab for Fyens Topografi og Historie. I 1829 havde Vedel Simonsen forelæst sin Afhandling om Nyttens og Nødvendigheden samt den hensigtsmæssigste Indretning af historiske Topografier, som blev trykt og udbredt med det Maal at fremkalde Sognebeskrivelser fra Præsternes Haand. Arbejdet for at samle gamle Dokumenter fra fynske Arkiver har Sammenhæng med disse Selskabets Bestræbelser. Paa Forslag af Paludan-Müller, der havde været virksom ved Fremskaffelsen af Materiale til Topografierne, vedtog man i 1839 at udgive en Samling Aktstykker. Prins Christian Frederik lod udgaa Cirkulærer til alle civile og gejstlige Autoriteter, Stamhusbesiddere etc. om at meddele, hvilke Papirer fra ældre Tid de maatte sidde inde med; og der kom godt Svar paa Henvendelsen, meget Materiale blev stillet til Raadighed. Paludan-Müller, Dr. Kalkar og Pastor Rohmann i Rønninge forberedte Udgivelsen, men blandt disse var Paludan-Müller Drivkraften². Første Bind, der blev udsendt i 1841, indeholdt Stof fra Herregaardsarkiver og Raadstuearkiver mest fra 16. og 17. Aarhundrede, men ogsaa en Del fra Middelalderen til Oplysning hovedsagelig af Fyens Historie og indre Forhold. Samlingen kom paa et Tidspunkt, da der var Standsning i Historikernes Udgivervirksomhed, fordi

¹ Om Opdagelsen af Kong Knud den Helliges Reliquier i Odense. Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed II (1833) 193.

² Rohmann var i 1838 kommet til Rønninge s. ø. for Odense og tog ret megen Del i det litterære Selskabs Arbejde i disse Aar. Paludan-Müller stod i levende Correspondence med ham. I Landsarkivet i Odense ligger 125 Breve fra Aarene 1839—1851. Jeg skylder fhv. Landsarkivar Wad en Tak for at have henledet min Opmærksomhed paa dette Materiale.

det skortede paa Organisation og Arbejdsstradition iblandt dem. Den ny Række af Danske Magazin havde sneget sig frem gennem mere end en Menneskealder. Bind I kom i 1794, Bind VI i 1836, og i Fortalen til dette sidste lød Klage over Vanskeligheden ved at tilvejebringe originale og hidtil utrykte Bidrag. Molbech og Petersens Samling af Diplomer havde endnu ikke set Lyset. Da nyt Materiale stadig dukkede op i Fyen, efterfulgtes Bind I af »Aktstykker til Oplysning især af Danmarks indre Historie i ældre Tid« af Bind II i 1845, som var Paludan-Müllers og Rohmanns Værk¹. Kalkar rejste nemlig til Udlandet i 1842 og blev næste Aar Præst i Gladsaxe. Der var gammel fynsk historisk Interesse og Lokalpatriotisme i disse Publicationer, og Vedel Simonsen er Bindeled mellem Fortid og Nutid.

Fra Fyens Stifts litterære Selskab udgik ogsaa »Aktstykker til Grevefejdens Historie«. Prins Frederik, der afløste sin Fader som Præses, fremsatte i 1843 Ønske om lokale Undersøgelser og Indsamling af Stof, der kunde oplyse om Øxnebjergslaget. De Forespørgsler, der blev gjort i hjemlige og fremmede Arkiver, gav i Hovedsagen negativt Resultat, men førte især efter Tilskyndelse af Arkivar Lisch i Schwerin til en Ændring og Udvidelse af Opgaven saaledes at man ikke tog Sigte paa Øxnebjergslaget alene, men paa hele Grevefejden². Maaske har ogsaa Kalkars Afhand-

¹ Brevene til Rohmann giver ret Indtryk af Indsamlingen og Paludan-Müllers Glæde derved. 1. Sept. 1842 skriver han saaledes: »Jeg har netop i disse Dage faaet Løfte om et Herregaardsarchiv fra Hollufgaard. Saaledes dukker den ene Levning op efter den anden, og efterhaanden stille dog Forholdene i Fortiden sig frem for Blikket. Mig i det mindste er det gaaet saaledes, at netop vore Samlinger og Arbejder have givet mig en Forestilling om de borgerlige og agrariske Forhold i Fyen, jeg hidtil ikke havde«. — I et Brev af 14. Nov. 1845 til Vedel Simonsen tager han til Orde for Dannelsen af Provins- eller Stiftsarkiver.

² P.-M. til Rohmann 21. September 1843, til Kalkar 8. Nov. 1843, til Vedel Simonsen 26. Dec. 1844 og 17. Juli 1845, til Rohmann 8. Juni 1848. I Brevet til Vedel Simonsen af 17. Juli 1845 skriver P.-M. i Anledning af Øxnebjerg Sagen: »Jeg maa dog i den Anledning fortælle Dem, at vi have modtaget fra Archivaren i Schwerin, Dr. Lisch 6 Documenter til

ling om Isabella af Østrig med vedlagt arkivalisk Materiale i Archiv für Staats- und Kirchengeschichte der Herzogthümer V (1843) og hans »Aktstykker henhørende til Danmarks Historie i Reformationstiden«, Frugterne af den store Udlandsrejse, givet Mod og Lyst til at spørge og søge med videre Maal. Det var Paludan-Müller, der stod for Publicationen, som kom frem i 1852 og 1853 umiddelbart før Allens værdifulde, længe forberedte »Breve og Aktstykker til Oplysning om Christian den Andens og Frederik den Førstes Historie«. Han havde ikke haft Lejlighed til at rejse ud og samle Stof, men fremmede Lærde støttede ham; ikke blot Lisch i Schwerin, men ogsaa Waitz i Göttingen, Wurm i Hamburg og Chr. Lange i Christiania¹. Til Gengæld blev »Aktstykkerne« en Tilskyndelse for Udlandets Forskere. Det gælder H. Handelsmann, der i 1853 udgav »Die letzten Zeiten hansischer Uebermacht im skandinavischen Norden«, og F. v. Alten, der skyldte Paludan-Müller Tak for Oplysninger til »Graf Christoff von Oldenburg und die Grafenfedhe« (Hamburg 1853); det gælder fremfor alle Georg Waitz, der saavel i sin Bog »Lübeck unter Jürgen Wullenweber« som i en Recension i Göttingische gelehrte Anzeigen i 1856 taler om de Impulser, han har faaet af den danske Aktstykkесamling².

Grevefeidens Historie bestaaende i Breve fra Jørgen Koch, Jørgen Wullenweber o. fl., hvilke vel ikke directe oplyse Øxnebjergslaget, men dog kaste skarpere Lys over det hidhørende Parti af hele Feiden. Dr. Lisch tilføjer, at om de i det Schweriner Archiv ei have mere til Oplysning af Krigsbegivenhederne i Fyen paa den Tid, have de dog flere tusinde Aktstykker til Danmarks daværende Historie. Hvo vil hæve os denne Skat?»

¹ Rigsarkivar Chr. Lange var Paludan-Müller kommet i Forbindelse med i 1847 i Anledning af Diplomatarium Norvegicum. Lange sendte ham 1. Hefte af sit Arbejde, P.-M. gav til Gengæld gode Raad og Anmærkninger samt det lille Skrift, der var kommet om Sommeren i Odense Skoleprogram: »Kort Fremstilling af det kirkelige Kalendervæsen«. Det var Begyndelsen til en indholdsrig Brevvexling.

² Paludan-Müller stod i Correspondence med Waitz. Waitz' Breve er i hans Sønners Besiddelse. (Bresslau: Geschichte der Monumenta Germaniae historica (1921) Vorwort V.).

Endnu skal nævnes, at Fyens Stifts litterære Selskab i 1843—1848 udgav et Fjerdingsaarsskrift: »For Litteratur og Kritik«, som i det første Aar redigeredes af Paludan-Müller. Recensionen over Allens Danmarkshistorie er offentliggjort her. Der var Selvhævdelse ogsaa i dette Foretagende. Man vilde vise Københavnerne, at der ogsaa var Mennesker udenfor Vesterport¹.

I disse virksomme Aar var Paludan-Müller Bibliotekar ved Odense Cathedralskoles Bibliotek, som han styrede med megen Dygtighed², og desuden Bibliotekar ved Karen Brahes Bibliotek. Her fik han Impulser ved at sysle med Manuscripterne. Her saa han Landsbergs Dagbog, der vist fører til Undersøgelsen om Carl XII's Død, og Axel Gyldenstjernes Skrift om Syvaarskrigen, som stærkt fangede hans Interesse. Han gjorde i 1846 en Rejse til Sverige for at se paa de derværende Haandskrifter af Axel Gyldenstjernes Fremstilling, men under Indtryk af det store Materiale, han fandt til Belysning af Forholdet mellem Danmark og Sverige i Frederik II's Dage, ændredes hans Plan, og han begyndte at tænke paa at tage dette Afsnit af Nordens Historie op til Behandling³. Endelig gav Karen Brahes Bibliotek ham ogsaa Lejlighed til at faa Indsigt i Folkevisahaandskrifter og erhverve sig en selvstændig Mening om hvad en Viseudgave burde være⁴. Da Svend Grundtvig i September 1847 udsendte sin Plan og Prøve, og en stor Kamp rejstes mod hans Principper, da den hele Hær af Litteraturkyndige gik imod ham, skrev Paludan-Müller et Brev til ham 9. Oktober og gav ham sin fulde Tilslutning⁵. Herpaa svarede Grundtvig

¹ P.-M. til Rohmann 1. Sept. 1842.

² Lauritz Nielsen: Danske Stifts- og Skolebiblioteker (1925) 77.

³ P.-M. til Vedel Simonsen 19. Juni 1841, til Allen 3. Okt. 1846, til Rohmann 4. Okt. 1846, til Wegener 16. Dec. 1846. — Jeg skylder Biskop Wegener en Tak for Paludan-Müllers Breve til C. F. Wegener.

⁴ Paludan-Müller var en af dem, hvem Svend Grundtvig henvendte sig til i 1842 om at yde Støtte ved Indsamling af Folkevisestof. Af et Par Breve til Rohmann 1. Febr. og 4. Febr. 1844 ses, at han var ivrig for at skaffe Viser og Melodier fra Fyen.

⁵ Carl S. Petersen: Fra Folkevisestriden. Danske Studier 1905: 88.

12. Oktober varm og glad over at have fundet Støtte for den Sag, der var ham kær, thi hidtil havde han staaet ganske alene i Striden, hidtil havde kun de talt, der havde en uklar Mening om Folkepoesiens Væsen; »saa har det saa meget mere maattet glæde og opmuntre mig at see min Anskuelse bekræftet af en Mand som Dem, at see den Klarhed, hvormed De har fattet Opgaven, den Sikkerhed og Simpelhed, hvormed De drager de i mine Øjne deraf med Nødvendighed flydende Consequenser, at see den fremstillet i en Anskuelighed og i en Skjønhed, jeg kun har kunnet ane, men ikke har været istand til at give den. Derfor har ogsaa det Ønske levende maattet paatrænge sig mig, at De ikke vil undlade offentlig at lade Deres baade i indre og ydre Henseende vægtige Stemme høre og derved lægge et ikke ubetydeligt Lod paa Vægtskaalen, der hidtil har syntes at ville synke til den modsatte Side«¹. Paludan-Müller tøvede, fordi han ikke mente sig kyndig nok til at træde frem; først 26. og 29. November offentliggjorde han i Berlingske Tidende et Par sindige og vægtige Artikler, som uddybede hvad han i Brevet af 9. Oktober havde fremsat. Han viser, at den Opgave, en Folkevisedgave stiller, er væsentlig forskellig fra den Opgave, Filologen i Almindelighed staar overfor, og han tager varmt til Orde for Svend Grundtvigs Plan at give en Samling af Texterne til videnskabeligt Brug — ikke en Bearbejdelse. »Samlingen viser mig Fædrenes Poesie, som den virkelig var, et bearbejdet Udvalg derimod det efter vor Dannelse og vor Smag Bedste og Smukkeste. Men det er netop de Gamles Dannelse og Smag jeg vil kjende, ligesaavel deres svage som deres gode Sider. Af alle Trækkene vil jeg gjenopbygge Fædrenes Liv for at begribe det, ikke for at maale det med den af Nutiden justerede Alen. Jeg vil kjende det Ringe saavel som det Store, jeg vil høre Fortidens Ord, der altid er belærende og tiltrækkende for den, der forstaaer dem, hvad

¹ Dette og andre Breve fra Svend Grundtvig er i Ny kgl. S. 2792 4to; Paludan-Müllers Breve til Grundtvig i Dansk Folkemindesamling.

de saa end sige . . . Ruinen selv, saaledes som den nu engang staaer der, med sin Tids, sin Egn, sit Klimas Præg og Mærker, er meget mere værd end om den glattedes eller pudsedes eller om den udbyggedes til en tarvelig Bolig for en yngre Slægt, som dog overalt vilde savne Plads for sine Fornødenheder«.

At den svundne Tid har sin egen Ret og skal maales med sit eget Maal, er Paludan-Müllers Mening og Krav, hævdet atter og atter igennem Aarene. Han havde gjort dette Krav gældende i 1840, da han imødegik den norske Skoles haarde Dom over det danske Styre¹, og paany i 1841, da han vendte sig mod Carl Ploug i Anledning af Artiklerne om Ove Høegh-Guldberg og heftigt protesterede mod hans løst underbyggede døgnprægede Fremstilling², og senere i en Omtale af nyudkomne Aktstykkесamlinger, som han hilser Velkommen, thi »der gives ingen bedre Gjendrivelse af eensidige historiske Skildringer, som især blive vildledende ved at sammenblande de forskjellige Tider og male Fortiden med Eftertidens Træk, end Fremlæggelse af selve Aktstykkerne, der tvinge Enhver til at anerkjende Forholdenes virkelige Tilstand«³. Anmeldelsen af Allens Haandbog i Fædrelandets Historie er baaret af samme Tanke⁴. Bogen er for

¹ »Vistnok indseer vi nu, at ikke Alt hvad der skete under Christian den Sjette var saa nyttigt og godt, som Kongen meente, men ganske uretfærdigt er det at maale Fortidens Forhold og Foretagender med det Maal, Tidens Udvikling og dyrt købte Erfaringer have givet Nutiden i Hænder. Enhver Tid vil bedømmes fra sit eget Standpunkt«. F. C. Petersens Tidsskrift for Litteratur og Kritik III (1840) 278.

² Ikke alene direkte ved et eget Indlæg, men ogsaa indirekte deltog Paludan-Müller i Striden, idet han stod Generalmajor Chr. Høegh-Guldberg bi med Raad og Daad ved Gennemsyn og Trykning af de to Piecer »Et Par Ord om Ove Høegh-Guldberg« og »Nok et Par Ord om Ove Høegh-Guldberg«, som Sønnen udgav for at værne Faderens Minde. Den gamle Officer var en af de Mænd af den ældre Generation, som Paludan-Müller var knyttet til. (Chr. Høegh-Guldbergs Breve til P.-M. i Ny kgl. S. 2792 4to).

³ For Litteratur og Kritik II (1844) 176. Dette Stykke bærer vel ikke Paludan-Müllers Signatur, men den, der læser det, vil ikke være i Tvivl om, fra hvis Haand det stammer.

⁴ For Litteratur og Kritik I (1843) 95.

Paludan-Müller et Indlæg i Nutidens Proces. I sin Grundanskuelse er den uhistorisk og giver et fortegnet Billede af det danske Folks Udviklingsgang, en uretfærdig Vurdering af dem, der i de skiftende Tider har haft Magten. »Man kan dog ikke med Rette gjøre de enkelte Mennesker og Stænder ansvarlige ei alene for de enkelte Gjæringer, men for Gangen i de borgerlige Forholds Udvikling, der for en dybere Betragtning viser sig som en i Nationens Natur og historiske Stilling med Nødvendighed given. Saa vist som en Nation ikke er et Aggregat af enkelte Mennesker, forenede paa en udvortes og mekanisk Maade, men et eneste Væsen, der hæver og bærer alle Enkelte, medens det udfolder sig i Overensstemmelse med sit eiendommelige Livsprincip, saa vist er ogsaa dens historiske Udviklingsgang at betragte som en Naturnødvendighed«. Da den gamle Biskop læste Sønnens Recension, mente han at spore Hegelske Ideer i den¹. Man kunde vel ogsaa erindre om Rankes Anskuelse — overhovedet om den historiske Skoles Opfattelse af Udviklingen. Caspar Paludan-Müller var i Pagt med denne Retning og indstillet paa helt anden Vis end Allen. — Der var intet personligt Nag mellem Allen og hans Recensent, tværtimod fra Paludan-Müllers Side en Følelse af Respekt, der blev dybere og varmere alt som Aarene gik hen for dem begge i Arbejde i den historiske Videnskab², men i politisk Henseende stod de hinanden fjernt, i hvert Fald i Fyrreerne. Paludan-Müller var stejl i sin Konservatisme, og utvivlsomt har Modsætningsforholdet til det liberale Parti skærpet hans Blik og givet hans Kritik en kraftig Understrøm.

Medens vi for Tredivernes Vedkommende ikke ved meget

¹ Brev af 10. Marts 1843.

² Brev fra P.-M. til Allen 24. Juni 1842 og mange Breve fra senere Aar. Paludan-Müller glædede sig over, at Allen ved sit store Værk hævdede Danmarks Supremati paa Historiens Omraade, at hverken Carlsson eller Fryxell eller Munch og Keyser kunde gøre ham Rangen stridig. — Allen fik lykkelige Kaar, først de lange Rejser og siden Concentration om et Livsværk; Paludan-Müller har ofte i mørke Timer sandet Schillers Ord: »Im engen Kreis verengert sich der Sinn«.

mere om Caspar Paludan-Müllers politiske Meninger end hvad der kan læses ud af Faderens Breve, staar Sagen anderledes i Fyrrerne, da vi lærer hans Tankegang at kende gennem hans egne Breve og for et enkelt Aar, et kritisk Aar, har en Art Dagbog, hvori han nedskriver sine Betragtninger over offentlige Forhold¹. Dagbogen er begyndt i November 1841 og slutter ved Udgangen af 1842. Den er skreven af en Mand, der lever meget indesluttet i sig selv og her kaster sine Domme, sin Bedskhed, sin Vrede ned paa de hvide Blade, en Mand, som bor fjernt fra Begivenhedernes Brændpunkt og i Aarenes Løb har faaet en god Del af Provinsboens Mistro til Hovedstaden — med alt det en Mand, som har et skarpt Blik for de Farer, der truer den danske Stat udefra og indefra, og i Uro og Spænding følger Udviklingens Gang.

I Grunden ser han paa Tingene med samme fjendske Blik som den gamle Biskop. »Corsaren« er ham »en Afføding af vor Tids Løsrivelse fra de Baand, der bandt vore Fædres Sind«; »Bevægelsesmændene« ønsker kun at drage det ophøjede ned: Ligheden er dem langt vigtigere end Friheden; Lehmanns Forsvarstale for Højesteret, mesterlig i sin Form og betagende, synes ham usand i sin Grund. Han konstaterer, at det ældre Slægtled af de Liberale sakker agter ud, at Algreen-Ussing gør sin Fred med Magthaverne, at Haandværkerne i København ikke er villige til at slaa Følge med det liberale Parti. De letbevægelige Københavnerne tugter han med bitter Spot. »Det skulde undre mig, om det

¹ Ligesom Biskop Paludan-Müller havde for Skik at klare sine Tanker ved at nedskrive dem ene til Brug for sig selv, saaledes ogsaa Caspar Paludan-Müller. Han citerer et Sted »Den blaa Bog« fra 1839, men denne eksisterer ikke. Derimod ejer det kgl. Bibliotek 3 Folianter, hvori han har nedskrevet videnskabelige Undersøgelser, ofte Forstudier til Værkerne, Bemærkninger om Bøger, han har læst, religiøse Overvejelser etc. »Protokol Nr. 1« (Ny kgl. S. 1690 fol. I) rækker fra Maj 1846 til December 1861; »Protokol Nr. 3« (Ny kgl. S. 1690 fol. III) fra Juli 1863 til August 1872; den tredje Bog (Ny kgl. S. 1690 fol. II) har intet Nummer fra Paludan-Müllers Haand og adskiller sig fra de to andre ved at være ren politisk.

ikke var Erkjendelsen af denne Massens Jammerlighed, der leder Christian VIII i hans indre kjøbenhavnske Politik. Derfor lader han — thi ham er det dog til Syvende og Sidst — Taskenspillere, Italienere, Figaro-, Ridehuus-, Vauxhall- og ditto Kongens Have-Concerter, Nyt Tivoli o. s. v. o. s. v. afløse det Ene det Andet. Og han gjør ret, thi de høivise Københavnerne løbe ganske rigtigt som Børn efter Ranglerne, imedens Ultraerne sidde fortvivlede og skiænde: »Vi synge, og I ville ikke dandse! Vi pibe, og I ville ikke græde!«

Paludan-Müller har ingen Tro til Christian VIII's Personlighed. Efter hans Mening er Kongen ikke en Mand af Ja eller Nej, ikke en Fører med samlende, ildnende Evner, men en ængstelig, vigende, laverende Mand. Saaledes mener han at have lært ham at kende i Odense, og saaledes ser han ham i det offentlige Liv. Han kan da falde paa den Tanke, at det er Kongen, der har inspireret de Artikler, der fremkom i Augsburgers Allg. Zeitung i Slutningen af 1841, hvori det anbefales Danmark at indtræde i det tyske Forbund. Disse Artikler vender han flere Gange tilbage til i Dagbogen:

»Hvad har dog alt dette at betyde? Skulde det virkelig blot være et Par ledige Hoveder, som endda ikke maatte være saa daarlige eller tomme Hoveder, der morede sig med at gjøre politiske Projecter? Eller blot en tydsk Patriot, som af egen Indskydelse er falden paa denne Idee? Betænk jeg det Meget unægteligt fuldkommen Sande i Yttringerne om Danmarks Lidenhed, Søgagtens baade for store og for lille Omfang... saa skulde det ikke undre mig, om en fin, klog, egensindig, men frygtsom Mand som Christian VIII, der vistnok ikke er den, der kan tænke paa, energisk at hæve Nationens Selvfølelse og vække alle de Kræfter, som slumre i en Nationalitets uendelige Dyb, og der altsaa vistnok især seer Frelsen i at støtte sig til en stærk Nabo — det skal ikke undre mig, om han i sit Hjerte bifalder Ideen og ønsker Danmarks Optagelse i det tydske Forbund, — især da Sagen jo unægteligt har flere anbefalende Sider. Forholdet til Holsten blev ulige mindre forviklet osv. Hertil kommer, at han af dynastiske Interesser umuligt kan andet end høilig misbillige Tendentsen til en skandinavisk For-

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. II 23', 24, 15', 27', 25', 25, 42'.

bindelse, bag hvilken umiskjendelig ligger — om endog ikke udtalt — Ønsket om at fjerne Oldenborgerne og hæve Huset Bernadotte paa Danmarks Throne for dermed paa engang at vinde Forbindelse med de stammebeslægtede Nordboer og Tilintetgjørelse af Kongeloven. At dette er den indre Mening af Bestræbelsen efter en ny Calmarunion kan saa klog en Mand som Christian VIII umuligt andet end indsee, og han maa da for sin Slægts Skyld vistnok afskye Tanken om en saadan Forbindelse¹.

Personskiftet i Regeringen i Foraaret 1842 volder ham dyb Ængstelse, Prinsen af Nørs Overtagelse af Statholderskabet og Hærens Ledelse i Hertugdømmerne, Reventlow Criminils og A. S. Ørsteds Udnævnelse:

»Hvad sige disse Udnævnelser? Forandring i Principperne? Sige de Noget, da forekommer det mig tvivlsomt, om de for Danmark i det Hele og Store sige noget Godt. Ørsted er vistnok en udmærket kundskabsrig, klog og forstandig Mand, der maa være Folket kjær, som den der har ved egne Evner fra dets egen Midte banet sig Veien til det Høieste, og som den der væsentligt har bidraget til at føre de danske Stænder saa godt og hæderligt ind i Verden, at Nationen selv blev forundret derover. Men han er altfor meget lærd Jurist og omsigtig Dialektiker til at være en Daadsmand. . . . Det ligner ellers aldeles Christian VIII at klamre sig til dette Navn, denne Popularitet, bag hvis skarpe Dialektik han altid vil kunne finde Skjul imod Oppositionens Raab og Argumenter. Men Danmark trænger for Fremtidens Skyld fremfor Alt til en Mand, der kan gribe Nationens ægte gamle Dannebrog, og samle den om sig med vældig Røst, thi den Tid kan næppe være langt borte, da vi danske skulle prøves i Ild. . . . Det kan blive Danmarks Frelse og Danmarks Undergang, alt som Folket og dets Førere tage det; men en Mand maa vi have, en Mand, der i Nødsfald veed at sige: »Her staaer jeg og det danske Folk. I maae knuse os, om I kunne og ville, men I rokke os ikke et Haarsbred fra dette Standpunkt«. Havde vi en saadan Mand, da kunde han spænde Nationens Kræfter til det Høieste, og hvad formaaer ikke endog et nok saa lille Folk, naar det veed hvad det vil og er beredt til Alt for at sætte det igjennem².

Hen paa Efteraaret ser han end tydeligere hvad det gælder. Hjort-Lorenzens danske Tale i den slesvigske Stænder-

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. II 5'.

² Ny kgl. S. 1690 fol. II 37'.

forsamling gør dybt Indtryk paa ham. Han havde vel fulgt den folkelige danske Bevægelse i Sønderjylland og været med til at samle Bidrag til den slesvigske Undervisningsfond¹, men først nu forstaar han, at der staar uforsonlige Modsætninger overfor hinanden, der vil sprænge Monarkiet, at den danske Nation maa væрге for sin Ret, og at Kampen vil komme til at staa i og om Slesvig. Han deler Nationens Harmе over de Krænkelser, der tilføjes den²; hans gamle Tro til Ørsted er nu rokket i sin Grund. »Ørsteds Færd i den slesvigske Sag«, skriver han til Høyen 23. December »har dybt saaret min Følelse; er han da ikke en dansk Mand? eller har han ikke Alt hvad han har, af Danmark? og dog har han snarere taget Parti imod os end for os, ja det forekommer mig endog, at han kjendelig har givet vore Modstandere Vink og Veiledning til at hævne sig over de Skridt, der fra vor Side gjøres for at holde dem i tilbørlige Skranker. Dette har smertet mig saa meget mere, som jeg hører til de Conservative og derfor jævnlgt har glædet mig over Ørsteds Kamp imod de Liberale; men imod Slesvig-Holstenerne deler jeg aldeles mine Landsmænds Mening, af hvad politisk Farve de end ere«. I Dagbogen gør han mod Slutningen Regnskabet op:

»Hvad har Aaret bragt det danske Folk? Befrielse fra mangel Illusion, — om end med Ledsagelse af den Flaahedsfølelse, der altid følger med en »Enttäuschung« — en skarpere Opfattelse af Hovedspørgsmaalene og en i det Mindste begyndende Anerkjendelse af, hvor nødvendigt det er, at Forholdet til Hertugdømmerne ordnes paa en blivende Maade, førend der tænkes paa en Constitution. Nu, dette er ogsaa en Gevinst, om end en negativ: Taagerne begynde at spredes, og Fremtidens fjerne Gestalter vise sig i de første Omrids; endnu kunne vi ikke see, hvorledes Alt hænger sammen og skal sondres, men vi see dog i det Mindste til deels Opgavens Vanskelighed for os. Ethvert dansk Hjerte maa ende Aaret med et dybt Suk — en inderlig Bøn til Gud, at han vil holde sin Haand over det danske Folk og lede det lykkeligt

¹ »Sylvstjernens« Arkiv i Rigsarkivet.

² Brev til Rohmann 11. Dec. 1842.

ud af den Labyrinth, hvori vi uden vor Brøde ere geraadede, at han vil give Kongen Forstand, Kraft og Hjerte for Danmark. Det danske Folk maa ikke svigte sig selv — ikke løbe efter Ultraernes røde Lapper, men stille nære Nationalitetens hellige, men svagt brændende Lue, at den engang, naar Tiden kommer, kan slaae ud som en mægtig Flamme, der er istand til at smelte Egoismen i de Enkeltes Hjerter«¹.

Aaret 1842 havde ikke været uden Betydning for Paludan-Müller. Det var vel værdt at se, hvorledes hans Forstaaelse af den nationale Kamp uddybedes i den følgende Tid, og i Enkeltheder erfare, hvorledes han betragtede Forholdenes Udvikling, men ingen Dagbogsoptegnelser er bevarede, og i Brevene forekommer næsten ingen Ytringer af Interesse. Grundanskuelsen og Stemningen blev dog den samme gennem disse Aar; det fremgaar klart af det lille Skrift: Hvad er nu at gjøre i Danmark?, som han udsendte i Begyndelsen af 1848, hvor Tanker fra Dagbogen kommer frem paany, ja Ordene klinger igen.

III

En af de første Dage i Marts 1848 fik Vedel Simonsen et Brev fra Paludan-Müller, der ikke som vanlig handlede om lærde Sager.

»Højvelbaarne Hr. Etatsraad!

Jeg skylder Dem endnu Svar paa Deres ærede Skrivelse af 26. Januar d. A. og vilde være i Forlegenhed for en passende Undskyldning, dersom De ikke ved at spørge om min Mening angaaende vore offentlige Forhold havde paalagt mig at vente, indtil jeg havde en Mening. Jeg har i Sandhed i mit Indre vaklet som et Rør for Vinden. Disse Tider ere langt over menneskelig Forstand; — og nu bringer Dagsposten den rystende Efterretning fra Paris. Hvor vil det gamle Europa bæve under det vældige Stød; — og nu vort eget kjære Fædreland. Er dets sidste Time slaaet, eller har Forsynet just beredet os de Rystelser, som forestaa, for at

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. II 78.

vække os af Aarhundreders Søvn? Ja hvo kan see bag Fremtidens Tæppe! men det synes mig afgjort, at Danmarks Fremtid nu berouer paa det danske Folks Enighed og Kraft mere end paa nogen Enkeltmands Viisdom. Alt kommer an paa at holde Folket sammen i en tætsluttet Phalanx og dertil veed jeg virkelig intet andet Middel end en ægte liberal Forfatning, givet af Regjeringen uden karrig Vrangvillighed, der kun vil vække Splid og Strid. Vi burde have lært af andres Lidelser, at Verden nu ikke vil have noget-somhelst udelukkende Klasseherredømme saa at det er rigtigst at bygge Forfatningen paa den bredeste Basis, der nogenlunde kan findes. Lad saa holde sammen hvad der kan og vil holde sammen, og lad Tyskland have det, der vil staae med Germanerne. De vil sagtens finde disse Yltringer noget radicale, men hvor er her i Danmark et virkeligt fast Holdepunkt udenfor Folket selv?

Brevet har sikkert hensat Vedel Simonsen i Uro over hvorledes det var fat med hans støtte unge Ven, og end mere maatte han rystes, da han 5 Dage efter sammen med et nyt Brev modtog Piecen: Hvad er nu at gøre i Danmark? »Det er mig umuligt«, skriver Paludan-Müller, »at blive ørkesløs Tilskuere, naar jeg troer at see mit Fædreland i Fare. For mig er dansk Nationalitet Hovedsagen, en fri Forfatning paa den bredeste Basis Midlet — det eneste Middel til nu at tilveiebringe det ene frelsende Sammenhold«¹.

I det lille Skrift, der brød ind i den trykkende Stilhed efter Kundgørelsen af 28. Januar, varsler Paludan-Müller, at Europas Lande under Indtryk af Februarrevolutionen vil ryste i deres Grundvold, og at Bevægelsen vil blive skæbnesvanger for Slesvig. Men Danmark vil ikke miste en Del af sig selv. Det gælder Nationens Ære, og Æren er endnu mere for Nationen end for Manden. De kloge Statsmænd kan ikke dæmme op for den fremrullende Strøm. »Men der er Den, som er stærkere end Stemann og klogere end Ørsted: det enige om sin Konge samlede Folk«. Paludan-Müllers Forslag er da: En almindelig Rigsdag samlet om Kongen saa snart som muligt.

I voldsom Bevægelse havde han skrevet Piecen, og

¹ P.-M. til V. S. 1. og 6. Marts 1848.

da den var skreven og trykt, havde han været i pinagtig Overvejelse og Vaklen, om han skulde sende den ud eller lade den blive i Pulten, hvor den laa¹. Den var saa ganske en Del af ham selv. Det var en Lue, som slog op af Gløden, der laa dybt i ham; men de Consequenser, som var dragne med Energi, det Forslag, der var stillet, maatte synes et radikalt Brud med alt hvad han før havde ment og sagt. Han den kritiske, mørktseende, lidt livsfjerne Mand stillede i Haab og Tillid et Forslag af uoverskuelig Rækkevidde, som bragte ham Tilslutning fra »Kjøbenhavnsposten«, mens »Fædrelandet« ytrede sine alvorlige Betæneligheder. Paa Fyen vakte Skriftet nogen Bevægelse i hvert Fald paa de Kanter af Øen, hvor Paludan-Müllers Navn var godt kendt, men Indflydelse i videre Kredse og af større Betydning fik det ikke. Martsrevolutionen i Tyskland og Begivenhederne i Hertugdømmerne og København i de følgende Uger lod hurtigt det lille Indlæg gaa i Glemme; kun som en Episode i Paludan-Müllers Liv, en Erindring om hvad Slags Mand han var, har det Interesse.

Der er bevaret ret mange Breve fra ham fra disse Maanedre, der viser, hvor stærkt Indtryk Begivenhederne gjorde paa ham. Han kunde til Tider være i saa heftig Bevægelse, at han maatte tvinge sig. Skolens afmaalte, støtte Gang hjalp ham til Ro². Til Vedel Simonsen skriver han 6. April: »Hvad Enden skal blive maa Himlen vide, men det skal nu vise sig, om der er nogen virkelig Livskraft i den danske Nation. Under alle Omstændigheder er en ny Tid brudt ind over Danmark; thi om end alt pludselig blev stille, ere dog allerede saa mange gamle Skranker faldne, saa mange skøre Baand brustne, at den gamle Tid ikke mere kan komme tilbage. At meget Godt og Smukt vil gaae tilgrunde med det gamle Væsen synes mig utvivlsomt; men det Nye maa bringe et friere og friskere Liv, hvis vi overhovedet kunne forsvare vor Tilværelse«. Ogsaa til Rigsarkivar Chr. Lange

¹ P.-M. til Rohmann 5. Marts 1848.

² Brev til Wegener 12. April 1848.

i Christiania skriver han stolt og glad over det ny Danmark og giver med det samme en munter Skildring af det Liv, der udfoldede sig i de bevægede Dage i den gamle Filisterrede Odense¹, men det varer ikke længe, før det mørke og tunge i hans Natur gør sig gældende. Han begynder at frygte, at Danmark skal tabe i det høje Spil; mod Tysklands Vælde kan det ikke ved egne Kræfter holde Stand, og Hjælp vil betales dyrt med Afhængighed af Hjælperne. Han ønsker derfor en snarlig Fred, selvom Vilkaarene skulde være Opgivelse af Programmet af 24. Marts og en Deling af Slesvig ved Slien. Dette udvikler han i et Brev til Pastor Rohmann i Juni Maaned.

Snart volder ogsaa de indre Forhold ham Ængstelse. Frygten for et Bonderegimente kommer uforbeholdent til Orde i Breve i August til Rohmann, hvem han ivrigt opfordrer til at stille sig som Valgkandidat til den grundlovgivende Rigsforsamling. Selv om Paludan-Müller endnu staar paa den almindelige Valgrets Grund, træder Ønsket om et retarderende Element i Folkerepresentationen stærkere og stærkere frem. Fyldigst er hans Anskuelse udviklet i et Par Artikler i Fyens Avis (Milo) 9. og 12. September: »Ogsaa et Ord i Anledning af Valgreformforeningens Program«, hvori han advarer Bønderne mod at kaste sig i Hippodrommændenes Arme. Han mener ikke, at hastige sociale Forskydninger vil blive de smaa i Samfundet til økonomisk Gavn; han frygter for, at et Demokrati ikke vil agte Mindretallets Ret. Her tænker han paa Slesvig: »Med Bibeholdelse af alt sit Eiendommelige skal Hertugdømmet deltage i Rigets almindelige Forsamlinger, altsaa ogsaa Tydskerne i Sydslesvig, hvis ellers vor Strid med Tyskland ender efter vort Ønske og vor Ret. Her bliver da atter en Minoritet, hvis Ret kan trues, hvis den danske Folkemagt skal herske ene og uden Skranker. Alle Retsindige maae i Billighedens og den sande Fædrelandskjærligheds Navn forlange lige Ære og lige Ret for Tydsk og for Dansk, hvis de skulle samles i en Stat;

¹ Brevet er trykt i et Tillæg.

men kun en lovgivende Forsamling, hvis Sammensætning og hvis Former sikre Maadehold, Besindighed og Retfærd den afgjørende Stemme, kun en Kongemagt stærk nok til at forsvare de Færre mod Flerhedens mulige Misgreb, kunne tilfredsstille denne Fordring — altsaa kun en saadan Forsamling og en saadan Kongemagt, som ikke vilde kunne fremgaae af en konstituerende Forsamling efter Partiets Program«.

Paludan-Müller levede intensivt med i Debatten og Kampen, men kunde ikke tænke paa at lade sig opstille som Valgkandidat. Imidlertid skete der umiddelbart før Valget en Henvendelse til ham. Byens Laug holdt en Forsamling 3. Oktober, hvor det vedtoges at opfordre ham til at stille sig som Kandidat i Distriktet. De kendte ham fra mangeaarig Virken i Odense og mente, at han vilde varetage Byens Interesser. Han faar det Skudsmaal i Hempels Avis, at han har »et godt demokratisk Hjerte«. Henvendelsen kom overraskende, og Valget tog han med Sindighed. Han ønskede snarere at falde end at vælges, fordi Døvheden vilde være ham til Hinder, og da han 5. Oktober var bleven valgt, var han fuld af Bekymring for hvorledes Tingene vilde udvikle sig, kritisk stemt overfor Ministeriet, mistroisk over for Københavnernes Temperament¹. Det var ikke en ung og frejdig Repræsentant for Odense Amts 1. Distrikt, der rejste til Hovedstaden i Oktober 1848.

Han kom ogsaa til at staa noget hjemløs mellem Partigrupperne i den grundlovgivende Rigsforsamling. Man havde vel ondt ved at forstaa ham, underlig sammensat som han var af Radikalisme og dyb Konservatisme. Efter sit Mandat talte han Købstædernes Sag og kritiserede § 69, der i al sin Vagthed var skikket til at vække Uro²; men hans betydeligste Indlæg i Debatten om Grundlovsudkastet gjaldt § 2, hvorved Kirkens hidtidige Karakter af Statskirke op-

¹ Breve til Rohmann 8. og 14. Oct., Brev til Chr. Lange 9. Oct. 1848.

² § 69. Alle Indskrænkninger i den frie og lige Adgang til Arbejde, som ikke er begrundede i det almene Vel, skulle hæves ved Lov.

hævedes. Han stillede de Farer frem, der laa i at Kirken blev afhængig af en bevægelig, uberegnelig Folkemening; han fandt, at det var bedre Kaar, om Baandet mellem Stat og Kirke blev revet over, saa at Kirken stod frit og af egen Kraft kunde gøre sit Princip gældende. Paludan-Müller skiftede ved denne Lejlighed Ord med Professor H. N. Clausen, der var mere forhaabningsfuld og stolede paa, at det danske Folk vilde holde fast ved den kirkelige Tradition. Overfor den konservative Gruppe hævdede Paludan-Müller ogsaa sine Særmeninger. De ledende indenfor Gruppen vilde gerne knytte ham til sig og indbød ham til deres private Sammenkomster, men der kom intet ud deraf. Paludan-Müller forsvarede overfor David den almindelige Valgret, og ved deres Møde 5. Maj 1849 vægrede han sig ved at være med til at stemme for det Køsterske Ændringsforslag af Frygt for, at alt skulde være forgæves, og Reaktionen vælde ind, hvis man ikke nu kom til Enighed og Afslutning af Rigsdagsarbejdet¹. Ved den endelige Afstemning over Grundloven stemte han Ja, men han stemte imod Valgloven.

I et og alt var Virksomheden i en Forsamling, hvor han næppe følte sig hjemme, en Skuffelse, og han havde ingen Lyst til at indtræde i Folketinget, hvor Købstædernes Rigsdagsmænd vilde være ugunstigt stillede. Ved Valget i Odense i December 1849 anbefalede han Justitsminister Bardenfleth til Vælgerne som den, der havde større Mulighed for at øve Indflydelse.

Nogle Foredrag i Odense i Sommeren og Efteraaret 1849 danner Afslutning paa denne Del af hans Liv — Foredrag i Læseforeningen om Grundloven med et historisk Tilbageblik, hvori han stærkt betoner, at der er god Sammenhæng i Danmarks Udvikling, — og et Foredrag i Fyens Stifts litterære Selskab »Om den danske Kirkes fremtidige For-

¹ N. Neergaard: Under Junigrundloven I 440. — Ny kgl. S. 1690 fol. I 88 ff. Her findes nogle Efterretninger om Drøftelser i disse Dage i April og Maj 1849 og Paludan-Müllers Betragtninger over Partiernes Holdning, nedskrevne i Maj 1849.

hold til Stat og Folk«, der var en Gentagelse af hvad han havde sagt i den grundlovgivende Forsamling, men tillige en Appel til Kirkefolket om at træde ud af Umyndighedstilstanden og tage de Opgaver op, der nu laa for, Præster og Lægmænd Side om Side¹.

Han tog gentagne Gange til Orde i denne Sag, der laa ham meget paa Sinde, — i 1856 i Laaland-Falsters Stiftstidende gennem en Artikel »I Anledning af 12 Mænds Forslag til Lov angaaende Dannelse af et Kirkeraad«, — og atter i 1867 i Kirkeligt Maanedblad i et Stykke, der er underskrevet: »En af Menigheden«.

»Staaer den danske Folkekirke da for Fald? Det synes næsten saa; de larme jo om den, i den, mod den; de rive Sten efter Sten ned fra Murene og bryde Hul, hvor de kunne, medens dens Hænder holdes bundne, saa at den ikke kan værges sig. Kun med Uro og Frygt kan man se Folkekirkens mislige Stilling. Dog vilde der ingen Fare være, dersom den tredje Troesartikel havde noget Liv i Menigheden, men denne Kulde, denne Lunkenhed for Kirkens Forsvar! Det er som vilde menige Christne her i Landet ikke vedkjendes Folkekirken, som vilde de lade Gejstligheden kives om den, medens de selv gik til deres Handel og Vandel. Havde jeg Stemme til at blive hørt, vilde jeg raabe mine Landsmænd op til Forsvar for Folkekirken: Lad den ikke falde, lad ikke Præsterne staa ene i Kampen; Striden om Folkekirken er ikke Standskjævleri; det gælder menige Christne paa: faldt den Kirke, der hos os knytter Folket til Gud og holder hans Lov og Evangelium opret, vilde Ingen faa det smerteligere at føle end det danske Folk«².

I 1850 et Par Uger efter Slaget ved Isted gjorde Paludan-Müller sammen med sin 14 aarige Søn Jens en Rejse til Als, Flensborg og Slesvig. Det stærkt bevægede Liv dernede, Hæren ved Danevirke, den friske Grav paa Flensborg Kirkegaard, de gamle historiske Minder gjorde dybt Indtryk. — Om han efter Krigen tænkte paa at søge Embede i det

¹ Ny kgl. S. 2790 4to.

² Kirkeligt Maanedblad I (1867) 103. — Ny kgl. Saml. 1690 fol. III 142. Fordi Artiklen i sin Indledning var stærkt personligt præget, satte han ikke Navn under, men bebrejdede sig det siden.

Slesvigske, som det hed sig i Familien, maa staa hen. En Ansøgning foreligger i hvert Fald ikke.

Livet begyndte imidlertid at gaa i sin gamle Gænge. I de urolige Aar havde det været umuligt at holde Tankerne ved Studier. Det første Arbejde blev et Kampskrift i den nationale Sag »Bidrag til en Kritik over Droysen og Samwers saakaldte aktmæssige Fremstilling af den danske Politik siden Aar 1806« (1850). Paludan-Müller havde ikke — skønt opfordret — været med blandt de Historikere og Jurister, der skrev »Antislesvigholstenske Fragmenter«¹, men udsendte det lille Skrift paa egen Haand og uden at have Adgang til Akter, saaledes som Wegener havde. Hans Dom over Droysens og Samwers Arbejde beror næsten udelukkende paa den kritiske Prøvelse². Han konstaterer, at Forfatteren ikke har været i Besiddelse af det Materiale, hvorpaa en aktmæssig Fremstilling af den danske Politik nødvendigvis maa hvile, at vigtige Statsakter ignoreres eller behandles med største Vilkaarlighed, saaledes at Indholdet meddeles forvansket ved Udeladelse af afgørende Steder og ved under Anførselstegn at give andre Ord end de rette. Droysens og Samwers Bog karakteriseres som et lidenskabeligt Partiskrift, der sejler under falsk Flag, naar det gaar ud under Titlen: Aktmæssig Fremstilling.

Ved denne Tid har Paludan-Müller skudt Planerne om at skrive Syvaarskrigens Historie helt til Side for at udnytte det Materiale, som han havde indsamlet til Grevefejden. I 1850 og 1851 er han i fuld Gang med Arbejdet, men efter sin Skik taler han ikke om hvad der sysselsætter ham, og først i 1852 bringer han Sagen paa Bane overfor

¹ Brev fra Caspar P.-M. til J. F. Schouw 2. August 1848.

² Gennem sine militære Forbindelser fik han enkelte Oplysninger og noget Materiale; se Ny kgl. S. 1693 fol. og Brev af 28. April 1850 til Lieutenant C. Glud i Ny kgl. S. 1913 fol.

Han samlede i det hele Materiale sammen til Tidens Historie. Af Grev Knuth, hvis Hustru var beslægtet med Paludan-Müller, fik han f. Ex. Redegørelsen for Danmarks Underhandlinger i 1848 indtil Vaabenhvilen i Malmø. (Historisk Tidsskrift 4. R. V. 460).

Rigsarkivar Chr. Lange. Han spørger om Münchenersamlingen og opnaar at faa Concept-Catalogen til Odense, saaledes at han kan vinde Overblik over Samlingen og udpege de Breve, han ønsker at lade afskrive¹. »Grevens Fejde«, der blev udsendt i 1853 og 1854, kom til at hvile paa et bredt arkivalsk Grundlag. Materialet, den kritiske Prøvelse, den verdenshistoriske Indstilling er Bogens Styrke. Begivenhederne i Danmark er set i deres Sammenhæng med hvad der foregik rundt om; til Gengæld faar vi for lidt at vide om de hjemlige Forhold, de religiøse Brydninger, Uroen i Samfundets Lag. Paludan-Müller tager sit Udgangspunkt i Lübeck og de nordtyske Lande, ikke i Danmark. Det var et stort Forsøg, der var gjort, det første i sin Slags. Allens Værk, der blev til under langt lykkeligere Vilkaar, var paa dette Tidspunkt kun i sin første Forberedelse. Paludan-Müller vidste godt, hvad det betød at holde Kræfterne sammen om store Opgaver, hans Stræben gik mod at skabe et virkeligt Historieværk, men han, der i saa mange Henseender havde samme Forudsætninger som Geijer, savnede Geijers lykkelige kunstneriske Evne.

Det er tidligere nævnt, at man hos Paludan-Müller træffer Tanker, der berører Rankes Idekreds. I disse Aar, da han modnedes under Arbejdet, og hans Anskuelse af Historien klarede, træder dette Forhold end tydeligere frem. Fra Paludan-Müller som fra Ranke lyder Kravet om Objectivitet: Historikeren skal erkende og fremstille, ikke dømme. Begge betoner Nødvendigheden af at tage Tingene universalhistorisk. Begge har lært af Livet og af Bøgerne, at Forholdene er stærkere end Personerne; Udviklingen gaar sin Gang; selv den mægtigste blandt dødelige er under Tvang af sin Tid og dens Idéer. »Der er Intet, Verdenshistorien prædiker

¹ Det kgl. Biblioteks Udlaansprotokol. — Breve til Chr. Lange af 23. April og 31. August 1852. I det første Brev er Talen kun om Bidrag til »Aktstykker til Nordens Historie i Grevefejdens Tid«, i det andet Brev nævner P.-M. sin Plan om at skrive Grevefejdens Historie, men paa lægger Lange Tavshed.

høiere, end at, om Menneskene ere Herrer over og ansvarlige for deres enkelte Gjerninger, ere de ubevidste Tjenere af Situationer og Forhold, der afpæle dem den Retning de have at følge¹. Intet tyder dog paa, at Paludan-Müller i dybere Grund er paavirket af Ranke. Det Væsensfællesskab, der er til Stede, beror vel paa fælles Kulturkilder, den ligeartede Indstilling, som Samtidighed giver. Saaledes som Strømmen gik fra Tyskland til Danmark, maa Ranke og Paludan-Müller — skønt 10 Aar adskiller dem — regnes for Samtidige, undergivne i mange Maader samme Udviklingskaar. Begge er de i Tankesæt og Livsfølelse Sønner af Romantikken — dette Navn taget i videste Forstand².

IV

Den 16. August 1853 udnævntes Caspar Paludan-Müller til Rektor ved Nykøbing Skole, og 3. Oktober blev han indsat af Biskoppen over Laaland-Falster Stift D. G. Monrad. Skønt han tit nok havde klaget over Odense, var det dog at rykkes op med Rode at flytte derfra. Han havde levet der sin meste Tid, hans historiske Studier havde taget Udgangspunkt i fynske Arkiver og Biblioteker, i nogen Grad havde han været Organisator af det historiske Arbejde. I Nykøbing var han mere isoleret baade personligt og videnskabeligt. Han var ude over den Alder, da man vinder Venner i dybere Forstand, og Tunghørighed vanskeliggjorde Forbindelse med Mennesker under selskabelige Former; tilmed vilde han fremfor alt holde sammen paa Tid og Kræfter. Som Broderen kendte han »den høje Værd af ensom stille Leven«.

Paludan-Müller var den første, der var brudt gennem Filologernes lovgrundede Ret til de højere Poster i Skolen, den første Rektor uden filologisk Embedsexamen. Da han

¹ P.-M. til Chr. Lange 31. Jan. 1855.

² E. Rothacker: Savigny, Grimm, Ranke. Ein Beitrag zur Frage nach dem Zusammenhang der historischen Schule. Historische Zeitschrift CXXVIII 415. — G. v. Below: Die deutsche Geschichtschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen (1924).

tiltraadte sit Embede, stod han over for Spørgsmaalet om Fagenes Fordeling. Det var Skik, at Rektor tog Undervisningen i Græsk og Latin i de øverste Klasser, men Paludan-Müller erklærede strax, at han vilde blive ved sine egne Fag; den historiske Videnskab var ham saa dyrebar, at han ikke vilde bytte den med andre Fag, hvori han nødvendigvis maatte blive en Fusker. Han stod paa sin Videnskab og hævdede dens Ære¹.

Nykøbing Skole var i Forfald, da han overtog den. Disciplinen var slet og Hjælpemidlerne ringe²; der maatte sættes et haardt Arbejde ind, om alt skulde bringes paa Fode. Af Discipeltallet, der steg fra Aar til Aar fra 1854 til 1864, ser man, at Oplandets Mening om Forholdene ændredes. »Han holdt sin Skole som et Krigsskib«, hed det siden om Paludan-Müller³. Drengene var ikke i Tvivl om, at Rektor maatte lystres. Selv om hans Tunghørighed kunde friste til ungdommelig Spas, sad Respekten dybt. Hans svære Skikkelse med Hovedet præget af Tanke og Vilje, hans Alvor og Pligt troskab gjorde Indtryk paa dem. Siden blev hans mandige Personlighed dem et Forbillede; med Stolthed regnede de sig for hans Disciple⁴.

¹ Autobiografisk Udkast i Ny kgl. S. 2790 4to.

² Laaland-Falster Stiftstidende 16. Juli 1872. — L. Koch: En gammel Præsts Erindringer (1912) 15.

³ Ude og Hjemme 1881—1882 Nr. 225.

⁴ L. Koch, den senere Kirkehistoriker, fortæller, at han havde Glæde og Udbytte af Paludan-Müllers Undervisning i Historie (op. cit. 162), hvorimod de Elever fra Nykøbing af en noget yngre Generation, der har været mine Hjemmelmænd, karakteriserer Undervisningen som en Overhøring, der troligt fulgte Bogen, i ingen Henseende afvigende fra den gængse Form. De beretter iøvrigt mange Smaatræk fra Skoletiden — alvorlige og lystige, som de nu husker dem, men først og sidst taler de om hvad deres gamle Rektors Personlighed har betydet for dem. »Jeg har undertiden gaaet saa vidt«, skriver en af dem, »at jeg har spurgt mig selv: Har jeg i Grunden kendt andre Mænd end C. Paludan-Müller?«

Ikke uden Elskværdighed og ikke uden Selvironi er Georg Brandes' Skildring af Paludan-Müller og Hjemmet i Nykøbing, som han besøgte i 1862. Han var Sønnen Jens Paludan-Müllers Ven. (Levned I (1905) 143; Saml. Skr. II (1899) 499).

Der kom med Aarene ikke ringe Myndighed over Paludan-Müller. Hans Taler ved Translocationen tog skarpt Sigte paa de Spørgsmaal, der var fremme i Tiden, og formede sig ofte som et Opgør med de Tendenser, som var ham imod. I Rektortalen i 1855 er Striden mellem Humanisme og Realisme hans Æmne. Han vender sig mod dem, der vil trænge de gamle Sprog tilbage: Danmark kan ikke lade Græsk og Latin fare uden at bryde Sammenhængen mellem Nutid og Fortid og uden at løsrive sig fra de andre Kulturlande. I 1862 polemiserer han mod de Krav, der rejses om at give Skolen et nationalt Præg. Han frygter Indkapsling og Selvforgudelse og hævder, at Skolens Opgave er Ungdommens Dannelse — Dannelsens Maal Humanitet, »Den nationale Iver, der afviser Alt hvad der kommer fra hinsides Folkeeiendommelighedens snevre Grændser, arbejder ikke i Nationalitetens sande Tjeneste, — den arbejder paa at holde den fast paa et underordnet Standpunkt, — ikke paa at hæve og adle den til ægte Humanitet«. — Ordet Humanitet har Klang fra en svunden Tid. Det skønnes, at Paludan-Müller gaar op mod Strømmen.

En god Del Pessimisme og Foragt var der i ham, — man mindes Adam Homos Digter. I ganske særlig Grad er Translocationstalen i 1857 mørk og aggressiv. Tiden synes ham urofyldt, splittet, disharmonisk. »Det er som om Instrumentet er gaaet af Stemning; man maa anslaae hvilke Strengene man vil, saa skurre de i Mislyd.« Men Klage nytter ikke. Man maa samle sig om sin Gerning, hærde sin Vilje til udholdende Stræben og da lade gaa over sig hvad ikke kan afvendes. »Og jeg siger det atter til disse unge Mennesker hvad jeg ofte har sagt, om og med andre Ord: Spørg ikke om hvad Verden vil med Eder, men hvad I vil med den.« Han advarer Studenterne mod at lade sig indfange af de larmende Partier og spilde Tid og Kræfter paa selvtagne Pligter og Smaaproduktion. »Muserne kræve Selvfornægtelse, Samling, Udholdenhed; men deres sande Dyrkere række de Bægeret med en Gudedrik, som den, der engang

har nydt den, aldrig kan glemme. Lader Eder ikke skræmme af Fortællingerne om dem, der ere druknede i Bøger og i Nattesvir med Folianter og Quarter have læst sig til Krøblinge paa Sjælen. Det har ingen Nød; — den nulevende Slægt faaer visselig ikke mange lærde Pedanter at see. Ikke Cellen, men Torvet er i vor Tid ægte Videnskabs Fjende«.

Ogsaa ved Translocationen i 1863 taler Paludan-Müller om hvad et Studium kræver og hvad Glæde det giver. Erfaring og Oplevelse præger hvert Ord, idet han skildrer det videnskabelige Arbejdes Stadier — Begejstringens Stadium, da Opgaven træder frem for Blikket, Kritikens og det strenge Arbejdes Stadium, mens Stoffet samles og sigtes, Opbyggelsens Stadium, naar Mesteren rejser Huset. Og bag det fuldførte Værk ny Opgaver — gennem Aarene en aldrig hvilende Fremadstræben imod Erkendelse og Sandhed. Den hele Tale er en Hymne til Forskerlivets Ære¹.

Det kunde ikke være andet end at Skolen tog sin Mand, da den skulde arbejdes op. Til en Begyndelse maatte Paludan-Müller stjæle en og anden Time for at gøre Grevefejden færdig², og siden kæmpede han ned gennem Aarene en stadig Kamp for at kunne leve et Studieliv. Han klager lidenskabeligt — og yder dog sit bedste i Rektortiden. Han hørte ikke til dem, der med eet folder sig ud, hans tunge Væsen havde krævet Tid, men nu da han stod i Halvtredserne og Tredserne, naaede han højest. Til de første Nykøbingaar hører »Herredagene i Odense 1526 og 1527«, der blev offentliggjort i Videnskabernes Selskabs Skrifter 5. R. II Bd., og »Den skibyske Krønike« og »Om en kjøbenhavnsk Codex af Reimar Kocks haandskrevne lybske Krønike«, som kom frem i Historisk Tidsskrift 3. R. I Bd. Man mærker i Ana-

¹ I Ms. ligger Talerne i Ny kgl. S. 2791 4to. Translocationstalen fra 1863 er sammen med Talen fra 1869 trykt: To Taler af Professor C. Paludan-Müller. Kbh. 1882.

² Paludan-Müller til Chr. Lange 2. Nov. 1854. — I et langt Brev af 31. Januar 1855 til Chr. Lange drøfter Paludan-Müller Problemer, som Arbejdet med Grevefejden har rejst. Brevet er trykt i et Tillæg.

lysens Energi, i Stilens Kraft, at Paludan-Müller »har følt den Undersøgelsens Braad, der ikke tillader den sande Forsker at hvile, førend han med Tankens Magt har overvældet Stoffet og seet dets indre Bygning, saa at intet Hovedparti kan udelades, uden at han føler sig selv utilfredsstillet«¹. Paludan-Müller har her fundet sit ypperste Felt, den kritiske Afhandling, hvor hans Ejendommelighed, hans Styrke og Svaghed, ret udfolder sig. »Den kritiske Afhandling er det mest subjective af alt historisk Arbeide«, siger han senere², da han kunde se tilbage paa en lang Række Studier af denne Art. Han var sig klart bevidst, at Skarpsindigheden ofte daarer Forskeren, at Forstanden er subjektiv ligesom Fantasi og Følelse. »Navnlig er den Tanke, hvis Eiendommelighed ikke er et genialt Blik paa det Rette, men dialektisk Styrke, der kun naar Maalet gjennem en strengt regelmæssig Slutningsrække, udsat for at misforstaae, ja at mishandle Monumenterne. Nogle af de værste historiske Vildfarelser hidrøre fra Dialektikerne; de skarpe Sluttere ligne Nutidens riflede Kanoner: de knuse Alt, hvor de rammer; men jo bedre Vaabnet er, jo længere det rækker og jo nøiere Kuglens Bane lyster Kalkulen, desto vissere forfeiles Maalet, dersom der blot er en Linies Afgang i Sigtet. Enhver Kritiker kjender saadanne Arbeider, hvor den skarpeste Dialektik netop har ført Kritiken paa Vildspor«³. I en Vurdering, han nedskrev ved Velschows Død, er han inde i samme Tanke-
række⁴: »Velschow besad maaskee vel saa stor Combinationsevne som Gram, men ikke dennes Genius; og Skarpsindighed alene, uden omfattende Lærdom og overlegent Blik, er en farlig Gave for en Kritiker. Den fører meget let til at søge nye Veie, og den vil aldrig komme i Forlegenhed for at finde Grunde til at slaae ind paa den, der

¹ Historisk Tidsskrift 3. R. I 88.

² Propaedeutiske Forelæsninger.

³ Om Christian Barnekows Død i Træfningen paa Skållinge Hede Aar 1612. Nykøbing Skoles Program 1870: 20.

⁴ Ny kgl. S. 1690 fol. III 69.

just nu ansees for den ene rigtige saa at den under stigende Anstrengelse leder Vandreren bestandig videre frem, indtil han staaer foran Umuligheden af at komme videre«¹.

I den kritiske Afhandling har Paludan-Müller givet sin mærkeligste Indsats, men han blev saa at sige tvungen ind paa dette Omraade gennem sin Isolation i Nykøbing; egentlig stod hans Hu til det store historiske Værk, han vilde endnu en Gang forsøge at give en Fremstilling af et Afsnit af Danmarks Historie.

Adskillige Aar tilbage i Tiden havde han i Karen Brahes Bibliotek set Axel Gyldenstjernes Værk om Syvaarskrigen og faaet Interesse for det. Snart var det ikke alene Kildeskriftet, men selve den Episode i Nordens Historie, det handlede om, der fængslede ham, og han besluttede at tage dette Æmne op; men senere skød han det til Side for Grevefejden. Først i 1856 havde han endelig frie Hænder, var klar over Maal og Midler og brændte efter at føre sine store Planer ud i Livet. Han henvendte sig til Geheimearkivar Wegener om at faa »Registre over alle Lande« og »Tegnelser over alle Lande« for den paagældende Periode til Laans i Nykøbing, men fik Afslag, og Syvaarskrigens Historie blev derved til intet. Fire Dage efter at have modtaget Wegeners Brev og endnu i stærk Bevægelse over skuffede Haab skrev han i Dagbogen 17. August 1856 følgende:²

»Efter at jeg i Vinteren og Foraaret 1856 havde fuldendt et mindre Arbejde over Herredagene i Odense 1526 og 1527, besluttede jeg at tage alvorligt fat paa Syvaarskrigen, ikke for at skrive en Bog — Bøger have vi kun altfor mange af, men for om muligt at levere mine Landsmænd et Værk, der — jeg lægger for mig selv og for den, der efter min Død muligen læser dette, ikke Skjul paa min hemmelige Tanke — skulde bevirke en Reform af Historieskrivningen her i Landet. Det er min Tanke, der Aar for Aar bliver klarere og fastere, at al Bekæmpelse af, al umiddelbar Modstand imod

¹ Jfr. Historisk Tidsskrift 5. R. IV 73. — Kong Valdemars Jordbog. Et Stridsskrift (1874) 58.

² Ny kgl. S. 1690 I 174.

Historisk Tidsskrift. 9. R. V.

denne, som det ikke med Føie kan bestrides, underordnede og ufrugtbare Nyslen med Historie, der nu siden Suhms Tid har været den almindelige blandt danske Historikere — Werlauffs colossale Lærdom gjør ham alene som vor fælleds Lærer til en Undtagelse — er frugtesløs og aldrig vil befrie os fra dette evige Bidrageri (s. v. v.), denne Samlen Materialier og Bearbejden af Enkeltheder, der atter og atter forberede en Historie, men aldrig udføre den. Et Værk, som for Alvor drog det hele Materiale... frem for Lyset, gennemforskede det med skarpt indtrængende Kritik og saa fremstillede et omfattende, udtømmende, heelt og samlet Billede af de svundne Tider i en læselig om ikke tiltrækkende Form, — et saadant Værk maatte paa een Gang gribe Alle, der havde Evne til at opfatte det, lære Folket at forstaae sin Nutid og ane sin Fremtid, og føre Historikerne bort fra det Underordnede til hvad der virkelig var værd at sætte sit Liv paa. Det kan ikke være Andet, end at Fædrelandets Historie, saaledes behandlet, og dertil opfattet med et frit, universalhistorisk skærpet Blik, medens vore Historikere næsten uden Undtagelse ikke kjende den almindelige Historie uden paa Overfladen, — maatte blive af høi Betydning for Folkets Liv. Een Mand kunde ikke udføre det; men een Mand kunde bearbejde et Parti saaledes, at det som et selvstændigt Heelt maatte gribe alle Beskuere og taust, men uimodstaaeligt føre Arbejderne ind paa en ny Bane. Med Grevens Feide er det først gaaet ret op for mig, hvad der er Maalet, og hvilken Vei der fører til det. Jeg tiltroer mig Kraft til at henstille et saadant Værk. Endnu har jeg nogle Aars Arbeidsdygtighed. Idealet staaer klart for mig. Jeg kan samle mig paa Eet. Jeg kan fastholde et Forsæt; og nu har jeg nogen Øvelse i alt det Techniske«.

Han skildrer derefter, hvorledes Planen strander ved Wegeners Afslag. Uretfærdigt lægger han smaalige Motiver under Geheimearkivarens Bestemmelse. »Men jeg maa bøie mig for min Skjæbne, der nu engang har hensat mig i en Stilling, hvis uafviselige Fordringer ikke lade sig forene med et saadant videnskabeligt Værk. Men skrive en Bog om Syvaarskrigen vil jeg ikke, selv om jeg kunde pynte den med dette eller hiint hidtil ubekjendte Aktstykke, — jeg vil det ikke, da jeg veed, at den, hvem Lykken er mere mild end mig, kan fremstille et gandske andet historisk Kunstværk. Jeg vil ikke fingerere ved en Sag, jeg ikke kan

tage fat paa med begge Hænder og fuld Kraft. Lev vel da, mit Ideal. Jeg vender mig andetstedshen«¹.

Først søgte han langt bort. Om Efteraaret og Vinteren igennem fordybede han sig i Oldtidens Historie; Grote, Schwegler, Duncker, Mommsen, Droysen gav ham mange Tanker²; men endnu var der ingen Opgave, der kaldte paa ham; han biede sin Tid. Saa kom i Begyndelsen af 1858 »Prolegomena et Notæ uberiores« til den ny Saxoudgave, P. E. Müllers Arbejde, som Velschow havde gjort færdigt, og umiddelbart derefter nedskrev Paludan-Müller første Udkast til »Hvad er Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav? Et historisk-kritisk Stridsskrift«, som blev offentliggjort i Nykøbing Skoleprogram 1861³. I disse kritiske Bemærkninger og Overvejelser møder vi første Gang hans Speculation over hvad Sagnet er, og hvorledes Kritikerne bør forholde sig dertil. Den har hentet Næring af Læsningen af Schwegler og Grote, men er vel i sin dybeste Grund blevet til under Modsætning til det 18. Aarhundredes Historikere, hvis rationalistiske og selvsikre Tydninger han ofte har spottet over. Paludan-Müller hævder, at naar Sagnet gennem lange Tider er gaaet fra Mund til Mund, sammen-smeltes Beretningens oprindelige Kerne saaledes med det Tildigtede og Omdigtede, det Objective med det Subjective, at Virkelighed og Digt ikke mere lader sig sondre. Den Kritiker, der tror, at han kan skille disse Bestanddele, skuffer sig selv og andre. Paa den anden Side har Kritikerne ikke Ret til at skyde Sagnet til Side, naar det har Aarhundreders Hævd, det maa staa, til det fældes, til det modbevises ved at sammenholdes med Monumentet, den nedskrevne Beret-

¹ Den oprindelige Plan, Udgivelsen af Axel Gyldenstjernes Optegnelser om Syvaarskrigens Historie, tog H. F. Rørdam senere op. Paludan-Müller overlod ham sine Forarbejder og Samlinger (Rørdam: Historiske Kildeskrifter I. R. II 201. — Breve fra P.-M. til Rørdam 25. Juli 1867 og 6. Aug. 1867).

² Brev til Chr. Lange 24. Juni 1858.

³ I Ny kgl. S. 1690 fol. I 190 første Udkast, dateret 24. Febr.— 1. Marts 1858.

ning, den sikre Overlevering. »Det paaligger Tvivleren at føre Beviiset mod Sagnet, — et saadant Beviis, som der i disse Ting kan være Tale om; brister det, har han ingen Ret til at negte det Anerkjendelse, fordi det maaskee indeholder kjendeligen tildigtede Bestanddele. Og han har ingen Ret til at udgive det for gjendrevet ved at han henstiller denne eller hiin fra Sagnet forskjellige Forklaring af det Overleverede«¹. Ud herfra fører Paludan-Müller sin Fejde mod dem, der har villet forkaste Sagnet om, at Saxo var Provst i Roskilde. — I senere Aar, da hans Tanke gik i afstukne Baner, kom han ofte tilbage til disse Betragtninger over Sagnets Plads i Overleveringen, Sagnets Forhold til Historie. Ikke Indholdet, men Overleveringsmaaden skiller de to. Historien hviler paa Monumentet, den skrevne Beretning, mens Sagnet gaar fra Mund til Mund. Kun glimtvis kommer det frem, at Kilden er een for Sagnet og Historien — at det objective og det subjective er uløseligt tvundet sammen fra lagtagelsens Øjeblik².

Under Arbejdet paa Saxoafhandlingen førtes han til en Analyse af *Necrologium Lundense*, som han fik Lejlighed til at undersøge i det kgl. Bibliotek i København; det var dog saa kort en Tid, at han ikke kunde vinde Indsigt i Manuscriptet, der kræver Aaringer, og hans Øje var ikke skærpet og øvet til et palæografisk Studium af saa vanskelig Karakter³.

Saxoafhandlingen ledede ham ogsaa ind i Undersøgelser af Kannikeinstitutionens Oprindelse og ældste Historie; han gennemsaa Benedictinerudgaven af Augustins Skrifter og fordybede sig i Nordafrikas Historie i Oldkirkens Dage. Han læser Morcelli: *Africa Christiana* og *Ruinart: Historia*

¹ Hvad var Saxo Grammaticus? 15.

² Om Christian Barnekows Død i Træfningen paa Skällinge Hede Aar 1612. (Nykøbing Skoleprogram 1870). — Sagnet om den himmelfaldne Dannebrogfane. (Fra Videnskabens Verden I). — Historisk Tidsskrift 4. R. V 347, 354, 380. — Historisk Tidsskrift 5. R. IV 185. — Ofte i Forelæsningerne. — Erslev: C. Paludan-Müllers Theori om Sagnkritikens Methode. (Historisk Tidsskrift 6. R. III 167).

³ L. Weilbulls Kritik i Udgaven af *Necrologium Lundense* (1923).

persecutionis Vandalicæ og vover sig i Lag med Arkæologi, foranlediget af en Samtale med Biskop Bindsbøll, der interesserede sig meget for Franskmændenes Udgravninger i Algier. I sin Ensomhed hengiver Paludan-Müller sig til disse Studier og lader Tankerne gaa paa Langfart¹:

»Et herligt Æmne for en historisk Monografi, en Skildring af den afrikanske Kirke. Her er bestemte Grændser, vide nok til at et stort Billede kan opstilles, skarpe nok til at fastholde Rammen, — her er Sammenhæng med de største Ting i Historien: Keiser- riget i Magt og Afmagt, Folkevandringen, Byzanz i sin Culmination, Muhamedanismen i sit Opsving; — her er de meest levende De- batter om Kirkens Lære og Disciplin, og dog ikke Orientalernes trættende Subtiliteter; — store, voldsomme Kampe, stærke, gri- bende Omvexlinger, mægtige Charakterer, lysende Martyrer og Kirkefædre som Cyprian og Augustin. Naar man saa fulgte med Franskmændene til Algerien for at oplede og opfriske Ruiner og Minder om den gamle Kirke, maatte et gribende historisk, — ikke blot kirkehistorisk Billede kunne fremstilles. Men fremfor Alt: Aandsfrihed, Frihed for catholsk Fordom og protestantisk Skepsis, Frihed til at see lige og uhildet paa Tingene«.

Det var Drømmefart. Mere centrale Spørgsmaal, gamle Opgaver kaldte og krævede Arbejde. I 1846 havde Paludan-Müller i Odense Læseforening holdt et Foredrag, foran- lediget ved Oberst Brocks Udtalelser i Stænderforsamlingen i Viborg om Prins Christian August af Augustenborgs Færd i Norge i 1809. Det var blevet trykt i »For Litteratur og Kritik« IV (1848) og var det første Forsøg fra en dansk Historikers Side paa kritisk at trænge ind i det Materiale, som forelaa til Bedømmelse af Christian Augusts Holdning. Som sædvanlig var det ikke blot den kritiske Prøvelse og det psy- kologiske Problem, der havde draget Paludan-Müller, men hans Trang til at gøre Ret og Skel og anvende sin Videnskab paa de Spørgsmaal, der satte Sindene i lidenskabelig Bevægelse. Da Wegeners »Aktmæssige Bidrag« kom og Ræders »Dan- marks Krigs- og politiske Historie 1807—1809«, tog han Spørgs-

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. I 232.

maalet op paany og lagde sine Overvejelser og Resultater frem i et Foredrag i Fyens Stifts litterære Selskab i September 1852¹, og han slap heller ikke senere Christian August. I 1857 tænkte han paa at give Krieger en lille Afhandling til Historisk Tidsskrift, men Litteraturen fra Sverige var vanskelig at faa samlet, og han saa vel ogsaa, at det ikke var Litteratur, det kom an paa; han bad derfor Krieger i 1861 om at forsøge en Henvendelse til Udenrigsministeren, om der kunde være Mulighed for at faa Adgang til Ministeriets Arkiv. Det fremgaar af et senere Brev til Krieger, at han ikke har opnaaet den ønskede Tilladelse, som hans bundne Stilling næppe heller havde tilladt ham at bruge i fuldt Maal².

Naar Talen falder paa de Vanskeligheder, som arkivalisk Materiale frembød og maatte frembyde, skal det med det samme siges, at Paludan-Müllers Arbejde gennem Aarene i høj Grad støttedes ved den Liberalitet, der blev vist af det kgl. Bibliotek ved Laan af Bøger og Manuscripter. Han stod i Brevvexling med Werlauff, Bruun og Molbech, og hans Bogkasse rejste idelig frem og tilbage. Til Werlauff, »de nordiske Historikeres Lærefader«, skrev han i 1855: — »om Nogen har Grund til at føle sig Dem forpligtet, er det mig, — ikke alene for hvad jeg, som Alle, har lært af Deres Veiledning, Deres Raad og Deres Skrifter, men især fordi Deres hele videnskabelige Stræben har for mig henstillet det som den historiske Kritiks eneste Maal at erkjende Sandheden i Begivenheder og Forhold, hvad enten Undersøgelsens Udbytte behager mig og Andre eller ikke«, og her ligesom i et Brev fra 1862 takker han ham, fordi han har sat ham i Stand til et Studium, der ellers vil have været umuligt udenfor København, »et Studium, der, hvor underordnet dets Bidrag i Videnskabens Tjeneste end er, dog har givet mit Liv Holdning og ført det i den Retning Naturen havde anviist det«.

¹ Ny kgl. S. 2790 4to.

² P.-M. til Krieger 17. April, 22. Nov. 1857, 5. Juli 1861, 2. April 1865.

Ved denne Tid saa det dog ud til, at han kunde komme bort fra Nykøbing og faa bedre Arbejdsvilkaar. I Juli 1862 døde Velschow; og en Maanedstid efter udnævntes Allen til Professor Rostgardianus. Werlauff beklædte endnu sit Embede, men han var 81 Aar og siden 1852 fritaget for at holde Forelæsninger. Under disse Forhold tog Monrad under en Samtale i Ministeriet Lejlighed til at spørge Paludan-Müller, om han efter Werlauff vilde tage mod det historiske Professorat. Om denne Sag beretter Dagbogen under Dato 6. November 1862¹:

»I September 1862 var jeg i Kjøbenhavn for at see til salig Søster Louise Lange, der laa paa sin Sotteseng. Efter hendes Anmodning søgte jeg Audients hos Minister Monrad for at tale med ham om hendes Anliggender. Ved denne Leilighed overraskede Ministeren mig med det Spørgsmaal, om jeg i Tilfælde af Werlauffs Afgang (Død) vilde tage imod en Plads ved Universitetet som historisk Professor, da han saa vilde ansætte mig uden Concurrence og see at skaffe mig en Løn af 2400 Rdl. for at jeg ikke skulde lide økonomisk Tab. Han gav mig Betænkningstid en Maanedstid. — En Professorplads var i mange Aar mit høieste Ønske. I Begyndelsen var jeg ogsaa meest stemt for at modtage Monrads Tilbud, og det kostede mig en lang og haard Kamp nu at bryde afgjort og endelig med et saa gammelt Ønske, der vel længe havde været indslumret, medens Velschow, Allen, Schiern gik mig forbi, men som nu vaagnede med stor Styrke. Længe kunde jeg ikke blive enig med mig selv, især da Henriette, den Eneste, hvem jeg meddelte Sagen, raadede mig til at sige Ja. Men Enden blev dog, at jeg bestemte mig for Nei. Jeg er nu snart 58 Aar, jeg mangler Talegaver til at betræde Cathederet i Kjøbenhavn, min Tunghørighed vil gjøre mig Optræden i en ny Kreds og i nye Forhold vanskelig, mine Kundskaber ere dog for sporadiske til at udgive mig for den modne Videnskabsmand, — min Stilling som Rektor, saa besværlig den mangengang end er, og saa vist det er, at om nogle Aar ville Kræfterne ikke længer tillade mig at beherske den som hidtil, har dog ogsaa sit Tiltrækkende; og endelig har jeg her bedre Udsigter til en taalelig økonomisk Stilling end jeg vilde have i Kjøbenhavn, hvor mine Vaner maatte gjøre Udkommet problematisk. — Idag skrev jeg til Monrad med Tak for Tilbuddet, men med et bestemt Afslag. — For 10 Aar siden havde jeg med

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. I 241.

Glæde modtaget det; og hverken Universitetet eller Videnskaben skulde have angret at have foretrukket mig for de Nævnte; nu er det for sent«.

Han havde resigneret for sig selv, men satte i det stille sit Haab til næste Generation. Thi paany stod i Slægten Far og Søn Side om Side inderligt forbundne. Som Biskop Jens Paludan-Müller havde været knyttet til Caspar Paludan-Müller, stod denne nu overfor Sønnen Jens, der paa dette Tidspunkt var 26 Aar og nys havde taget theologisk Attestats. Sønnen lignede sin Far ikke lidt. Naar Fætteren Julius Lange taler om den Modsigelsens Aand, der boede i Jens Paludan-Müller, et Hang til haardnakket at forbeholde sig sin Anskuelse, og naar Georg Brandes mindes det Mørke og Tunge i hans Natur, der kunde slaa over i det Sublime, saa genkendes de fædrene Træk, men hos den unge med det skrøbeligere Nervesystem tog Melankoli og Uro til Tider Magten, og i Studenteraarene havde der været Perioder af dyb Nedslagenhed. Nu syntes Jens Paludan-Müller dog at have rettet sig og med Iver kastede han sig over de historiske Studier, der havde hans dybeste Interesse. Faderen fulgte hans Udvikling; han havde selv maattet bøje sig under Forholdenes Tvang, men Sønnen vilde naa, hvad han havde higet imod: Ille faciet.

V

I Brevene, der vexledes mellem Far og Søn i de Aar, da Jens laa i København og studerede, var de politiske Forhold oftere paa Tale¹. Paludan-Müller forudsaa, at en Krig maatte blive Enden, med Harme fulgte han de nationalliberales høje Spil. I Dagbogen kommer han derimod

¹ Disse Breve existerer ikke mere. I Concepten til Mindeskiftet over Jens Paludan-Müller (Ny kgl. S. 2790 4to) henvises flere Gange til denne Correspondence.

ikke ind paa Politik, kun et eneste lille Stykke, et Citat efter Herodot IX 16, skrevet i November 1862, røber hans mørke Tanker: ἐχθίστη δὲ ὀδύνη ἐστὶ τῶν ἐν ἀνθρώποισι αὐτῇ, πολλὰ φρονέοντα μηδενὸς κρατέειν, staar der. Det er Perserens Ord til Thersandros fra Orchomenos, hans Bordfælle ved Gildet i Theben, umiddelbart før Slaget ved Platææ. Han aner Ulykken, der truer Perserhæren, men kan ikke afvende den, thi ingen vil høre paa ham: Den bitreste Smerte her i Verden er at forstaa mange Ting, men ikke formaa noget. »Det er et sandt Ord:«, skriver Paludan-Müller, »tydeligt at kunne see Ulykken for Stat og Folk og ikke at kunne afvende den.«¹

Krigen kom, — Tilbagetoget fra Danevirke, Kampen ved Sankelmark, derefter pinefulde Uger i Uvished om Sønnens Skæbne, Søgen og Spørgen hos dem, der maatte kunne give Efterretninger, endelig Visheden om, at Jens var blandt de faldne. Det berettes, at et Brev, som Paludan-Müller ventede med afgørende Svar, blev ham bragt, da han læste i øverste Klasse i Skolen. Han tog imod Brevet, lagde det paa Kathedret og fortsatte sin Undervisning Timen til Ende². Han kunde vel tvinge sig til Ro i det Ydre, men i hans Indre brusede Sorgen, og Tankerne kredsede stadig i samme Kreds: Havde han handlet ret mod Sønnen, da han ikke tilbød ham Stillingssummen? Vilde Jens efter sin Natur have kunnet rejse Hovedet frit mellem andre, dersom han var traadt tilbage? Vilde ikke det mørke og splittede, der var i ham, have taget Magten? Om han nu, hvis han havde levet, var bleven en Tungsindig og Ulykkelig? Faderen har tvunget sig til at tænke denne Tanke til Ende og har forsøgt at takke Gud, fordi han tog Sønnen bort og frelste ham fra denne Skæbne: »Jeg har forsøgt det, men det er mig, som vilde jeg i Bønnen hykle for den Alvidende. Jeg kan ikke faae Bugt med Sorgen, og alt mit Haab er,

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. I 255.

² En gammel Skolemand, der var Discipel i Nykøbing i Tredserne, har fortalt mig dette. Traditionen lever ogsaa nu ved Skolen.

at Gud er større end mit Hjerte og kjender det bedre end jeg«¹.

Aaret gik sin tunge Gang. Kampen stod om Dybbøl Skanser. Als gik tabt, og om Efteraaret kom Freden. Af Paludan-Müllers Breve fra disse Maaneder ses, hvor forpint han var, hvorledes han griber efter et videnskabeligt Spørgsmaal, der kan holde Tankerne borte fra Fædrelandets Skæbne og give Lise for et Øjeblik². Offentligt udtalte han sig en eneste Gang: det var i Begyndelsen af Juli, da han i »Dagbladet« tilraadede efter Tabet af Als at samle alle Kræfter, Landmagt og Sømagt, om Sjælands og Københavns Forsvar³. I Dagbogen skrev han ikke mere i 1864, men i Januar næste Aar er indført nogle Betragtninger over Mathæus XVII 24, og paa Sankelmarkdagen skriver han⁴:

»Det er idag min Søns Aarsdag, — hans Døds- og Æresdag. Men hellere end hans Dødsdag vil jeg kalde det hans Fødselsdag, saaledes som de kaldte Martyrernes Lidelsesdag. Idag for et Aar siden fødtes hans Berømmelse som et Blodvidne for Fædrelandet, — den Berømmelse, som ikke hans Slægt alene, men hans Landsmænd give ham, og som vil leve længer, end om han var bleven

¹ Mindeskrift over Jens Paludan-Müller. (Renskriften: Ny kgl. S. 2951 4to, Concepten: Ny kgl. S. 2790 4to). Udgivet af Dattersønnerne i 1924. — Ny kgl. S. 1690 fol. III 51. Denne tredje »Protokol«, der er begyndt i Juli 1863, indeholder for Resten af Aaret næsten udelukkende Bibeltolkninger; derefter er indført Copier af et Par Breve til Allen Januar 1864. Det følgende Blad (Side 49—50) er skaaret ud. Øverst Side 51 staar: »fordi han afvendte det langt værre, nu kan jeg dog ikke bøie mit haarde Hjerte til Tak, fordi han tog denne Søn fra mig. Jeg har forsøgt det, men det er mig, som vilde jeg i Bønnen hykle for den Alvidende — —«. Bladet var ikke skaaret ud for en Snes Aar siden, da Frk. Philippa Paludan-Müller læste højt for mig af Dagbogen eller lod mig læse i den.

² Til C. F. Allen 24. Jan. — til Chr. Bruun 17. Juli — til Rosenørn-Lehn 10. Oct. — til Etatsraad Tang paa Nørre Vosborg 14. Dec. De to sidste Breve skylder jeg Professor Friis og Raadstuearkivar Linvald.

³ Artiklen: »Vor Krigsførelse« i »Dagbladet« 6. Juli 1864 bærer ikke Paludan-Müllers Navn, men han har vedkendt sig den i Brev til Bille af 26. Jan. 1871.

⁴ Ny kgl. S. 1690 fol. III 55.

en fredelig Videnskabsmand. Idag for et Aar siden fik hans Liv sin fulde Betydning som en aandelig Kæmpers; thi den høie Aand, der besjælede ham, den Fædrelandskjærlighedens Aand; der gjennemtrængte hans Liv og Aar for Aar voxte af Danmarks Minder, — den bevidste Indsigt i Kampens Maal, — denne Aand var det, der gjorde ham stærk til at underkaste sig det strengeste Arbeide, som Livet ikke tidligere havde krævet af ham eller forberedt ham til, og stærk til at afvise den Leilighed til at undgaae Møie og Farer, der flere Gange tilbødes ham, og som han kunde have benyttet uden Vanære. Derfor blev han en Bærer og Støtte for den Aand blandt Kammeraterne, som alene kan frelse Danmark, hvis det ikke er Guds Villie, at det skal gaae under som Polen. Hans Blod er ikke rundet forgjæves i Sneen; det skal drive Blodet raskere i vor Ungdoms Aarer og lære navnlig de Studerende, at just dem sømmer Intet mere end at være Aandens Støtter i Hær og Folk, den Aands, der ikke skyer at besegle sin Tro med sit Blod. Hvor høit staaer ikke denne Aand i adelig Værdighed over det, vore Fjender prise saa meget: den militære Aand i den preussiske Armee! — og i Magt; ja lad den først ret have gjennemtrængt Gamle og Unge i vort Folk, saa skal det nok vise sig, at den ikke alene gjør den lille Nation ædlere, men ogsaa stærkere end de veldresserede Batailloner. — »I min Faders Huus ere mange Boliger«. Jeg veed det saa vist, som at mit eget Væsen ikke kan tilintetgjøres, at han er optagen i en af dem. Men i hvilken? Hvor er han? Hvad er hans Liv? Hvormed nærer han sin Aand? Hvad er hans Tjeneste i det store Huus? Gud veed det; men jeg hilser dig, Søn! Jeg glæder mig over Dig, — jeg takker Dig, at Du midt i den dybe Sorg har gjort mig rig paa Minde og Haab«.

Han havde i de sidste Maaneder helt levet i Sønnen. Han havde søgt at skaffe sig Klarhed over Sankelmarkkampen gennem Krigsministeriets Beretning om Tilbagetoget fra Danevirke, Brevene, der var kommet til ham i Februar og Marts, og Julius Langes Meddelelser om, hvad Soldaterne havde fortalt. Han havde taget Jens' Breve og Papirer frem og gjort hans Prisaftandling: »Gullands Forhold til Danmark og Sverige i det 14., 15. og 16. Aarhundrede« færdig til Trykken — Fortalen til denne lille Bog er dateret Februar 1865 — men samtidig arbejdede han paa et Minde-skrift, som skulde bevare Jens Paludan-Müllers Billede for

Slægten. De indledende Ord til dette Skrift, der tegner Faderen saavel som Sønnen, er daterede April 1865¹:

»Gud gav mig og min Hustru en Søn, der var os saa kjær, som et Barn kan være sine Forældre. Gud tog ham fra os tidligere og paa anden Maade end vi havde ventet. Guds Navn være lovet. — Denne Søns Minde vil jeg fastholde for os og vore Efterkommere, imedens jeg endnu kan det. Alderdommen nærmer sig. Tiden lægger sin Taage efterhaanden over endog de Træk, der syntes dybest præget i Mindet; men jeg kan ikke finde mig i, at dette Billede skal afbleges som saa mange andre. Hans Navn fortjener nok at naae til dem, der komme efter os. Ogsaa vil jeg holde Erindringen om ham fri for den usande Glands, der i Aarenes Løb lægger sig om bortgangne Elskede, naar Svagheder og Feil lidt efter lidt træde tilbage eller ganske glemmes, medens det Skjønne og Gode ensidigt fastholdes. Vor Søn kan nok taale at sees i fuldt Dagslys. — Dette Mindeskrift er forfattet af mig, men gjennemlæst og billiget af min Hustru. Det er hans Faders og Moders Fortælling om ham til vor Slægt, som vi ønske ville bevare det«.

»Alderdommen nærmer sig«, skrev Paludan-Müller. Han var nu 60 Aar, og hans Helbred begyndte at svigte. Sidst i 1865 var han syg, og Sommeren 1868 tilbragte han i Sengen. Han var kommen ind i de sene Aars Skygge. »Underligt at blive gammel«, skriver han i Dagbogen i Februar 1869, »der gaaer som en sagte Røst gennem min Krop, at hver Deel vil være for sig«, og lidt efter: »Kurz sind die Stunden, kürzer noch die Jahre«, siger Bernstorff i et Brev til Carstens, sande træffende Ord².

¹ Concepten med Rettelser og Kildehenvisninger er skrevet med Paludan-Müllers Haand, men enkelte Bemærkninger er tilføjede af Fru Paludan-Müller; den findes i Ny kgl. S. 2790 4to. Renskriften — nu Ny kgl. S. 2951 4to — stammer helt igennem fra Paludan-Müller; den er indbunden i sort Bind med Sølvspænder. — Som det var faldet i hans Lod at udgive Sønnens Prisaafhandling, maatte han i 1867 udgive den unge Filolog Fr. Nutzhorns efterladte Skrift om Apuleius tillige med en Oversættelse af Fortællingen om Amor og Psyche. Fr. Nutzhorn, der var forlovet med Amalie Paludan-Müller, var død i Venezia 1866.

² Brev til Wegener 1. Jan. 1866, til Chr. Bruun 11. Sept. 1868. — Ny kgl. S. 1690 fol. III 168.

Han trak sig tilbage i sig selv og levede sit eget Liv — mest i Studier. Den politiske Strid i Landet tog han ikke Del i, ytrede sig sjældent derom, saa næppe med Haab paa Udviklingen. Han havde altid været kritisk stemt over for Fænomenerne, Melankoliker som han var, og i tidligere Aar stod han i nogen Maade som en fremmed i sin egen Generation, hvor meget mere da nu? Han hørte intet Steds hjemme i Partierne, men var i hvert Fald vendt imod »den doktrinære Svinefylking.« Den gennemsete Grundlov karakteriserer han som »den Davidsk-Lehmanske Skifting«, og ved Valget til Rigsraadets Folketing i Maj 1865 kom hans Stemme Skolelærer Hansen — ikke Monrad — til Gode. »Forskjellen imellem Personerne Hansen og Monrad«, skriver han i Dagbogen, »kan jeg ligesaa godt see som de Andre; men de Andre see næppe dette Valgs Betydning saaledes som jeg — eller de billige netop den doktrinær-skandinavistiske Retning, som jeg fordømmer, da den, om den seirede og skaffede os en Bernadotte istedetfor vort nuværende Kongehuus, nødvendig maatte føre enten til hele Danmarks Besættelse af Tyskerne eller til vort gamle Lands Deling efter Storebelt, og jeg kan ikke indsee Lykken eller Æren i, at den sjællandske Øgruppe blev Dusken i Sveriges Hale«¹. Skandinavismen, som han lige fra Fyrreterne har betragtet med Skepsis, synes ham nu mere end nogen Sinde et farligt Fantasteri, og Frygten for Agitatorernes blinde Fremstormen kalder ham ud af sit Telt i 1868. I nogle Artikler i Laaland-Falsters Stiftstidende imødegaar han først Fr. Barfod, siden Carl Ploug og erindrer om, at i Nutiden ganske som i Erik af Pommerns Dage staar det slesvigske Spørgsmaal og det dynastiske Spørgsmaal hindrende i Vejen for en skandinavisk Union. I Norden er i Øjeblikket to unge Fyrsteslægter og kun ved Fortrængelse af en af dem kan en Forening af de tre Riger realiseres. Uret og Tvist vil komme deraf. Men stærkest betoner han, at det er Slesvig, det gælder. Enten vil Danmark ligesom fordem drage Sverige og Norge

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. III 67.

med i Forviklingerne mod Syd eller maa for Unionens Skyld opgive enhver Tanke om Sønderjylland. Han stiller Skandinaverne skarpt dette Enten—Eller for Øje¹.

Paludan-Müller vilde en nøgtern Erkendelse af Nutids Forhold som af Fortids Forhold. Lige fra Begyndelsen havde han hævdet, at Historikeren ærligt og redeligt skulde søge at forstaa de svundne Tider og saa vidt muligt frigøre sig fra alt sit eget. Dengang stillede Kravet i Videnskabens Navn, men i Aarenes Løb kom noget andet til — Forstaaelse af Historiens Plads i Nationens Liv, bitter Erfaring om, at en fantastisk Opfattelse af Fortiden er skæbnesvanger for Nutid og Fremtid. Idet han nu saa det som sin Opgave at arbejde for ædruelig Selverkendelse, at gøre Folk lede ved Fantasteriet, kom han, der var født i Aarhundredets Begyndelse, til at staa sammen med det Slægtled, som bar Mærke af 1864 og 1870². Med den subjective, følelsesbetonede Historieskrivning holdt han Opgør i Anmeldelsen af 3. Udgave af Fr. Barfods Fortællinger af Fædrelandets Historie³. Bogen, der oprindeligt var tænkt at skulle være en Fornyelse af Mallings store og gode Handlinger, havde vundet vid Udbredelse og stor Yndest ligesom Fryxells Berättelser ur svenska historien. Paludan-Müllers Anker gjaldt dens Planløshed, især dog de haarde Domme, prægede af Øjeblikket og af Forfatterens Velvilje og Modvilje uden Hensyn til andre Tider og andre Forhold. I meget bringer Anmeldelsen af Fr. Barfods Bog Recensionen af Allens Haandbog i Erintring, men Livet har gjort Paludan-Müller myndigere og barskere: Aldrig har man i Danmark trængt mere til streng Selvprøvelse og nøgtern Erkendelse, men ikke des mindre lever man højt paa Illusioner. »I Stedet for et Folk, der

¹ C. Paludan-Müller: Imod Nordisk Samfunds Skandinavisme. Særtryk af Laaland-Falsters Stiftstidende for 1868 Nr. 151, 164, 177 og 178.

² Brev til H. F. Rørdam 6. Juni 1871. — Det autobiografiske Fragment i Ny kgl. S. 2790 4to.

³ Dansk Tidsskrift for Kirke- og Folkeliv, Litteratur og Kunst 1870 I 245.

med klar Bevidsthed maaler sine mod sine Fjenders Kræfter med fast Beslutning om at lide hvad der skal og maa bæres, rykker en Skare af Phantaster, ført af Taageskikkelser, frem — og spredes som Avner af Stormens første Pust«.

I Anmeldelsen drager han ogsaa til Felts mod »Personlighedsprincippet«, der volder en feberagtig Uro i Tiden, idet den enkelte hævder sin Ret og Pligt til at prøve Overlevering og Autoritet og staa op mod alle konservative Magter. Han vender ofte i disse Aar tilbage til Brydningerne mellem Individualisme og Tradition, og med Heflighed taler han mod de opløsende Kræfter. Mest bekendt er hans aabne Brev til Georg Brandes i Laaland-Falsters Stiftstidende 24. Februar 1872¹, men af langt betydeligere Værdi er et lille Stykke i Kirkeligt Maanedssblad i 1867². Her har Ordene en Klang, som røber Spændingen i hans Sind. Thi den Kamp, der højroestet udkæmpedes rundt omkring, hvor Gruppe stod mod Gruppe og Mand mod Mand, kender Paludan-Müller fra sit eget Indre, han, som føler sig bundet til det af Slægten overleverede og med det samme er en Mand for sig, en Dialektiker og Polemiker, han, som drives af Tvivlens og Kritikens Brod, men i sin dybeste Grund higer mod Enhed, Hengivelse, Hvile for Sjælen. Karakteristisk er det, at smertefuld Erfaring ikke gør ham forstaaende overfor de Modsætninger, der brydes i Tiden, men snarere volder, at han gaar mere fanatisk i Strid.

Han var en ensom Mand og levede den ensommes intensive Liv, som Dagbogen vidner om. Exegetiske Stykker og religiøse Betragtninger vexler med videnskabelige Undersøgelser, ofte de første hastigt henkastede Bemærkninger,

¹ Georg Brandes havde i et Stykke i »Dagens Nyheder« for 13. Februar 1872 erklæret, at han kendte Præster i Folkekirken, der i deres Indre fuldstændigt havde løst sig fra ethvert Forhold til den overleverede Religion. Paludan-Müller opfordrede ham i nævnte Artikel til at nævne dem ved Navn. Jfr. Brandes: Levned I 145. — Til Paludan-Müllers Artikel sigter Georg Brandes i »Forklaring og Forsvar« (1872).

² Jfr. ovenfor Side 48.

hvoraf siden store Arbejder voxede frem. I 1865 prøves Problemer af middelalderlig Retshistorie, i August 1866 forekommer de tidligste Bemærkninger om Jordebogshaandskriftet, knyttede til Bibliotekar Klemmings Meddelelser i Antiquarisk Tidsskrift, og i Oktober »Tanker til nærmere Overveielse angaaende ældre Landboforhold«. Trods Sorger og Sygdom spirer Ideerne hos Paludan-Müller, og hans polemiske Kraft er usvækket. Han fortsætter i disse senere Nykøbingaar troligt den lærde kritiske Linie, der ikke er den ringeste i dansk Historiografi.

Det Arbejde, som var det første i Rækken efter Krigen, var en Afhandling: »Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Valdemar den Andens Tid«, der blev meddelt i Videnskabernes Selskab i Januar 1867, men i hvert Fald for en Del kan følges tilbage til Begyndelsen af 1864, da Paludan-Müller i et Par Breve til Allen urgerede, at Processen mod Poul Laxmand kun lader sig forklare ved at Romerret er kommet i Anvendelse¹. Paa samme Tid havde han en lang Discussion med H. F. Rørdam og C. T. Engestoft om Hans Tausens Forhold paa Herredagen i København 1533 og Poul Helgesens Fremstilling i Skibykrøniken — om Gengivelsen hos Huitfeld af Herredagsdommen og anden Overlevering af denne Text — om det lille Ord ikke, hvoraf saa meget hang:

»Det er altsaa kun om et eneste Ord I stride, — om et lille Ord paa fire Bogstaver? er det Umagen værd, at spille Tid og Blæk paa en saadan Bagatel? Jo vel er det Umagen værd, svarer jeg; thi dette ene lille Ord forandrer fuldstændigt Meningen og gjør Sort til Hvidt, Ja til Nei. Dette »ikke« bryder Staven over den skibyske Krønikes Sandhedskjærlighed, hvis nemlig Huitfelds Text er rigtig; og hvis det lykkes at frelse Poul Eliesens angrebne Ære ved at faae det ud af Akten, lider Hans Tausens Ære et Knæk, da saa han kommer til at staae som en tvetydig Pjalt, der i det afgjørende Øieblik krøb i Skjul bag en Mentalreservation, saa at

¹ Breve til Allen 4. og 24. Jan. 1864. — C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie I 653. — Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i Aaret 1867: 53.

hans papistiske Dommere mente, at man dog havde gjort Stakelen Uret i Beskyldningen for Vranglære om den hellige Nadvere. Striden gjælder altsaa om Poul Eliesens og Hans Tausens gode Navn og Rygte; den gjælder om den skibyske Krønikes og om Hvitfelds Troværdighed; den gjælder altsaa om betydelige Personer og Kildeskrifter i den danske Historie. Derfor tør jeg nu ikke tie til Angrebet¹.

Det var gammel Kærlighed til Hans Tausen, der kaldte ham frem; han vilde ikke se Hans Tausen i Plan med den hidsige katolske Kamphane Poul Helgesen². Iøvrigt førtes han for en Stund bort fra det 16. Aarhundrede, idet hans Arbejde mere og mere samledes om Danmarks Middelalder.

Det første Stykke af de »Studier til Danmarks Historie i det 13. Aarhundrede«, der offentliggjordes i Videnskabernes Selskabs Skrifter i 1869—1872, »Underhandlingerne om Valdemar II's Fangenskab«, er fremgaaet af Beskæftigelsen med nogle tyske Arbejder fra 1863—1864, Mecklenburgisches Urkundenbuch Bd. I. med den indgaaende Analyse af Diplomerne, Schirmachers og Winckelmanns Skrifter om Frederik II af Hohenstaufen og Usingers Deutsch-Dänische

¹ Citatet fra Historisk Tidsskrift 3. R. VI 300. — Om Striden se: Fr. Hammerich i Nordisk Universitets-Tidsskrift I 151. — Paludan-Müller i Historisk Tidsskrift 3. R. I 51. — H. F. Rørdam i Ny kirkehistoriske Samlinger III 8. — Paludan-Müllers Brev af 21. Sept. 1864 til H. F. Rørdam, trykt i Uddrag i Ny kirkeh. Samlinger III 359. — C. T. Engelstoft: Hans Tausens Proces for Herredagen i Kjøbenhavn 1533 og den skibyske Chronike. (Hist. Tidsskrift 3. R. VI 1). — Paludan-Müller: Endnu engang den skibyske Krønike. Niels Krags Forhold til Hvitfeld. (Hist. Tidsskrift 3. R. VI 299). Dette Indlæg er skrevet i Foraaret 1868. — Jfr. senere Heise om Texten hos Hvitfeld i Ms. til Christian III's Historie — nu Ny kgl. S. 1832 fol. (Hist. Tidsskrift 4. R. III 510).

² Brev til Allen 20. Marts 1868. — Fordi Paludan-Müller var kommet fra Skibykrøniken til Poul Helgesen, fik han aldrig Sympathi for ham og Nøglen til hans Væsen. Efter sin Natur vilde han selv, hvis han havde levet i Reformationstiden, været blevet en Poul Helgesen, paa een Gang en Tugter og fanatisk Forsvarer af det overleverede.

Geschichte. Navnlig over for den sidste Bog hævder Paludan-Müller sin Mening¹.

Det næste Stykke blandt »Studierne« er den navnkundige Afhandling »Om Kong Valdemars Jordbog«. I 1866 havde Universitetsbibliotekar P. G. Thorsen under en Samtale gjort Paludan-Müller opmærksom paa G. E. Klemmings lille Note i Antiquarisk Tidsskrift 1849—51, hvori han meddelte paa hvad Vis han havde opdaget, at de Læg, der udgjorde »Kong Valdemars Jordebog«, var Dele af en anden Codex Cod. Holm. A 41². Til Svar og Tak sendte han 19. August Professor Thorsen sine Bemærkninger med en Kritik af Klemmings Paastand, at det skulde være Sparfwenfeldt, der havde parteret det oprindelige Manuscript. — Fra den Tid lod Jordebogen ham ikke Ro. Bemærkningerne

¹ Et andet Skrift af Usinger: »Die dänischen Annalen und Chroniken des Mittelalters« vender Paludan-Müller oftere tilbage til i disse Aar. Han tog ikke selv Annalproblemet op, men tilskyndede andre til at gaa i Gang med en ny Udgave af de middelalderlige Kilder, at ikke Tyskerne skulde gøre det Arbejde, der tilkom danske Historikere (Breve til H. F. Rørdam; Brev til Universitetsbibliotekar Thorsen 13. April 1868). Han havde altid været i Contact med den tyske historiske Litteratur — langt mere end med nogen anden — og fulgte stadig med, men ikke alt behagede ham. Ligesom han tidligere havde udtalt sig skarpt imod de Rotteckske Historier, der maaler Personer og Begivenheder med det Maal, der just er paa Moden, drog han nu i Marken mod den moderne tyske Kritik, som ikke generer sig »for at henstille reent subjective Indfald, undertiden endog fremkomme med smaa uskyldige Fordreielser af en og anden ubequem Text som værdifulde Oplysninger om Forhold og Personer, den rolige Undersøgelse aldeles ikke kan naae« (Brev til Baron O. D. Rosenørn-Lehn 10. Okt. 1864). I en »kritisk Hjerteudgydelse«, som han sender H. F. Rørdam i 1865 (Brev af 7. August. — Ny kirkehist. Saml. III 428), gælder Angrebet atter de lette Hypoteser, de glimrende Sæbebøbler, som fra Tyskland blæses ud i Verden: »Nordisk Historieforskning bør med Fasthed afvise Phantasteriet, hvor løkkende det end kan være, — dens Valgsprog bør aldrig blive det, der i Virkeligheden gjælder for en stor Skare af moderne Forfattere:

Ein Wahn, der uns beglückt,
wiegt eine Wahrheit auf, die uns zu Boden drückt«.

² Paludan-Müller: Kong Valdemars Jordbog. Et Stridsskrift (1874) 5.

til Thorsen indførte han i Dagbogen, og umiddelbart derefter optegnede han sine Tanker om Leding, Bol, Mark Jord, Skyldsætning, Guldvurdering. Mange af Spirerne til den store Afhandling ligger i disse Notater, Spørgsmaal, Hypoteser samt kritiske Bemærkninger til Olufsens og Velschows Anskuelser om Landets Bebyggelse¹. Længe arbejdede han med Stoffet. Han havde Professor Thorsens fotolitografiske Gengivelse af Jordebogsbladene tilligemed Prøver af de andre Stykker af Haandskriftet til Laans, men selve Stockholm-manuscriptet saa han først i September 1869, da han en Ugestid havde Lejlighed til at studere det paa det kgl. Bibliotek i København². Utvivlsomt har allerede Analysen af Texten gjort ham skeptisk, men Bekendtskabet med Haandskriftet førte ham videre — under Indtryk af den lille sirlige Codex formuleredes Paradoxet: »en Skriversbog, en Bog til Øvelse i en Kloster- eller Domscole, hvor man uddannede Kalligrafer«, som saa atter æggede ham fremad ad Kritikens Bane. Resultatet blev forelagt i Videnskabernes Selskab 18. Marts 1870 og 27. Januar 1871.

Paludan-Müller er den første danske Historiker, der underkastede det hele Haandskrift Cod. Holm. A 41 en Analyse, den første, der skarpt prøvede det gamle Begreb »Kong Valdemar Jordebog«, hvad det egentlig indebar, den første, som tog Stykke for Stykke af Jordebogsbladene og forsøgte at tolke dem saavel i deres Helhed som i Detailler³. Dernæst har han i Afhandlingens anden Afdeling givet betydelige Bidrag til Forstaaelse af Middelalderens Jordvurdering for en Del under Polemik mod Velschow. At han i polemisk Lyst skød over Maalet, at der blandt hans Tolkninger

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. III 108—137.

² Brev til Japetus Steenstrup 16. Maj 1869; til Gislason 27. Nov. 1870; til Chr. Bruun 15. Sept. 1869.

³ C. Schirren har allerede i 1859 fremsat den Mening, at den saakaldte »Kong Valdemars Jordebog« ikke er en Helhed, men en Gruppe højst forskellige Fragmenter. Paludan-Müller citerer Schirrens Arbejde, da han omtaler Estlandslisterne, men intet tyder paa, at han har faaet en afgørende Tilskyndelse fra den Kant.

var nogle, som var tvivlsomme eller fejlagtige, betyder intet mod dette, at Problemet blev rejst. Hvad han attraaede ved sin udæskende Thesis, opnaaede han tilfulde. Han vilde Strid, for at historisk Erkendelse skulde vinde derved¹, og der har ikke siden været Ro om Jordebogspørgsmaalet og de Problemer, der hænger sammen dermed.

De første Svar paa Udfordringen var Oluf Niensens nye Udgave af 1873 og Johannes Steenstrups »Studier over Kong Valdemars Jordebog« af 1873 og 1874. Paludan-Müller drog i Marken mod sine Modstandere. I »Kong Valdemars Jordebog. Et Stridsskrift« (1874) karakteriserer han deres Tolkning som »en principløs, vildledende Harmonistik« og hævder paany, at Stockholmhaandskriftet med det pyntelige Ydre, det heterogene Indhold, de mange Lacuner og Fejl kun kan forklares som en Bog til Øvelse i Skønskrivning. Med særlig Skarphed vender han sig mod sin yngste Kritiker: »— Hr. Steenstrup, der i første Afdeling af sit Skrift giver mig en uforstående Dueligheds-Attest, behandler mig i den anden noget vel overmodigt. — Da jeg nu ikke har Humør til at lade mig tiltale som en Stymper i mit Fag af den første den bedste unge Herre, faaer Hr. Steenstrup finde sig i Svar paa Tiltale. Jeg skal gennemsee hans Arbeide og sige min Mening om Et og Andet, uden dog derved at tilkjendegive, at hvad jeg ikke angriber anerkjendes som fast og rigtigt; det henstaaer kun uden at modsiges eller at indrømmes, fordi det er uforstående at optræve mere end nogle Prøver til Paavisning af hele Stykkets Værdi«. Mod Slutningen hedder det: »Da det er en Strid, jeg her fører, og da Hr. Steenstrup har gjort hvad han formaaede til at fremstille mig for mine Landsmænd som en Fuser i historisk Kritik, vil man finde det begribeligt, at jeg i disse Blade har behandlet hans Skrift polemisk, i Retning af at gjendrive ham og lægge det Forfeilede i hans harmo-

¹ Jfr. Brev til Oluf Nielsen 18. April 1872 og til Japetus Steenstrup 10. Maj 1872. Jeg skylder Professor Joh. Steenstrup og Arkivar Grüner-Nielsen Tak for Laanet af Paludan-Müllerske Breve til deres Fædre.

nistiske Udtydning af Jordbogen for Dagen. Men jeg vil dog ikke vende mig fra ham uden at gjentage, hvad jeg ovenfor har antydet, at der ogsaa er Et og Andet i Bogen, der fortjener Opmærksomhed, og at jeg ikke vil nægte, at han jo med Tiden kan faa Forstand paa historisk Kritik. Han har Flid og Omløb i Hovedet; men Aar og Overblik mangler han. Jeg troer at have Adkomst til at advare ham og andre yngre Historikere imod at hengive sig til snilde Kombinationer, der vel saa ofte skyde forbi Maalet som de træffe det. Der behøver blot at være en tilsyneladende ringe Afvigelse i Sigtet, saa leder netop den skarpeste og konsekventeste Slutteevne længst fra Sandheden. Dialektikerne have bragt mange Vildfarelser ind i Historien. Kombinationsgave er et ypperligt Redskab, men den gjør ligesaa megen Skade som Gavn, naar den ikke staaer under Ledelsen af et roligt Overblik, der vel ogsaa er en Naturgave, men først modnes efterhaanden under et langt Studium«.

Ordene faldt saa hvasse, ikke blot fordi Paludan-Müller var en Mand med kraftig Selvhævdelse, en gammel Kamphane, men ogsaa fordi han var harmfuld over, at Cand. Steenstrup i Juni 1874 til Videnskabernes Selskab havde indsendt et Exemplar af sine »Studier« tillige med en Ansøgning om Understøttelse til Bestridelse af Omkostningerne ved Bogens Udgivelse. Paludan-Müller gjorde gældende, at en saadan Understøttelse vilde betyde en Belønning til hans Kritiker, et Dadelsvotum over ham selv, Selskabet maatte vælge mellem Steenstrup og ham. Han mente, at en betydelig Indflydelse vilde støtte den unge Mands Anmodning og var øjensynlig besluttet paa at udtræde af Selskabet. Da Professor Japetus Steenstrup ved en direkte Henvendelse fik Bekræftelse paa, at Paludan-Müller vilde opfatte Bevillingen som en personlig Krænkelser, blev Johannes Steenstrups Ansøgning taget tilbage¹.

¹ Caspar P.-M. til C. E. Scharling 8. Juli 1874 (Dette Brev skylder jeg Prof. Aage Friis), til Japetus Steenstrup 4. Dec. 1874, til Ussing 20. Nov. 1875. — Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1874: 50, 1875: 47.

Imidlertid havde Joh. Steenstrup i Oktober sendt et Gensvar til Paludan-Müllers Stridsskrift, »Professor Dr. C. Paludan-Müller og Kong Valdemars Jordebog. Endnu et Indlæg til Forsvar for Sidstnævnte«, og først om Sommeren 1875 afsluttedes Debatten foreløbig ved Erslevs Artikel: »Kong Valdemars Jordebog og den nyere Kritik«¹. Paludan-Müllers Brev til Erslev af 18. Juni i Anledning af denne Artikel er ikke uden Interesse:

»Meget takker jeg Dem for Deres Brev af D. D. og det medfulgte Aftryk af Deres Undersøgelse om Valdemars Jordbog. Dette havde jeg allerede læst igaar i Historisk Tidsskrift, og fornøiet mig baade over dets Form og over dets Indhold. Thi ikke maa De ansee mig for saa taabelig, at jeg ikke kan taale Modsigelse. Har Striden imellem Joh. Steenstrup og mig bibragt Dem en saadan Tanke om mig, da gjør De mig Uret. Mit »Stridsskrift« imod ham fik den skarpe polemiske Karakter ikke saa meget af Irritation over [hans] arrogante Tone, som formedelst andre Forhold, jeg her ikke kan forklare, og som uden nødvendig Forbindelse med selve Stridens Gjenstand trængte mig over fra Forsvar til Angreb. Deres Modsigelser ere mig derimod netop velkomne som Opfordringer til fornyet Overveielse. Og i Hovedresultatet, Dommen over Jordbogens Betydning for historisk Forskning, ere vi jo næsten enige. Saa meget er vundet ved Deres Arbeide, at man vel ikke oftere vil forsøge paa at sammenkluddre, hvad der ikke lader sig forene ved en principløs Harmonistik, men resolut see Jordbogsbladene i Øinene uden at lade sig blænde af en kritikløs Veneration.

Hvad der gjør mig mest betænkelig ved Deres Arbeide er netop dette, at De skyder Skriverbogen tilside for at sætte en Geistlig i Kongens Kancelli eller Renteri i dens Sted som den, der har samlet alle Stykkerne i Moderhaandskriftet. Jeg vidste det godt, at »Skriverbogen« vilde volde Anstød; og jeg veed, at den endnu virker som en Synaal i et Stolesæde. Men hidtil i det mindste staaer den alene som tilstrækkelig Forklaring af Moderhaandskriftets Underligheder, Øieblikkeligheder, Sjuskeri. Var Samleren af de originale Stykker den Mand, De antager, saa maatte han jo have samlet dem tidligst i Erik Glippings Tid. Hvad vilde han da med Udkast fra Valdemar II's Tid? Hvad vilde han med Smaastykker, hvis hele Betydning var at fastholde et eller andet i et Fortids-Moment brugeligt lille Stykke, der efterat være

¹ Historisk Tidsskrift 4. R. V 56.

benyttet kunde være vandret i Forretningsmandens Papirkurv, saa snart det havde gjort sin Nytte i Øjeblikket? For en Mand som Deres kunde disse Stykker kun have en historisk Interesse, ikke en praktisk, — ikke engang de fire første — ikke engang de to første; thi nu i Erik Glippings Tid vare alle disse Forhold helt forandrede. Han kunde finde Stykkerne i Arkivet, men ikke bruge dem som Grundlag for sin Embedsvirksomhed: Hvorfor skulde han saa have ladet dem afskrive i monumental Form i Forbindelse med ganske uensartede Stykker, som i det mindste for en Del (ikke alle) havde blivende Betydning for den anden Side af hans Aands- og Embedsliv, — de gejstlige Stykker? — ladet dem afskrive efter en forud lagt Plan om at behandle dem med samme Omhu som disse, — ligesaa noble og betydningsfulde som disse? — Svarer De, at det Ensartede hidrører fra Afskriveren, saa frelser det ikke Deres høie Geistlige som Samler; thi, dennes Interesse af at sammenstille Stykker, som for ham ikke havde praktisk Betydning, medens han til Embedsbrug maatte have Opskrift af hvad der nu gjaldt, bliver lige uforklarlig.

Den høie Geistlige synes mig er for svag til at bære Deres Resultat. Skriverbogen forklarer Alt. Tiden faaer vise, om nogen anden tilstrækkelig Forklaring kan findes. Skeer det, inden jeg flytter ud paa Kirkegaarden, skal jeg med Fornøielse lade Skriverbogen fare.

De to sidste Stykker blandt »Studier til Danmarks Historie i det 13. Aarhundrede« voldte ikke saa megen Strid¹. De har iøvrigt nøje Forbindelse med de foregaaende — eller har i Grunden deres Rødder end dybere nede. Der er Livet igennem en fast organisk Sammenhæng i Caspar Paludan-Müllers Arbejde; Tanker fra tidlig Tid kommer op igen, Ideerne voxer i ham og faar Udfoldelse efter Aars Forløb; han ligner i det Stykke Frederik Paludan-Müller. Ofte havde han hævdet, at den danske Kirke i Middelalderen kun kunde skildres i Sammenhæng med Romerkirken, af hvilken den var Led, at dens Historie ene kunde forstås gennem universel Kundskab og Indsigt i kanonisk Ret. Afhandlingen om Erik Glipping og den romerske Kurie var et Forsøg for en enkelt Episode at fylde dette Krav,

¹ Stykke III: Nordtyske Fyrster faa Del i den danske Kongefamilies Arvegods. Stykke IV: Kong Erik Glipping og den romerske Kurie i Kongens Strid med Ærkebiskop Jacob Erlandsen.

et Forsøg, som han havde faaet Tilskyndelse til gennem de Pavebreve, som Ludvig Helveg offentliggjorde i Kirkehistoriske Samlinger. Det er Afhandlingens Maal at se Striden mellem Konge og Ærkebisp ikke fra et dansk eller protestantisk Standpunkt alene, men fra den katolske Kirkes¹.

I December 1864 havde Paludan-Müller skrevet til H. F. Rørdam: »Om jeg kommer til noget større Arbejde mer, maa Himlen vide. Jeg har aldrig taget mig et Arbejde, men det har taget mig; jeg faaer vente efter den kaldende Røst«. Røsten havde lydt, og Arbejdet havde taget ham; under en stærk Concentration havde han frembragt de indholdstunge Studier, der næsten ganske fylder de sidste Nykøbingaar. Hvis Skolen ikke havde været i god Gænge, hvis han ikke havde draget sig noget tilbage fra Arbejdet, havde denne Concentration og Anspændelse ikke været mulig.

Paludan-Müller havde i tidligere Tid omfattet sin Opdragergerning og sin Videnskab med lige stor Nidkærlighed. Hans Liv havde før været et Baade-Og; men det var naturligt, at han nu, da han var bleven en ældre Mand, ikke kunde være det samme for sine Drengene som før, og at den brændende Iver for Skolen kølnedes — ikke mindst da Forholdene ved Reformen af 1871 tog en Udvikling, som

¹ Bemærkninger i Dagbogen i Nov. 1865 om Helvegs Pavebreve. — Helvegs Standpunkt er ikke Paludan-Müllers. Han ser ikke universelt paa Tingene. Da Kalkar bad om en Recension af »Den danske Kirkes Historie før Reformationstiden«, undslog Paludan-Müller sig: »— vilde jeg ikke liste mig udenom, maatte jeg komme til paa flere Punkter at polemisere imod Forfatterens Resultater og maaskee endnu mere imod hans Standpunkt. Men jeg veed det nok, at man kalder mig en Kritiker, og at mange af dem paa den anden Side rynker paa Næsen ad mig som en knirkende Philister. Denne Stemning har jeg ikke Lyst til at give Føde«. (Brev af 26. Februar 1871). — De fra den anden Side er vel Grundtvigianerne. Paludan-Müller havde et skarpt Blik for Grundtvigianernes Skrøbeligheder og var uden Forstaaelse af den Indsats, de havde gjort.

Om Afhandlingen om Erik Glipping og den romerske Kurie se Kr. Erslev: Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebispstriden 1266 samt nogle Bemærkninger om C. Paludan-Müllers Fremstilling af Guidos Optræden i Danmark (Kirkehistoriske Samlinger 4. R. IV 334).

var ham imod. Han havde aldrig været meget for Forandringer, thi i Grunden var det hans Tro, at der ikke trængtes til nye Planer, men til kraftige og sindige Mænd — at det ikke saa meget kom an paa Formerne, som paa det Liv, der fyldte Formerne. Sin Virksomhed havde han begyndt i den gamle Skole, der var baseret paa den Augustenborgske Reform, og han mente, at der inden for denne Ramme var Plads for en sund Udvikling; men Ændringen af 1844—50 bragte Splittelse, og den ny Undervisningslov af 1871, der indførte Tvedelingen — den sproglig-historiske og den naturvidenskabelig-matematiske Linie — tog den sidste Rest af indre Enhed i Skolen¹. Principielt var han mod Tvedelingen, og der var desuden saavel i Loven af 1. April som i det ministerielle Cirkulære af 10. Maj 1871 andre Bestemmelser og skitserede Planer, som syntes betænkelige, Planer, som vilde ødelægge de mindre Latinskoler og deriblandt Nykøbing Skole. Umiddelbart efter det ministerielle Cirkulæres Fremkomst udsendte Paludan-Müller en Piece: »Om Gjennemførelsen af den nye Undervisningslov for de lærde Skoler«². Enkelthederne kan vi ikke komme ind paa, men kun nævne, at han tog til Orde mod Afskaffelsen af Realundervisningen, der havde fundet Rum inden for den lærde Skole og var i god Gang. Han havde som Skolemand altid haft et godt demokratisk Hjerte, og for Samfundets Skyld og unge Dygtigheders Skyld havde han hævdet Stats-skolen mod den private Skole³; nu gjorde han gældende, at det ikke blot var nødvendigt for adskillige Skolers Existens at beholde disse Sønner fra Oplandet, men at det ogsaa var til Gavn for Skolens Liv og Udvikling at faa Elever fra alle Lag, at det kun var godt, om det Studenterhovmod, der endnu levede i Landet, fik sin Bane.

¹ Ny kgl. S. 1690 fol. II 38. — Kritiske Bemærkninger til de Madvigske Reformplaner i Fyrreerne, se en Concept i Ny kgl. S. 2790 4to. — Autobiografisk Fragment i Ny kgl. S. 2790 4to.

² Jfr. Brev til Julius Lange af 15. Maj 1871.

³ Translocationstalen fra 1855 i Ny kgl. S. 2791 4to.

Realisterne blev ikke drevet ud af Latinskolen, men Tvedelingen stod ved Magt, og de to nederste Klasser blev i Følge Loven skaaret bort. Paludan-Müller saa med afgjort Modvilje paa den Ordning, han skulde gennemføre, og længtes kun mod det Øjeblik, da han efter sin Alder kunde trække sig tilbage. Da døde Allen i December 1871. Saaledes som Forholdene var, gik Paludan-Müllers Tanker til Universitetet. Han slog dem dog ned og afviste de private Tilskyndelser, der kom fra København. Han afviste ogsaa først den Henvendelse, der skete fra Kultusministeriet gennem Biskop Monrad, og gav som Grunde sin Alder, sin Døvhed og økonomiske Hensyn. Man tog imidlertid det motiverede Nej som et betinget Ja og søgte at ordne Anciennitetsforholdet. Kultusminister Hall opfordrede direkte Paludan-Müller til at overtage Professoratet, og 29. Juni 1872 kom Udnævnelsen¹.

Fjorten Dage efter tog Paludan-Müller Afsked med sin Skole. Han udtalte sig ved den Lejlighed ret uforbeholdent om den ny Ordning af Skolevæsenet; til det sidste var han en Mand af sin egen Mening. Det er iøvrigt værdt at lægge Mærke til, at den Ære, man gav ham paa denne Dag, da det kortelig skulde siges, hvad han havde været for Nykøbing Skole, afsluttes med det Vidnesbyrd, at Rektor havde vogtet sig for at paatvinge Disciplene Meninger og Synspunkter, som de selv ikke kunde gøre Rede for. Trods eller vel snarere paa Grund af sin store Overlegenhed lod han dem være sig selv. Et godt Vidnesbyrd for en Skolemand.

VI

Om Efteraaret begyndte Paludan-Müller sine Forelæsninger over de første Oldenborgske Kongers Historie. Det var de mange Aars Arbejde, han samlede i en Sum og førte frem

¹ Autobiografisk Udkast. — Jfr. A. D. Jørgensen: En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab 128, som afviger fra Paludan-Müllers Fremstilling.

med Myndighed, ildnet af Bevidstheden om endelig at staa, hvor han stod. Forelæsningerne gjorde et stærkt Indtryk paa Tilhørerne, ligesom den Bog, der fremgik af Forelæsningerne, »De første Konger af den Oldenborgske Slægt«, endnu griber Læseren paa en egen Vis. Paludan-Müller er fuldt og helt til Stede i dette Værk, hvor Udviklingen gives i kraftige Linier, hvor ikke det enkelte i sig selv, men dets Betydning i Sammenhængen er Hovedsagen. Her er samme selvstændige Dom som i tidligere Skrifter, samme Stræben efter Retfærdighed mod Ven og Fjende, den gamle Erkendelse af, at hver Mand er under sin Tids Ban; men alt er stærkere og mere personligt end før; der er en Klang i Stemmen, som haarde Tilskikkelser og det ensomme Tankeliv har givet. Paludan-Müller ved, hvad der foregaar i Mennesker; det skønnes af, hvad han siger om Christian II — om hans med Møje lænkebundne Lidenskab, der rejser sig i Vælde, — om Beslutningen, som pludselig bryder frem af Sjælens Dyb, inden Tanken har gjort sit Arbejde — om Lidenskabens Overspænding, der lamslaar, naar Illusionerne svinder bort. Christian II, som Paludan-Müller tegner ham, er en anden Mand end Allens Christian II. Den Opfattelse af Kongen, der er den herskende i »De første Konger af den Oldenborgske Slægt«, havde han udviklet i et Brev i 1867, da Afslutningen paa Bind II af »De tre nordiske Rigers Historie« var kommet. I dette Brev til Allen, et langt og karakteristisk Brev, findes allerede i Hovedtræk og i mange Enkeltheder Fremstillingen af det Stockholmske Blodblads Historie, som vi kender den fra Bogen fra 1874¹.

Efter Forelæsningen over de Oldenborgske Kongers Historie fulgte andre, rækkende fra 1241 til 1730, dog ikke i kronologisk Følge, — i 10 Aar blev ved et maalbevidst ihærdigt Arbejde Danmarkshistorien gennemgaaet fra Valdemar Sejrs Død til Christian VI's Tronbestigelse. De senere Forelæsninger havde næppe samme Kraft og Glans som den første, men bærer i øvrigt Paludan-Müllers Mærke. De er

¹ Brevet af 3. Dec. 1867 er trykt i et Tillæg.

kritiske i Anlæg, Kildematerialet lægges frem og analyseres især paa omtvistede Punkter, ofte har Fremstillingen polemisk Brod¹. »At give mine Landsmænd rigtigere Forestillinger end dem, der udbredes af Fantasterne, og at sprede de Illusioner, der have gjort Skade nok her i Landet«, saaledes har Paludan-Müller formuleret sit Maal².

Ind imellem Forelæsningerne over Danmarks Historie skyder sig Forelæsninger over dansk Historiografi, et Æmne, som Paludan-Müller tager op efter Werlauff og Velschow, men paa sin egen Maade, idet han concentrerer sig om de betydeligste Historikere og iøvrigt skitserer Udviklingen. Saxo og Huitfeldt dvæler han længe ved. Han fremsætter her sin Hypotese om, hvorledes Saxos Værk blev til, og længere fremme gør han Rede for Tilblivelsen af »Danmarks Riges Krønnike« og for Huitfeldts Anskuelser, Arbejdsmaade og Kilder. Det 17. Aarhundrede gives i hastige Streger; ogsaa Fremstillingen af det 18. Aarhundrede er en Skitse, tilmed uden europæisk Perspektiv, men den rummer mange Bemærkninger, som ene den kan gøre, der har overlegen Forstaaelse og Viden og har levet et langt Liv i historisk Arbejde. Klart og myndigt siger Paludan-Müller, hvad Hans Gram betyder i vor Videnskabs Historie; klogt skifter han Sol og Vind mellem Gram og Holberg, Historieforskeren og Historieskriveren; der er Selvoplevelse i hvad han siger om Suhms Ønske om Uafhængighed, der ret beset var »en Higen efter Frihed til at kaste sig over den Opgave han klart erkjendte som prædestineret for sig, — en Frihed til Arbejde, — Frihed til at samle alle Kræfter om et stort og udødeligt Værk«³.

¹ Paludan-Müllers Collegiehefter under Signatur: Ny kgl. S. 2333 4to.

² Autobiografisk Udkast. — Jfr. Historisk Tidsskrift 5. R. IV 117.

³ Foraaret og Efteraaret 1873 læser Paludan-Müller over nogle af de vigtigste Kildeskrifter til dansk Historie; ligesaa 1880—81. (Ms. Ny kgl. S. 2424 4to). Foraaret 1874 er Forelæsningens Æmne dansk Historiografi i det 18. Aarhundrede. (Trykt i Historisk Tidsskrift 5. R. IV). — Prisopgaven i Videnskabernes Selskab for 1875 om Hvitfeldts Kilder, Kritik og Anskuelse skyldes sikkert Paludan-Müllers Initiativ. Kr. Erslev tænkte paa at gaa i Lag med denne Opgave (Brickas Dagbog Ny kgl. S. 2997 4to pag. 97).

Ogsaa i de propaedeutiske Forelæsninger, særlig i den Del, der omhandler den historiske Teknik, vejer Aarenes Erfaring tungt. Der findes her meget, som er klogt og fint, men ogsaa adskilligt, som er sært. Paludan-Müllers gamle skrøbelige Theori om Sagn og Monument føres frem paa ny. Man kunde ogsaa nævne Distinctionen mellem Monument og Kilde: Monumentet, der bevarer det oprindelige, Kilden, der giver den nu eksisterende Beretning — og meget mere¹. Men baade det ene og det andet laa over de fleste unge Studenters Evne; der var et Svælg mellem den graanede Forsker og hans Lærlinge, og Forelæsningsformen kunde ikke slaa Bro. Paludan-Müller, den gamle Skolemand, saa, at det var galt fat med Universitetsundervisningen; han klager over Planløsheden og den herskende Mangel paa Samvirken, men havde ikke Magt til at ændre Forholdene; ikke Initiativ til at forsøge Reformer². Han var kommen for sent til denne Gerning. Alderen gjorde sig gældende, og Døvheden isolerede ham. Han havde ikke meget med Collegerne at gøre og var efter sin Natur heller ikke egnet for det collegiale Samliv og Vrøvl. I Facultetet faldt hans Udtalelser klare og skarpe, til Tider ret bidske. Overfor de fleste af den opvoxende Historikerslægt stod han fjern og fremmed. Det træder stærkt frem, da Ungdommen — Erslev, Fridericia, Gjellerup, A. D. Jørgensen, Fr. Krarup, Møllerup, Oluf Nielsen, Secher, Birket Smith, Johannes Steenstrup, Weeke — i Efteraaret 1876 havde planlagt et Selskab for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, stringent systematisk Udgivelse under gensidig Kontrol, og søgte om Penge til denne Virksomhed. Ministeriet sendte Ansøgningen til det filosofiske Facultet for at faa en Udtalelse, og Paludan-Müller svarede for sin Part, at den unge Kreds ikke bød nogen Garanti for et tilfredsstillende Udgiverarbejde, — at

¹ Ny kgl. S. 2470 4to.

² Autobiografisk Udkast. — Hans Tilhørere ved Forelæsningerne var ikke i første Række Studenter, men Folk uden Forbindelse med Universitetet. (P.-M. til Decanus 11. Sept. 1877).

det var bedre at lægge det i Hænderne paa de gamle fast-organiserede videnskabelige Selskaber, f. Ex. Danske Selskab med H. F. Rørdam som Arbejdets Leder — at det i det Hele syntes unyttigt at sprede Kildepublicationen end mere end før¹. Paludan-Müller, som selv engang var ivrig for Indsamling og Udgivelse af historisk Materiale, havde nu mest Blik for Farerne ved systematisk Arbejde, Fællesarbejde, Arkivarbejde og udtalte sig med Fynd derimod. Smaating var ham en Gru. Han advarede de unge mod at splitte Kræfterne ved Detailstudier, inden de havde vundet Overblik over Studiet i det Hele², og det var hans almindelige Anke, at der i altfor høj Grad blev gravet i Samlinger og Arkiver efter smaa Specialiteter, som hverken gjorde til eller fra. »Jeg kjender Ingen af de Yngre«, skrev han til Engelstoft, »hos hvem jeg sporer et historisk Overblik«³.

I Anledning af Heises Disputats søgte han i Facultetet at rejse det principielle Spørgsmaal om Kravene ved Doctorgraden i Historie, om det er nok, at Doctoranden forelægger en Undersøgelse over et specielt Punkt, naar hans Studier iøvrigt ikke vides at have strakt sig over mere end det allernærmeste Parti af Historien.

At Paludan-Müller iøvrigt kunde støtte Heise, Joh. Steenstrup, Erslev med Varme, naar deres Sag kom for paa Universitetet, er en Ting for sig. Paa samme Vis kunde de unge paa deres Side knurre over den gamle Forskers sære og stejle Meninger, men, naar alt kom til alt, vidste de vel, hvad de skyldte ham. Bricka har udtrykt det i et Brev, skrevet et Par Maaneder før Paludan-Müllers Død: »Næppe skylder jeg nogen nulevende dansk Historiker mere med Hensyn til min historiske Uddannelse end Dem, Hr. Pro-

¹ Det filosofiske Facultets Papirer 1876/44. Rigsarkivar Erslev har gjort mig opmærksom paa denne Paludan-Müllers Udtalelse.

² Brev til Kr. Erslev 12. Maj 1874. Paludan-Müllers Breve har jeg faaet Lov til at benytte og skylder Rigsarkivar Erslev en Tak derfor.

³ Brev til Engelstoft 1. Marts 1874. — Erslev i hvert Fald vurderede han siden højt, som fremgaar af Brevet fra December 1880, der er trykt i et Tillæg.

fessor. Fra min tidligste Ungdom, længe før jeg nogensinde havde set Dem, følte jeg mig stærkt tiltalt af Deres Skrifter, af den store Grundighed og overlegne Skarpsindighed, hvorom de bare Vidne, af den kraftige Personlighed, der følte bag Ordene. Skæbnen var mig ikke god, da den ikke lod Dem blive min akademiske Lærer, men som min Lærer betragter jeg Dem alligevel — —¹. Steenstrup æggedes ved den paradoxale Vurdering af Jordebogsmanuscriptet til at samle sine Undersøgelser om Landets indre Forhold i Middelalderen i »Studier over Kong Valdemars Jordebog«, der blev Udgangspunktet for banebrydende Afhandlinger, — A. D. Jørgensen tog ofte de Æmner op, som Paludan-Müller havde tumlet med, — men den, der fik den stærkeste Tilskyndelse, var Erslev, fordi han i visse Maader var en Aandsbeslægtet; han fortsatte den kritiske Linie, der gaar ud fra Gram, og blev i den følgende Generation Traditionens Bærer.

Foruden »De første Konger af den Oldenborgske Slægt« fuldendte Paludan-Müller kun een Afhandling af betydelig Interesse, nemlig Afhandlingen: »Om Saxos Historieværk«, der er den tredje af hans »Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie«²; Resten blev kun Smaaproduction af underordnet Interesse. Hypotesen om, hvorledes Saxos Værk blev til, har vistnok ligesom »De første Konger af den Oldenborgske Slægt« Rødder længere tilbage i Paludan-Müllers Liv. Han siger selv, at det er nogle Ord i Velschows Notæ uberiores, som først har vakt Tanken hos ham, men nævner slet ikke A. D. Jørgensens Mening om Værkets Genesis, der nylig var fremsat i »Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen«³.

¹ Brev til Paludan-Müller 29. Marts 1882; Concept.

² Historisk Tidsskrift 4. R. V 333.

³ A. D. Jørgensen: Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen (1871) 224.

I Februar 1878 fremlagde Madvig i Videnskabernes Selskab en Afskrift, taget af M. Celestin Port efter det i Angers fundne Saxofragment. Denne Afskrift fik Paludan-Müller til Laans, og, idet han sendte den tilbage

At han ikke kunde optage nyt Stof i sin videnskabelige Production eller i de følgende Aar gøre nye Anslag, at hans Haab om at fuldføre et større Arbejde over et Afsnit af Enevælden maatte briste¹, betød, at hans Aands Spændkraft var mindsket, men var ikke ensbetydende med aandelig Død. I Slægten levede Erkendelsesdriften højt op i Alderen, og Caspar Paludan-Müller higede ligesom Faderen og Brødrene altid mod dybere Forstaaelse. I Ungdommen havde han været betaget af Hegel, nu grublede han over Darwinismen². Lige saa lidt som forhen var det en ørkesløs Tankesyssel, men en lidenskabelig Søgen efter Sandheden. Oftest var det religiøse Problemer, han stred med. I April 1874 nedskrev han nogle Aforismer over Martensens Bog »Katholicisme og Protestantisme«, der havde sat ham i Bevægelse og ægget Tanker, der var gamle i Gaarde. Hvad han siger om Romerkirken i dens sidste Udvikling, om Syllabus af 1864 og Vaticanconciliet, er karakteristisk nok, men næppe stærkt rodfæstet. Ikke blot protesterer han mod Martensens haarde Dom, men han gør sig næsten til Advokat for den pavelige Politik — i nogen Grad fordi Paradoxer er hans Lyst, men end mere fordi han føler sig i Pagt med

til Professor I. L. Ussing, skrev han: »Med Fare for, at De kalder mig en Fantast, siger jeg, at det seer ud som et Stykke af Saxos eget Udkast til 1. Bog, inden han endnu selv havde bestemt den endelige Redaction«. — De originale Blade kom først i August 1878 til Danmark.

¹ Han søgte med den Motivering Fritagelse for at holde Forelæsninger i Foraarssemesteret 1877. Brev til Decanus Professor Heegaard 12. Dec. 1876.

² Hvad der i det følgende meddeles om Paludan-Müllers Tanker i hans sidste Aar, stammer ikke fra de tre Bind Dagbøger, som hidtil har været vor Kilde, — de slutter i August 1872, altsaa samtidig med Overflytningen til København — men fra nogle Optegnelser, som Provst L. Koch har afskrevet og siden skænket til Professor J. Oskar Andersen. De originale Optegnelser, hvad enten de var nedskrevne paa løse Blade eller var Del af en Dagbog, existerer næppe mere. Hos Caspar Paludan-Müllers Døtre saa jeg i sin Tid kun 3 »Protokoller«. — Om Darwinisme ikke blot i L. Kochs Afskrifter, men ogsaa i Dagbogen Ny kgl. S. 1690 fol. III 177—181.

Romerkirken i dens Strid mod moderne Liberalisme og Subjectivisme og med Sympathi følger den i Kulturkampen. Aforismernes dybeste Interesse ligger imidlertid i det personlige Moment. Martensens Bog stiller efter Paludan-Müllers Skøn et skarpt Enten — Eller:

»Enten gaa til Paven — enten kast Dig i Armene paa en falsk Sikkerhed, der er bygget paa Sand, fordi den er bygget paa Løgn, eller stil Dig alene paa Personlighedsprincippet, stil Din Salighed paa den strengeste Paulinisme, paa Vidnesbyrdet i Din Samvittighed om Retfærdiggjørelse af Tro paa Frelseren alene, stadfæstet ved den hellige Skrifs Vidnesbyrd. Enten den slette, skuffende Objectivisme eller den rene Subjectivisme. Enten Løgneren eller den Enkelte — falsk Sikkerhed i Papismen eller sand Vished i Dit eget Hjærte — et Tredje gives ikke. Protestanten lever vel med i et Samfund til Opbyggelse, men ikke i en Kirke, der har den Hellige Aands Forjættelse om Guds Sandhed og Guds Kraft til Dagens Ende. Dette siger vel Martensen ikke, men det er dog den nødvendige Konsequens af hans Udvikling.

Er det da Mundsvejr, naar min Skriftefader tilsiger mig mine Synders Forladelse? Siger han ikke andet end dette: Er Du i Din Samvittighed vis paa at holde fast ved Din Frelser i Troen, da ere Dine Synder Dig forladte! — saa kan han spare sig Ordet; jeg kan nok selv lære mig til det, og jeg tror det. Ja tror jeg det? Herren hjælpe min Vantro! Tvivl, Svaghed, Verden kæmpe med Troen. Hvor er da den Vished, Biskop Martensen stiller imod Papismens falske Sikkerhed? Alene i Bevidsthedens Ja styrket ved Skriftens Amen — om den virkelig og i Sandhed er der. Biskoppen indrømmer det selv, at den Enkeltes Tro aldrig bliver fri for Tvivlen, men hvad er det for en Vished, der stadigt maa kæmpe for at blive vis paa sig selv? Modsigelsens Røst lyder lige saa vel i mit Øre som Troens; er der og Øjeblikke, hvor jeg ser min Frelasers straalende Aasyn og føler mig fastholdt af hans stærke Haand, er det kun Øjeblikke. Kampen begynder atter, og jeg ser ingen Ende paa den før i Døden«.

»Jeg trænger til en objectiv Magt«, siger Paludan-Müller, og lidt længere fremme: »— kun da har den Enkelte en Overbevisning, naar han har et Objectivt for sig, der staaer med Myndighed over hans Tanke — kun da har han en Overbevisning, naar Tankerækken tager sin Udgang fra et fast Objectivt, der gennem den slaar ind og behersker Subjec-

tiviteten«. Pavens Myndighed kan han ikke bygge paa, men det han søger, finder han i Kirken, i den Kirke, han er født i, og som i Skrøbelighed er en Del af Herrens Kirke, og trods alt har en ubrudt Sammenhæng. Det er Tanker, der har levet længe hos ham; de kom kraftigt til Orde i det lille Stykke i Kirkeligt Maanedssblad 1867, som er underskrevet: »En af Menigheden«.

»Kirken er det, der fører de tre Vidner frem¹, fra Kirken komme de til den Enkelte, den er det faste Udgangspunkt, hvorfra det myndige Vidnesbyrd trænger ind og overvælder al Modstand i den Bevidsthed, hvor det møder Guds Vidnesbyrd i Samtykket. Kirken alene er det i Virkeligheden, der bærer de Troendes Overbevisning om Guds Rige. — — Og fra Øjeblikket fører det ene Skridt efter det andet op til Kirkens Begyndelse, hvor det samme Vidnesbyrd lyder, der gennem Aarhundreder er kommet til os Sildigfødte, højere, varigere, mere overensstemmende med sig selv end Nogetsomhelst af det, Mennesker have lært og digtet, mere virksomt indgribende i Livet til at hæve og forædle alle Forhold og Tilstande, end hvad alle Tænkere og Lovgivere have udtalt. Kirken er en Kjendsgjerning; ikke mig paahviler Beviset for, at den er og taler Sandhed; men riv Du den ned om Du kan, bevis Du, at den lyver, at alle Hovedfolkenes Liv staaer paa en uhyre Løgn. Kunde Du det, var det et Vidunder uden Lige; Men Du kan det ikke uden at henstille Dine egne Tanker som Udgangspunkt for en Bevisførelse, jeg skal underkaste mig, men som ingen Magt har over mig. Nej mod Ja, Mening mod Mening, Paastand mod Paastand give ingen Overbevisning«².

Den Strid, som Aforismerne røber, staar atter i de mørke Dage i Begyndelsen af 1877 efter Broderens Død den 27. December og Hustruens Død den 10. Januar. Han prøver sig selv paa Trosbekendelsen Stykke for Stykke og slutter:

»Det er min Forstand og Kritik, der her har i al Korthed gjort Rede for min Tro. Dersom jeg ikke kunde fastholde Troen mod Kritikkens Angreb, kunde jeg slet ikke fastholde den. Den vilde da være en Illusion, at holde paa den vilde være bevidst

¹ I Joh. 5,5 ff.

² Kirkeligt Maanedssblad udg. af Viggo Götzsche I (1867) 104—106.

Selvbedrag. Men dog er det ikke disse Grunde og Forklaringer og Slutninger, i Kraft af hvilke jeg overhovedet har Troen. Den er nedlagt i mig som en Arv af Slægten; den er voxet med Aarene, den staar i min Alderdom som Solen paa min Himmel. Tænker jeg den borte, vilde det være som om alle Himlens Lys slukkedes. Men desværre dækkes denne Lysbringer og dæmpes dette Lys af Skyer og Taage. Vantroens mægtige Bølgeslag tørner mod den, Mathed og Slaphed svækker Modstanden. Bukker jeg ikke rent under i Kampen, er det kun Guds Naade. Men sker det, er det ikke fordi min Forstand bøjer sig for stærke Grunde, ikke fordi den lader sig overvinde, men fordi min Sjæl og Sind er blevne alderdomsvage saa de ikke kan fastholde det dyrebare Klenodie. Gud hjælpe mig«.

Det stormer og klager i ham: »Jeg har i mit hele bevidste Liv arbejdet i Tvivlens, Kritikkens Tjeneste, rigtignok i verdslig historiske Ting, men nu hænger Tvivlen blytung ved Troen og hindrer dens høje Flugt. Jeg beder, men faar Intet, fordi jeg ikke beder ret. Ve mig elendige Menneske«.

Overfor dem, der stod ham saa nær som Søstersønnen Julius Lange, kunde han lade tunge Tanker faa Ord, men ellers bar han Ro til Skue. Han arbejdede ufortrøden, og med stor Pligttroskab stræbte han at gøre Fyldest paa den Post, han var sat. 26. Maj 1882 afsluttede han sin Forelæsning over Trediveaarskrigens Historie for Foraarssemestret, 1. Juni blev han kaldt bort.

Tillæg.

Breve fra Caspar Paludan-Müller.

Til J. L. Rohmann, 11. Juli 1841.

Ærede Ven!

— — Deres Dom om Molbechs hist. Philosophie¹ er som skreven mig ud af Hovedet, og denoch fornøjer jeg mig over Bogen: den er dog et Vindpust fra en ny Kant, en lille Kilde, lad være nok saa plumret, i den uendelige oldnordiske Sandørken, hvori vi maa vandre fra Morgen til Aften, og hvor det lader til at endog Førerne have tabt Veikjendingerne af Syne. Nu og da lader det til at Petersen² faaer Øinene op, men saa reiser sig et Saga-Fata Morgana, en mirage, der blænder ham og viser ham Historie, hvor der kun er Sand og Sagn og Fabel. Hvor faae vi en Messias fra, der vil frie os fra denne Diabolus, en Moses, der vil føre os ud af Ørken, hvori vi nu have vandret siden Suhms Tid d. e. snart i to Gange fyrgetyve Aar? Det er ellers en flink Mand, en glødende Enthusiast denne Petersen. Jeg tager Hatten dybt af for hans Erudition i de oldnordiske Ting, jeg beundrer denne uforbeholdne Hengiven til Eet; der hører i Sandhed en brændende Kierlighed, en kraftig Natur til at fatte eet Maal fast i Øie og forfølge det med alle Livets Kræfter. Saadanne Folk ere lykkelige, hvormegen Ulykke de end kunne have. — —

Deres C. Paludan-Müller.

Til Rigsarkivar Chr. Lange, 5. April 1848.

— — At jeg først nu skriver dette, maa alt det Nye, Marts har bragt os Danske, undskylde; man maa have Tid til at samle sig, naar alt Gammelt styrter En over Hovedet. Ja, min ærede Ven! en ny Tid bryder ind over Danmark, — og den er alt brudt ind; thi hvorledes end Fremtiden bliver, kan det gamle Væsen ikke mere komme tilbage. Den voldsomme Bølgegang i Europa kan maaske skylle os med sig, men holder vor lille Brig sig over Vandet, søger den aldrig mere den gamle Havn. Danmark har en haard Stand: det skal organisere og forsvare sig paa samme Tid. Men dersom et enigt, begeistret, til enhver Opoffrelse villigt Folk kan gjøre det Umulige muligt, saa haaber jeg endnu at leve den Dag, da et frit og selvstændigt Danmark skal staae med Ære blandt Europas Nationer. — Der er kun een Stemme i Danmark, een Villie i alle Landets Egne. Selv vore Aristokrater blive næsten alle revne med; og de af os, deriblandt ogsaa jeg — der endnu i

¹ C. Molbech: Forelæsninger over Historiens Filosofi 1840—1841.

² N. M. Petersen.

Christian den Ottendes Tid holdt paa Enevælden, fordi den alene kunde holde Staten sammen og styre de stridige Elementer, erkjende villigt, at efter den 20. Januar, og især efter den 24. Marts er det gamle Danmark færdigt og det nye ene det mulige.

Vort Ministerskifte kan gjerne kaldes en Revolution; det var meget mere end en Systemvexel. Endnu i Marts vaklede vi, om Nationalitets- eller Frihedsspørgsmaalet burde stilles foran, eller om de ikke — som mig synes — burde gaa Haand i Haand; men Augustenborgerne lode os intet Valg, og i et Øieblik vare alle enige. — De skulde have seet den gamle Philisterrede Odense Søndagen d. 26. Marts. Hvilket Liv kom der ikke i Byen! Om Natten passerede to flygtende Officerer fra Rendsborg herigjennem og bragte Efterretning om Overrumplingen d. 24. Til Lykke laa just ved Generalcommandoen her et ypperligt Hoved, Major i Generalstaben August Baggesen. Endnu samme Nat, efterat han havde talt med de to Flygtninge, traf han gjennem den commanderende General (en Castenskjold) alle fornødne Anstalter, gav Ordre til en Bataillon i Frederits og til vort fynske Dragonregiment ufortøvet at afgaae til Kolding, samt til en Jægerbataillon i Nyborg, Alt uden at oppebie den nye Krigsministers Ordre fra Kjøbenhavn, saa at da disse ankom, var Alt udført hvad der i Øieblikket kunde udføres. Nu kom vi naturligvis i største Bevægelse. Alle samledes paa Raadstuen, Magistraten og nogle Private satte sig i Spidsen, og alle de smaalige Skranker, som ellers her holde Borgere, Honoratiores og Embedsmænd fjernede fra hinanden, faldt øieblikkelig sammen. Bestemmelser om Opraab til Frivillige og Indtegning af Pengebidrag vedtoges øieblikkelig uden Discussion; i mindre end en halv Time vare Bidrag af over 6000 Rbdlr. tegnede. Jeg stod ved Siden af en Embedsmand, der bad Comiteen tegne ham for 500 Rbd. et tordnende Hurra modtog dette Tilbud; og ikke mindre Bifald fik en lille Borgermand, der stod paa Tærne i Trængselen, rakte en Seddel i Veiret og raabte: »Her er en Rixdaler!« Kort, Aanden havde grebet os Alle. Siden den Tid følger det ene Tilbud, den ene Opofrelse, den ene Handling Slag i Slag paa den anden. Fyenboerne have især havt travlt med Troppe-transporten. En Bataillon kom paa een Dag fra Slagelse til Odense, 6 Miil paa Landet, 4 over Vandet; en anden paa 26 Timer fra Nyborg til Kolding (12 Miil) efterat have overnattet i Odense og passeret Lillebelt; den var da i en saadan Tilstand, at den frisk som en Fisk strax kunde afgaae til Haderslev. — Men læs det selv i vore Blade. De overdrive ikke Stemningen; o hvor vilde Tydskerne prale, havde de en saadan reen, hellig og glødende Begeistring at tale om.

Tilgiv, at jeg dennegang ikke skriver om literære Sager. Alt hviler i denne Tid. — — — —

Lev vel, kjære Hr. Arkivar! Uagtet De har meget mod det gamle Danmark og foreholder det et langt Register paa dets Synder mod Norge, vil De dog forene Deres Bøn til Forsynet med min, at det vil holde sin Haand over det nye Danmark, der umuligt kan bestaae i Kampen, hvis virkelig Tydsklands 40 Millioner gjøre et Korstog imod det alene. Da maatte vi nøies med at falde med Ære. Men hvo tør i vore Dage sige hvad der er umuligt eller muligt? Lev vel. Deres hengivne

C. Paludan-Müller.

Til Geheimearkivar C. F. Wegener, 30. September 1848.

Ærede Ven!

Deres Brev af 19. d. M. glædede mig meget, men endnu mere Deres Skrift, der godt og kraftigt møder Fjendens Hovedcolonne og driver den tilbage, saavidt det kan skee med Pennen. Ja, de tre Sætninger er det, Danmark skal ramme, hvis det vil faae Bugt med den theoretiske Slesvigholsteinisme; og godt havde det været, om Consistorium havde gjort det for 1½ Aar siden; lad mig takke Dem, at De nu har gjort det, ikke alene fordi det er gjort med Deres vante Grundighed, men just fordi det er Danmarks Historiograf og Archivar, der har gjort det. Argumenterne alene skaffe sig neppe Gehør under Krigens Bulder, men Forfatterens Stilling vil bane Veien for dem og give dem den Vægt, de behøve for at trænge igjennem.

Gid vore Statsmænd og Anførere ville gjøre deres Deel af Sagen ligesaa godt og grundigt; men hvad bliver det dog til med denne oscarske Vaabenstilstand? Agter man virkelig at bedrage os? Det seer næsten saaledes ud; og De skal see, at om vi endelig bruge vor gode Ret imod Oprørerne saa lade de Andre os dog tilsidst i Stikken. Det er næsten mere, end en Mand kan holde ud, at vide os fuldkommen stærke nok til at tugte deres Overmod, saavel som fuldkommen berettigede dertil, og dog at maatte staae med korslagte Arme som stumme Vidner til deres Tyranni imod vore Brødre i Slesvig. Ret længe taaler Folket det heller ikke; og dersom Regeringen troer, at den staaer fast nok til at kunne forlange en blind Underkastelse under Betingelser og Forhold, det ikke kjender, og som man ikke oplyser det om, saa tager den udentvivel Fejl. Maaske er det en Lykke, at Valgkampen fordeler Opmærksomheden noget — —

Til Rigsarkivar Chr. Lange, 9. Oktober 1848.

Deres Brev af 25. September har jeg rigtig modtaget og takker Dem hjerteligt, fordi De endnu har mig i venlig Erindring.

Det er ganske sandt, at denne Sommer ikke har været til at studere i; jeg for min Deel har næsten Intet faaet gjort, saa opfyldt har Sindet været af bekymrede Tanker om Danmarks Nutid og Fremtid. Især var der ikke at tænke paa Studering saa længe Kampen endnu varede og lod os af og til, selv her i Odense, høre den fjerne Kanontorden.

Hvor vigtig er ikke denne Sommer for Norden! Hvor nær ere de tre Folk ikke pludselig rykket hverandre! Svenske have vi længe havt her i Fyen; de kom fortræffeligt ud af det med os. Og hvor vel skulde vi ikke have taget imod Nordmændene, vare de komne. Men lad mig nu oprigtigt sige Dem, at just fordi jeg nu troer paa Muligheden af en virkelig indre Forbindelse imellem Danske og Norske, har jeg nogen Betænkelighed ved at gaae ind paa Deres Forslag om en Congres af skandinaviske Historikere. Forholdet imellem os er endnu ikke saa sikkert, at det jo vilde udsættes for Rystelser under en varm Strid om vor Fælledehistorie; og en saadan kan ikke udeblive. Vi ere paa begge Sider endnu ikke frie for Pirrelighed; Saaret er for nyt, saa at det let kan springe op igjen, tage vi Bindet for tidligt af. Ja kunde Historikerne træde hinanden imøde i en almindelig videnskabelig Samling, saa vilde det gode Forhold i de andre Sectioner virke beroligende eller dog dæmpende paa dem; men en Samling af Historikere alene, er jeg bange for. Hvorledes skulde det f. Ex. undgaaes, at Oldskriftselskabets Mænd kom i heftig Strid med Nordmændene, som reklamere de Trefjerdeparter af det Terrain, de allerede occupere osv. Eller seer jeg Spøgelse ved lys Dag?

Tak for Deres literære Meddelelser. Der er noget Beundringsværdigt i Nordmændenes Stræben. Med Ungdommens Varme og Friskhed gaae de løs paa et bestemt Maal, der drager alle gode Kræfter til sig. Saaledes faaer Begejstringen Hold[n]ing, Arbeidet Eenhed, og den enkelte Arbejder føler sig hævet af den nationale Strømning, der fører ham med sig. Vi Danske have det ikke saa vel. Hver gaaer sin Vej, og den Kamp mod Tyskerne, vi have at føre, er pinlig, fordi den er aldeles frugtesløs; Pennen er vanmægtig ligeoverfor Lidenskaberne. Om vi ogsaa soleklart gjendrevne Kielerne, var slet Intet gjort.

Til Deres store Arbeides heldige Udsigter ønsker jeg Dem oprigtigt til Lykke. Det maa være Dem meget tilfredsstillende at see den norske Nation i Gjærningen vurdere dets nationale Betydning, og Storthinget, der ikke synes at sætte lige Priis paa

enhver aandelig Virksomhed, her at vise sig endog mere liberalt end Comiteen. Deres Liv har altsaa nu en Opgave.

Sender De mig et Exemplar af Deres Undersøgelse om de norske Kongers Tiltrædelsestid, beder jeg det adresseret til min Broder Fr. Paludan-Müller, Kjøbenhavn Overgade neden Vandet 168-169. Der tænker jeg selv at modtage det, da jeg ligger paa Reisen til vor Rigsdag, som Gud i Naade forhindre fra at blive en polsk. Ja, min ærede Ven! ogsaa i denne Henseende er mit Sind fuldt af Bekymringer. Vi have Elementer til indre Splid, hvis ikke alle Partier forfærdes for den Afgrund, de kunne styrte Danmark i; men naar har man seet, at Partikampen kan føres med Maadehold?

Lev vel, kjære Hr. Arkivar! og bevar mig Deres Velvillie.

Høiagtelsesfuldt

Deres

C. Paludan-Müller.

Til Rigsarkivar Chr. Lange, 31. Januar 1855.

Deres Brev af 9. Januar d. A. har baade bedrøvet og glædet mig. Det gjør mig hjertelig ondt, at De har været plaget med Sygdom. Jeg haaber, at De nu er kommen til Kræfter igjen, og at De endnu har en lang Række af Aar til Arbeide for Deres Fædrelands og dermed for hele Nordens Historie. Saa mange der end i disse nordiske Lande give sig af med historiske Studier, er deres Tal kun ringe, der vide hvad Historie er og hvad der virkelig er at gjøre.

Men glædet mig har Deres Brev, fordi De saa alvorligt og med saa megen Deltagelse har gennemgaaet min Grevefeide, og især fordi De har taget fat paa de Partier, jeg altid har været beredt paa vilde finde Modstand blandt Nordmænd. Og da Deres Brev viser mig, om jeg ikke vidste det i forveien, at med Dem kan der nyttigen tales om de ømme Punkter, gaaer jeg gjerne ind i en Discussion, som det skulde være mig saare kjært, om De vilde fortsætte videre.

Først dog et Ord om et Par Enkeltheder. — — —

De finder mine Ord svævende og ubestemte om Oldenborgernes Ret til Norges Krone og til at besætte norske Lehn med danske Mænd. Dertil maa jeg svare, at naar jeg anseer Uklarhed for den daværende norske Statsrets Særkjende, kan jeg ikke med Dem gaae ud fra Forudsætningen om en given Ret. De forlanger Beviis af mig for at Danmarks var klarere; havde jeg sagt dette, vilde jeg dog have haft nogen Grund dertil, da den hvad f. Ex. Valgretten angaaer virkelig var det. Men jeg mindes ikke at jeg har

paastaaet det. Hvad Norges Statsret angaaer, ved jeg nok i det Mindste i Hovedsagen hvad man har sagt om den, — om Unionskongernes idelige Forfatningsbrud; jeg kjender ogsaa Deres Unionsafhandling i Norsk Tidsskrift, men jeg har endnu kun seet Fremstillinger af Forfatterens Anskuelse, ikke Beviser. Der foreligger, mener jeg, ikke en eneste klar, umisforstaaelig Statsakt fra Unionstiden, der kan betragtes som en Grundlov for Norge og imod hvis enten Form eller Indhold der ikke lader sig reise de stærkeste Indsigelser. Dernæst maa jeg gjøre det gjældende som Hovedsag at det Faktiske idelig griber ud over Akterne, saa at hvad disse i alt Fald have villet ingensinde er kommet til Gyldighed i Livet, hvilket er en uafviselig Betingelse for at kunne benytte deres Ord som afgjørende for Retsspørgsmaalet. Ikke Loven, men dens Liv i Folket afgjør Retten.

Ja, men det er jo netop Unionskongernes Brøde, at det Faktiske ikke holdt sig indenfor Ordene. Men dertil svares, at hvor Ordet er uklart og ufuldstændigt, bliver det for Magthaverne ligefuldt nødvendigt at svare strax paa alle de Spørgsmaal, Livet har at gjøre, saaledes som Omstændighederne foreligge. Lige saa lidt som andensteds i Verden Loven kan standse Fremkomsten af Nyt, der efterhaanden griber ud over Loven, ligesaa lidt kunde dette være anderledes i Norge. Men Hovedsagen er, at som Norge er kommen ind i Unionen, led det allerede af Tæring, der maatte foranledige Indtrængen af de livskraftige Aristokratier i Danmark eller Sverrig, alt eftersom Norge droges til dette eller hint. Naar i mindre end et Aarhundrede Indvandring og Indgiftning, ikke som i Irland Erobring, bringer alle et Lands skønne Eiendomme i Fremmedes Hænder, da er det ikke disses Brøde, men deres Held, ikke de Indfødtes Feil, men deres Ulykke. Et Folk, der paa denne Maade glider over i Fremmedes Arme, kan ikke ansees forurettet ved at disse benytte Forholdenes Gunst.

Her foreligger da et Naturforhold — altsaa ikke en bevidst Plan. Jeg kan paa ingen Maade indrømme, at Unionskongerne og det danske Rigsraad have i et Aarhundrede efter bevidst Plan arbejdet paa at suge Marv og Blod af Norge for at arve den døde Mand. Hundredeaarige Planer existere ikke. End ikke en enkelt Mand, som Alexander eller Napoleon, har ført sit Liv efter Plan alene; Forholdene have bestemt dets Retning. Det er ikke Manden, der skaber Forholdene, det er Stillingen, der gaaer ind i hans Hoved og atter ud af dette i Form af hans Tanker og Planer. Endnu mindre have Stater, Korporationer, Aristokratier mere end Retninger og Traditioner, fremgaaede af Forholdene. Ikke de meest afgjort erobrende Stater — Dschingiskan og Timur ere En-

keltmænd, — den romerske Republik og England i Indien have med Bevidsthed og planmæssigt gaaet løs paa et foresat Herredømme. Senatet har ikke fra først af drømt om at komme derhen, hvor det kom. Skridt for Skridt, efter hvert Tilfældes Leilighed, som oftest nødigt, ja tvungen af Omstændighederne, især af den nærmeste Fortids Consequentser, er det kommet fra Krig til Krig, fra Erobring til Erobring, indtil det ikke mere kunde undgaae, og da vistnok ogsaa fik en levende Begjærighed efter, at gribe Alt. Saaledes ogsaa Englænderne; de standsede gjerne, om de kunde, men de kunne ikke.

Der er Intet, Verdenshistorien prædiker høiere, end at om Menneskene ere Herrer over og ansvarlige for deres enkelte Gjerninger, ere de ubevidste Tjenere af Situationer og Forhold, der afpæle dem den Retning, de have at følge.

Men hvad klage I Danske da over Tydskerne i Slesvig! Jo, vor Ret til Klage ligger i vor Kraft til Modstand. Aldrig var det faldet mig ind at dadle Nordmændene, om de, som De vil, havde 1437 kastet Unionen overbord. Men de gjorde det ikke, fordi Norges egne Forhold, ikke Danmarks List og Vold, gjorde det umuligt, — de gjorde det ikke, fordi det norske Folk — (ikke Nordmændene) allerede havde opbrugt det Meste af den Livskraft, der var falden i dets Lod, og som det kun i en lang Slummer kunde faae erstattet igjen. Kjære ubekjendte Ven! — jeg tør kalde os Venner i Kraft af den Interesse, vi have for hinandens Virksomhed — kast ikke Vrag paa Deres Lands Historie i tre Aarhundreder. De vender Dem med Mishag fra Synet af Deres slumrende Fædreland; men dengang var det, at dette samlede ny Nervekraft til at vaagne som Danmarks og Sveriges Ligemand.

Overalt — hvad jeg især savner hos danske og norske Historikere, er det universalhistoriske, frie Blik. De stirre paa Danmark, paa Norge, paa Norden, suge Honning eller Gift af denne ene Blomst. Men see paa Verden, først der faaer man Øiet op for Menneskelivets Vilkaar, først der vindes Ro, og først da kan der blive Tale om en retfærdig Dom over det egne Land. Mine Landsmænd have meest Uret i denne Henseende; Nordmændene have endnu saa meget af deres Eget at drage frem for Dagens Lys, at de fleste og bedste Kræfter naturligen kaste sig over dette. Men derfor bliver det ikke mindre sandt, at naar de ville dømme om det hele Forhold, er det universalhistoriske Standpunkt det eneste berettigede. — Og hvorfor overhovedet dømme og polemisere? hvorfor ikke erkjende og fremstille? Jeg haaber De vil indrømme, at det i Grevens Feide som i ældre Arbejder er dette Standpunkt, jeg i al Skrøbelighed har stræbt at holde mig paa. Har jeg des-

uagtet taget Parti, da er det i alt Fald for Kraft og Forstand, ikke for Dansk og Norsk, eller imod noget af dem. — — —

De vil, haaber jeg, ikke misforstaae mig i den Grad, at jeg skulde ville forsvare Alt hvad der fra dansk Side er syndet imod Norge eller betragte dettes Klager som ubeføiede, — og heller ikke, at jeg skulde indbilde mig at have udtømmende besvaret det reiste Spørgsmaal paa denne Lap Papir. Jeg har kun i Almindelighed henstillet min Grundanskuelse af Forholdet for om muligt at give Dem Anledning til at gaae videre ind i Discussionen.

Med oprigtig Hengivenhed

Deres

C. Paludan-Müller.

Til C. F. Allen, 3. December 1867.

Ærede Hr. Professor!

— — Hvad selve Blodbadet angaaer, da har De (III 313) fremstillet Christian II som den, der er kommen til Stokholm med Blodbadet besluttet. I sig selv er det dog — det være sagt uden Fortrydelse — kun den ærede Forfatters egen Opfattelse af Situationen i Forbindelse med Kongens Character, der her gives som en Beretning om hvad der foregik i Kongens Hoved og Hjerte. Men mig synes, at her skeer Christian Uret; thi han fremtræder som et Uhyre, hvis Lige maa søges paa de mørkeste Blade af den romerske Keiserhistorie. Grusomheden selv bliver endda ikke det Værste; langt værre er den Troløshed, hvormed gjentagne Løfter brydes; og den virkelig infernalske Falskhed oprører al menneskelig Følelse. Har han med fast Beslutning om, at det skulde skee, som skete den 8. November, vedtaget alle Overenskomster, givet alle Løfter, modtaget de forud bestemte Offeres ivrige og nyttige Tjenester; har han lokket dem i Afgrunden med bevidst falske Løfter, da er Tigerens Navn for godt til ham. Og det siges jo udtrykkelig S. 315 at Planen var længe betænkt og overveiet, og at den modnedes i selve Festdagene under hyppige Samtaler med G. T., Jon Eriksen, Didr. Slaghek og maa-skee Flere. Dette, at den modnedes, kan kun betyde, at Udførelsens Enkeltheder overveiedes og vedtoges. Udaaden selv stod fast i Kongens onde Sind.

Men ved en Sag af saa stor Betydning bør man ikke eftergive det Mindste af Fordringen om tilstrækkelig Beviisførelse. Og da spørges først: hvorefter vides det, at Udaaden var betænkt længe forud? — hvorefter vides det, at den ikke er besluttet lige i det sidste Øieblik? Skinnet er Kongen imod; men det har ogsaa længe været Carl IX imod, medens det dog nu er almindelig indrømmet, at

Samtykket til Bartholomæusnatten ikke er ham fravristet før Løverdag Aften den 23. August. Jeg kan ikke finde et eneste Tegn til en saadan Beslutning af Kongen ældre end Onsdag Eftermiddag den 7. November. Jeg vover endog den Paastand, at Gustav Trolles Klage ikke peger hen til Blodbadet, men til den ham og Stiftet unegtelig skyldige Erstatning. Hverken Olaus Petri eller Jörg. Tureson m. Fl. — og disse to blive dog nok, Alt ret beseet, de eneste paalidelige Kilder paa dette Punkt — ved af, at han beskyldte sine Fjender for Kjætteri eller at han krævede Kjætterstraf over dem. Kjætternavnet kommer først frem i den Beretning, Kongen bag efter lader sig give. (Hvitf. 149). Thi at dette Aktstykke er lavet bagefter, og at det ikke giver en sandfærdig Fremstilling af det, der passerede den 7.-8. Nvbr., det sees tydeligt af dets Afvigelser fra de to nævnte paalidelige Beretninger. Efter disse var det ikke M. Jon Eriksen, men Gustav Trolle selv, der fremtraadte for Kongen med sin Klage paa Salen om Onsdagen; han talte ikke om Kjættene og Kjætteri; han talte, fremlagde intet Skriftligt, undtagen i alt Fald en Liste over dem, han klagede over. Det var dernæst ikke Mester Jon, men Biskop Jens Andersen, der førte Ordet til de forsamlede Geistlige næste Dag. I Virkeligheden lader Aktstykket hos Hvitfeld sig ikke forene med de to andre Beretninger: det, eller de, gaaer udenom Sandheden. Spørgsmaalet maa altsaa blive: hvilken af Parterne skal jeg troe? Og da maa man erklære sig for de to svenske Beretninger, fordi Kongen havde altfor stor Interesse i at lade sig give en tildannet og farvet Fremstilling, i hvilken det Passerede fik saa lovmæssig en Form som nogenlunde muligt, og hvor de Sagkyndiges, de Geistliges Kjætterraab stilledes i Forgrunden, til at man skulde kunne ansee denne Fremstilling for ligesaa paalidelig som de Andres; især da Kongens er den ældste, medens ingen anden forelaa, og da han ikke behøvede at frygte Modsigelse fra nogen af Deltagerne. Derimod havde Jörg. Tureson og Olaus Petri ingen Grund til at skaane Gustav Trolle eller til at fremstille hans Klage som mildere end den virkelig var. Og de skreve uden at vide — kan man vel antage — at der andensteds eksisterede en Fremstilling som Kongens.

Dersom man altsaa bør følge de To, har Gustav Trolle ikke forlangt Straf over Kjættene, men Erstatning for sin Skade, aldeles i Overeensstemmelse med Pavens Commissorium og formodentlig med Ordlyden i Commissariernes Bandsbrev. — Kongens Svar til Erkebiskoppen, saaledes som Jörg. Tureson beretter det, viser jo ogsaa, at han ikke i det Øieblik har taget Sagen som criminel, men som et Erstatningskrav.

Men da skeete Vendingen ved det ulyksalige Aktstykke af 23. November 1517. Ogsaa dette, at Fru Christine kommer frem med Brevet, viser at hun ikke har forstaaet G. Tr.'s Klage som Mere end et Erstatningskrav; thi havde hun hørt, at der krævedes Straf over Kjættene, maatte hendes Tankegang ved Aktstykkets Fremlæggelse have været denne: skal Steen Sture gjælde for en Kjætter, saa skulle de Andre ogsaa, — lad dem saa Alle følge ham i Graven! Men en saadan Ondskab er der slet ingen Grund til at skyldte hende for. Derimod var det meget naturligt, at naar hun forudsaae Beslag paa hendes og hendes Børns Gods, hun da søgte at frelse det Meste muligt ved at fordele Erstatningen paa alle Deltagerne. Det kunde hun som Moder ansee sig forpligtet til. —

Dette Brev stillede nu uventet og pludseligt hele Sagen i et ganske nyt Lys, — uventet og pludseligt siger jeg, fordi der intet Spor findes af, at Nogen af de den 7.-8. November Virksomme har kjendt Brevet, før det fremkom, og Ingen kunde vente, at det vilde komme frem paa Stedet. Chr. Gyldenstjerne har sikkert overrasket dem, der kjendte Brevet, ligesaa meget som dem, der ikke vidste at det existerede. Kongen navnlig maatte det overraske; derfor var det vel han forlod Salen: han maatte prøve Aktstykket nærmere. Og nu — først nu faaer hans onde Dæmon i Didrik Slagheks Skikkelse Magt over ham; saa forekommer det i det mindste mig. Der foreligger Intet om, at Andre end denne Niding har været paa Raad med om Aftenen og Natten mellem 7.-8. Nvbr. Jeg veed ikke, med hvad Ret Gustav Trolle og Jon Eriksen stilles sammen med ham. Jeg har ikke fundet det i nogen Kilde. Hvad der er passeret i Kongens Raad om Aftenen eller Natten, — hvem der har været tilstede derved, veed Ingen. — Men tør man gjætte, og dertil er man henviist, saa taler hele Stillingen og alle Biomstændigheder ved hvad derefter skeete snarest for, at den Tankegang, Didrik Slaghek har gjort gjældende, har været omtrent denne: Nu foreligger her et Kjætteri; thi Kirkens Eenhed er efter Kirkeloven et Stykke af den christne Tro, og denne Eenhed er brudt ved at de Skyldige have sammensvoret sig forud mod Pavens mulige Band, overhovedet imod alle mulige kirkelige Følger. Rettergang er her uforføden, crimen er manifestum, da vi have Brev og Segl og de Skyldiges Vedkjendelse. De ere altsaa ipso jure Kjættene. Dømte og notoriske Kjættene overgiver Kirken til den verdslige Magts Straf; ergo — Men har han talt saaledes, har han efter Udfaldet at dømme fortiet, at Kirkeloven ikke afskærer Kjætteren Bod og Absolution, og at det kun er hæreticus relapsus, der ubetinget

overgives den verdslige Magt, og at her ikke kunde være Tale om Tilbagefald. Han maa endvidere have fortiet, at efter Kirkens Lov maatte de skyldige Gejstlige først degraderes inden de overgives den verdslige Arm. Havde han sagt dette, maatte det være kommet til en eller anden Forhandling, hvorved de ulykkelige Biskopper havde faaet Leilighed til at forlange Absolution, medens det var aabenbart, at netop Didrik Slaghek har gjort Alt for at hindre en Forhandling. Nu kan det være, at de mørke Tanker have faaet Overmagt hos Kongen, og at hans frembrydende Lidenskab har gjort ham til et villieløst Redskab i Fristestens Haand. Han kunde ikke kjende den kanoniske Ret saa nøie, at han strax skulde kunne see hvad Raadgiveren fortaug. Men Et stod ham for Hovedet: er det ogsaa virkelig Kjætteri? thi er det saa, da kan dette Paaskud bruges: en Kjætter skal jo døe. Herom vil jeg have Vished. Med denne sidste Tvivl har D. Slh. ikke selv alene kunnet faae Bugt. De Geistliges Erklæring maatte indhentes. Den maatte saa Jens Andersen skaffe næste Formiddag; og den kunde ikke vel lyde anderledes end: Ja, Kjætteri! Men disse Mænd kjendte Kirkens Lov for godt til at de kunde troe, dermed at have fældet de Arresteredes Dødsdom: en haard Pligt og Bod fik de jo at finde sig i, inden de fik Afløsning. Jens Andersens Ord for at berolige dem ved Budskabet om at de Ulykkelige førtes til Døden, ere derfor ikke et bundløst Hykleri; men han saa lidt som de Andre kunde troe, at Kongen vilde gaae saa vidt, eller at han vilde benytte en simpel Erklæring, uden Lov og Rettergang og Dom, til at træde netop den Lov under Fødder, der nu skulde bruges som Paaskud.

At Kongen har vaklet lige til det Sidste, maa man slutte af Didrik Slagheks urolige og utroelige Hastværk. Han staaer selv Skildvagt og viser de Geistlige tilbage fra Kongens Dør: han vidste altfor vel, at fik de Kongen i Tale, faldt hans hele falske Deduction som et Korthuus. Og dernæst den Iil, hvormed han paadrivder Executionen, da han først har faaet Samtykket. De siger (S. 325): »Didrik Slaghek havde om Aftenen været hos Profossen, den tydske Officeer Jørgen Homuth, og medens de tømte nogle Glas sammen meldt ham det Hverv, der forestod næste Dag«. Men Kilden, den eneste, siger dog virkelig ikke dette, selv om man troer at kunne urgere et enkelt mindre klart Ord i et Aktstykke, der er saa utilfredsstillende udgivet: »in drinkender wyse« mener jeg ikke betyder, at de drak sammen, men at Profossen fandt D. Sl. allerede drukken — troeligt nok, han kunde vel behøve en Hjertestyrkning til den Gjærning. At det var om Aftenen forud siges ikke, og dette er dog et Hovedpunkt

af allerstørste Betydning; thi stod det fast, saa var det vist, enten at Kongen allerede havde fattet sin Beslutning 12 à 18 Timer før Blodbadet, — og hvorfor opsættes saa Executionen til Eftermiddag den 8.? — eller at Didr. Slh. har vovet det utrolige: paa egen Haand at forberede Alt til det Resultat, han først skulde see at bringe Kongen til. Men som sagt, det staaer der ikke. Og det modsiges af Sætningernes Stilling i den lybske Sendemands Beretning; thi det som — »mynes Beholdens« — Biskoppen af Skara sagde til Profossen, sættes saaledes i Forbindelse med det, Didrik S. lige foran siger denne, at man naturligt opfatter det som sagt paa samme Sted. Dette giver ogsaa en meget rimelig Situation: Profossen holder Vagt paa Slottet over de Arresterede; Didr. Slagh. kommer ud fra Kongen, tager Profossen til en Side, siger ham i Øret: Du skal hugge Hovedet af dem Alle uden at tilstede dem Skriftemaal («szunder bychtent»); Biskoppen seer dem tale hemmeligt sammen; han bliver urolig, spørger efter Didr. Sl.'s Bortgang Profossen: Hvad Nyt? osv. — Dette »uden Skriftemaal« har De ikke medtaget i Deres Text; men det er dog af største Vigtighed, da det viser Nidingens Hastværk. Han har regnet saaledes: den 8. November har vi fra Kl. 1 kun 2 à 3 Timer Dag her i Stokholm; faar de Lov at skrifte, kan hver ikke expederes paa mindre end 10 Minutter, altsaa i det Høieste en 18 à 20 Stykker; Resten maa opsættes til imorgen. Men hvor skal man kunne holde Alle fra Kongen i den Tid? og kommer blot en eneste forstandig Mand til ham f. Ex. min gode Ven Jens Andersen, saa er jeg fortabt og de Øvrige frelste. Nei Alle maae dø endnu idag, der maa ingen Omvendelse eller Betænkning være mulig for Kongen.

At det er gaaet saaledes til finder jeg bestyrket ved to Ting. Det er almindelig erkjendt, at Mordforsøget paa Admiralen den 22. August indeholder et stærkt Indicium for, at det almindelige Blodbad den 24. August 1572 endnu om Fredagen ikke kan have været fast bestemt, fordi det enkelte Mord maatte opskræmme Huguenotterne og advare dem om, at Damoklessværdet hang dem over Hovedet. — Hvorfor viser Kongen de svenske Herrer det vrede Ansigt Søndag den 4. November, da han ved Kroningen negter at give Nogen af dem Ridderslaget? derved røbede han jo sin Uvillie, medens Forudsætningen er en Falskhed uden Lige, som kun var mulig ved en ligesaa enestaaende Selvbeherskelse. Og hvortil Alt dette om Sverrigs Forvandling til et Arverige, hvís Kongen virkelig var kommen til Stokholm bestemt paa at slaae Hovedet af dem Alle? Han maatte jo efter Forudsætningen have kærseret dem, snakket dem efter Munden, lokket og kjælet for dem.

Dernæst er der i Didriks Henrettelse det, der taler for min Opfattelse. At han føres til Galgen er Tyvsstraf; han maa ikke have kunnet klare sine Regnskaber. Men hvorfor brændes han? Baalet var efter Middelalderens Tanker Falsknerens Løn, saavel Kjætterens, der forfalsker Troen, som Falskmøntnerens, der forvansker Guldet. Den falske Oluf brændes. Men Didr. Slaghek maatte staae for Kongen som en Falskner, saasomt Christian — i Nederlandene eller af den pavelige Nuntius — bliver overtødet om, at Didr. Slh. har fraløst ham Blødbadet ved vrang Underviisning om Kirkeloven, — ved at fortie, hvad der netop vilde have forhindret Blødbadet. Jeg seer ikke rettere, end at hans Straf var vel fortjent, naar man overhovedet gaaer ind paa, at et Menneske tør brændes levende. Der er dog en af Kong Christians blodige Gjæringer, jeg kan bifalde.

Endnu dette: der foreligger ikke en eneste Ordre af Kongen selv.

Hvad jeg her har sagt om Retsforholdet mener jeg at kunne bevise af den kanoniske Lovbog.

Jeg disculperer ikke Kongen. Han var intet Barn. Han maa bære sit Ansvar selv. Jeg tvivler ikke paa, at mange skumle Tanker ere gaaede gennem hans Hoved ogsaa før den 7., før den 4. November. Men fra Tanken til den overlagte Beslutning er et stort Spring. Og det trøster mig paa Menneskeheds Vegne, at jeg ikke nødes til at ansee slige Ugjæringer i Christenheden for Mere end Øieblikkets Delirium, eller til at maatte regne en dansk Konge for et sandt Afskum af Falskhed. —

Om De vil finde ovenstaaende Bemærkninger grundede, maa jeg henstille. Med Deres overlegne Kundskab er det muligt, at De kan paavise Mangler og Svagheder i mine Forudsætninger. Men et Brev tilsteder ikke vel den strenge Bevisførelse uden at overskride alle rimelige Grændser.

Et frygter jeg imidlertid for, saa paradox det lyder: at Deres Følelse vil frastødes ved denne Løsning af Gaaden. Deres hele Værk viser Christian den Anden som en stor, en mægtig Personlighed, sine Gjæringers selvstændige Gjører, de ondes som de godes. Skulde en saadan Mand være ført i Afgrunden af en Didrik Slaghek?

Men, kjære Hr. Professor! var Christian den Anden virkelig en selvstændig Mand? Jeg kan ikke tænke mig at et saa lidenskabeligt Menneske kan være selvstændigt; han maatte jo byde listige Favoriter altfor mange svage Øieblikke, til at hans Villie altid kan have været hans egen. Og naar man seer den Vaklen og Raadvildhed, den svage Modløshed hos Christian ved Katastrofen i Danmark, saaledes som De selv har skildret den med

Mesterens Pen, saa bliver der neppe andet Valg end enten at tvivle paa hans overlegne Charakter — at tvivle om han var stort Mere end en i Medgang overmodig Mand, eller med Hvitfeldt at sige, at hans Conscientz jagede ham. Dog, jeg behøver ikke engang at lægge hans Afhængighed af slette Raadgivere i en svag Charakter; Hovedets Svaghed gjør ligesaa vel afhængig som Villiens. Christian var ganske vist ikke klog Politiker. Har han havt en uafhængig Villie, saa har han ikke havt en uafhængig Dom. Hans Adfærd er saadan, at man med Forundring spørger, hvorledes han kunde troe at komme til Maalet paa denne Maade. Han lægger sig næsten forsættelig ud med den hele Verden, med alle Magter i og udenfor Danmark paa engang. De yttre etsteds Tvivl om, at det virkelig har været il principe, han gav Poul Eliesen at oversætte; det kunde der være god Grund til ogsaa derfor, at Kongen har næsten i alle sine Gjerninger faktisk traadt Machiavells Klogskab under Fødder, — i alt Fald med Undtagelse af det 18. Kapitel om hvorledes Fyrsten bør holde Ord, i hvilken Sag han ikke behøvede Machiavells Veiledning; men jeg troer at kunne paatage mig at bevise, at han har handlet lige imod Florentinerens Forskrifter, — ingensinde mere end i Sverrig 1520, hvor hans Adfærd virkelig er uforstaaelig, hans politiske Feilgreb colossale. Kan denne Mand virkelig have været et overlegent Hoved? Ikke bestrider jeg, at han havde Forstand nok til at opfatte nogle af Tidens Fordringer, Hjerte for Menigmand til at ville gjennemføre dem, men vel at han besad den sande Statsmands Indsigt og Selvbeherskelse. Den Indsigt, han besad, fordunkledes kun altfor ofte af hans Lidenskab. Hvorledes kunde han ogsaa ellers være bleven saa afhængig af Sigbrit, — denne lave Kvinde, paa hvis Magt alle de andre slette Personers Indflydelse og Stilling hvilede. Den Trolddom, hvormed hun bandt ham, har ikke været nogen anden, end det skarpe og snue Hovedes Overlegenhed over det svagere. Thi at Initiativet oftest har været hendes, ikke Kongens, synes virkelig Alt at vise, — blandt Andet ogsaa de karakteristiske Træk i Lovene.

Deres Christian den Anden har fristet mig stærkt til at anmelde den, som jeg anmeldte Kong Hans; og jeg kunde i visse Henseender gjøre det med samme hjertelige Anerkjendelse af Værkets fortrinlige Egenskaber. Her er samme omfattende Lærdom, samme strenge Kritik i at opspore de første Kilder, samme lyse Disposition og ædle historiske Stil, — i flere Partier overgaaer Forfatteren endog sig selv, saasom i Skildringen af Bryllupshøitidelighederne i Bryssel eller Krigstoget i Sverrig 1520. Men jeg finder ogsaa nu klart fremtrædende den høie Vurdering af Christian den Anden, der allerede mærkedes i Værkets første Deel.

Denne Forkjærlighed er det mig umuligt at sympathisere med, saa meget jeg ogsaa misbilliger mange Danskes aabenbare Uretfærdighed og de Svenskes ikke mindre aabenbare Eensidighed. Jeg kunde efter min Natur ikke andet end ved Siden af oprigtig Anerkjendelse af Værkets Fortrin opponere imod flere Partier og navnlig imod Vurderingen af Hovedpersonen, som dog til syvende og sidst giver Skildring[en] det bestemte Præg. — Men det være langt fra mig at lægge Hindringer iveien for et saadant Værk eller inddrage Forfatteren i et Tid og Kraft spildende Forsvar, da jeg tværtimod af Hjertet ønsker ham Helbred, Midler, Frihed for alle hæmmende Baand til at fuldføre det. Lad da hellere den anmelde Christian den Andens Historie, der kan gaae ind paa Forfatterens Opfattelse af Hovedfiguren med større Uforbeholdenhed end jeg formaaer det. Det vilde desuden smerte mig, om jeg i mine Landsmænds Øine kom til at staae som den, der af Modsigelseslyst eller Dadlesyge, — maaske endog af Misundelse, rev ned paa et Værk, jeg ikke kunde udføre, og som de med Føie ansee for en Prydelse for vor, for Nordens Literatur.

Med Høiagtelse og Hengivenhed Deres C. Paludan-Müller.

Til Dr. phil. Kr. Erslev, i December 1880.

Høistærede kjære Hr. Doktor!

Tak for Deres venlige Brev af 15. d. M. Da De forleden Aften meddelte mig Deres Beslutning om at indtræde i Geheimearkivet overraskede den mig, saa at jeg kom til at tale, hvor jeg burde have indskrænket mig til at høre, eller dog til at tale noget stærkere end jeg vilde og burde. Har dette saaret Dem, beder jeg Dem om Tilgivelse. De kan ikke være i Tvivl om, at det ikke har været af Mangel enten paa Deltagelse for Deres Fremtidsvel, eller paa Interesse for historisk Videnskab.

At De har gjort hvad Deres Situation kræver, har Deres Brev overtydet mig om. Gid det da maa blive til Held og Tilfredsstillelse for Dem. Vi Tilskuere opgave dog ingenlunde Haabet om, at vort stakkels Fædreland i Dem ogsaa fremdeles vil have en Støtte for dets videnskabelige Historie; og hvad mig angaaer er det mit oprigtige Ønske, at de Farer, der true at kvæle sand Videnskabelighed under Arkivets overvældende Detailmasse ikke maa faa Magt over Dem. Danmark har mere at kræve af Dem, end at puste Støvet af de gamle Pergamenter, hvor værdifulde og uundværlige disse end ere for Videnskaben.

Med Ønsket om alt Godt

Deres C. Paludan-Müller.

Tillæg.

Breve fra Caspar Paludan-Müller.

Til J. L. Rohmann, 11. Juli 1841.

Ærede Ven!

— — Deres Dom om Molbechs hist. Philosophie¹ er som skreven mig ud af Hovedet, og denoch fornøjer jeg mig over Bogen: den er dog et Vindpust fra en ny Kant, en lille Kilde, lad være nok saa plumret, i den uendelige oldnordiske Sandørken, hvori vi maa vandre fra Morgen til Aften, og hvor det lader til at endog Førerne have tabt Veikjendingerne af Syne. Nu og da lader det til at Petersen² faaer Øinene op, men saa reiser sig et Saga-Fata Morgana, en mirage, der blænder ham og viser ham Historie, hvor der kun er Sand og Sagn og Fabel. Hvor faae vi en Messias fra, der vil frie os fra denne Diabolus, en Moses, der vil føre os ud af Ørken, hvori vi nu have vandret siden Suhms Tid d. e. snart i to Gange fyrgetyve Aar? Det er ellers en flink Mand, en glødende Enthusiast denne Petersen. Jeg tager Hatten dybt af for hans Erudition i de oldnordiske Ting, jeg beundrer denne uforbeholdne Hengiven til Eet; der hører i Sandhed en brændende Kierlighed, en kraftig Natur til at fatte eet Maal fast i Øie og forfølge det med alle Livets Kræfter. Saadanne Folk ere lykkelige, hvormegen Ulykke de end kunne have. — —

Deres C. Paludan-Müller.

Til Rigsarkivar Chr. Lange, 5. April 1848.

— — At jeg først nu skriver dette, maa alt det Nye, Marts har bragt os Danske, undskylde; man maa have Tid til at samle sig, naar alt Gammelt styrter En over Hovedet. Ja, min ærede Ven! en ny Tid bryder ind over Danmark, — og den er alt brudt ind; thi hvorledes end Fremtiden bliver, kan det gamle Væsen ikke mere komme tilbage. Den voldsomme Bølgegang i Europa kan maaske skylle os med sig, men holder vor lille Brig sig over Vandet, søger den aldrig mere den gamle Havn. Danmark har en haard Stand: det skal organisere og forsvare sig paa samme Tid. Men dersom et enigt, begeistret, til enhver Opoffrelse villigt Folk kan gjøre det Umulige muligt, saa haaber jeg endnu at leve den Dag, da et frit og selvstændigt Danmark skal staae med Ære blandt Europas Nationer. — Der er kun een Stemme i Danmark, een Villie i alle Landets Egne. Selv vore Aristokrater blive næsten alle revne med; og de af os, deriblandt ogsaa jeg — der endnu i

¹ C. Molbech: Forelæsninger over Historiens Filosofi 1840—1841.

² N. M. Petersen.